

שו"ת קשת נחושה

חלק א

הופק עבור תחום ההלכה
הרבנות העבאית הראשית

כסלו תשס"ט

הקדמה

בספר זה רוכזו שאלות ותשובות מתקופת מבצע 'חומת מגן' ועד עתה, שנים המאפיינות צבא בלחימה. מטרתו – להוות כלי עזר בידי הרב הצבאי בקבע ובמילואים, שיאפשר לו להשיב לשאלות שהוא נשאל על ידי חיילים וחיילות, מפקדים ומפקדות, וכן ע"י הרבנים שתחת פיקודו, החל מקבלת צו הגיוס, דרך ההתארגנות וההיערכות ללחימה, השהייה בשטח האויב, וכלה בחזרה לשטחנו.

התשובות נערכו בקצרה, כדי שיהוו 'כלי' מסייע בידי הרב הצבאי, להשיב לחיילים ולמפקדים הפונים אליו בשגרה ובחירום.

תודות לרב חיים נבון שסייע בעריכה, ולרב פרופ' נריה גוטל על הערותיו והארותיו.

הרב אייל קרים, סא"ל

ראש תחום ההלכה

תוכן העניינים

10 תפילה

- 10 א. פעילות בחמ"ל לפני תפילה _____
- 11 ב. ברכות השחר אחרי 'לילה לבן' _____
- 13 ג. תפילת ותיקין או תפילה בציבור _____
- 14 ד. תפילת שחרית שלא בזמנה _____
- 16 ה. תפילה במקום רועש _____
- 17 ו. הפסקת תפילה בזמן תרגיל _____
- 18 ז. תפילה במקום ריח רע (1) _____
- 20 ח. תפילה במקום ריח רע (2) _____
- 21 ט. נוסח התפילה לשליח ציבור _____
- 22 י. שאלת טל ומטר בלבנון _____

24 שבת / תפילות

- 24 יא. ברכת מעין שבע באוהל צבאי _____
- 25 יב. 'הביננו' בשבת _____
- 26 יג. צירוף חילוני למניין ועלייתו לתורה _____
- 28 יד. תשלומין לקריאת התורה בשבת _____

30 שבת / קידוש והבדלה

- 30 טו. קידוש לפני יציאה לפעילות מבצעית _____
- 30 טז. קידוש על בקבוק יין _____
- 31 יז. חייל שלא קידש בליל שבת _____
- 32 יח. קידוש במקום שספק האם יגיע יין _____
- 33 יט. הבדלה על יין מגולה _____
- 34 כ. הבדלה ללא יין _____

- 35 _____ כא. הבדלה ביום ראשון
- 37 _____ שבת / פעילות מבצעית
- 37 _____ כב. יציאה לחופשה על מנת לחזור בשבת
- 39 _____ כג. קבוצת פקודות קדמית בשבת
- 40 _____ כד. דחיית פעולה למוצאי שבת
- 40 _____ כה. טיפול שבועי לרכב בשבת
- 41 _____ כו. טיפול במידע מודיעיני בשבת
- 42 _____ כז. החלפת משמרות כוננות
- 42 _____ כח. השתקת טלפון מצלצל בחמ"ל
- 43 _____ שבת / חללים
- 43 _____ כט. הפעלת תא"ח בשבת
- 45 _____ ל. הפעלת חדר קירור במאנ"ח
- 46 _____ לא. סריקה בשבת
- 47 _____ לב. פינוי חלל בשבת ברכב שנוסע בהיתר
- 48 _____ לג. חלל בשבת
- 50 _____ לד. הודעה למשפחה (1)
- 50 _____ לה. הודעה למשפחה (2)
- 51 _____ לו. נסיעה בשבת עקב אבלות
- 52 _____ שבת / לוגיסטיקה
- 52 _____ לז. ניפוק ציוד בשבת
- 54 _____ לח. גיוס בשבת (1)
- 54 _____ לט. גיוס בשבת (2)
- 56 _____ מ. כיבוס בשבת
- 58 _____ מא. ניווד שירותים כימיים בשבת
- 59 _____ מב. הקמת אוהל בשבת
- 60 _____ מג. תדלוק גנראטור בשבת
- 61 _____ מד. ניווד מזון בשבת
- 64 _____ מה. ניכוש עשבייה בשבת

תוכן _____

- מו. כתיבה במחשב בשבת _____ 65
- מז. הדלקת סטיקלייט בשבת _____ 65
- שבת / עירובין ותחומין** _____ 67
- מח. טלטול ציוד לפעילות מבצעית _____ 67
- מט. עירוב לחיילים במחנה _____ 68
- נ. עירוב העשוי מכלי רכב (1) _____ 68
- נא. עירוב העשוי מכלי רכב (2) _____ 70
- נב. טלטול במקום שהעירוב תוקן בשבת _____ 71
- נג. צורת הפתח מעל תלתלית _____ 71
- נד. פריקת רכב בשטח כינוס (1) _____ 73
- נה. פריקת רכב בשטח כינוס (2) _____ 74
- נו. נשיאת חפצים בשטח כינוס _____ 75
- נז. הוצאת ספר תורה מחוץ לתחום _____ 76

מועדי ישראל _____ 79

- נח. עירוב תבשילין _____ 79
- נט. יום טוב שני בלבנון _____ 80
- ס. בשר בערב תשעה באב _____ 80

כשרות _____ 82

- סא. בשר שנתעלם מן העין (1) _____ 82
- סב. בשר שנתעלם מן העין (2) _____ 83
- סג. האכלת בשר בחלב לשבויים נוכרים _____ 84
- סד. חומרת מהדרין _____ 84
- סה. אכילת פירות מתולעים _____ 85
- סו. כשרות מוצרים _____ 86
- סז. כלים שנטרפו _____ 87
- סת. הקפדה על הפרדה בין בשר וחלב _____ 88
- סט. טבילת כלים בשעת הדחק _____ 88

- 90 ע. תה שהכין נוכרי בשבת _____
- 92 ציוד דת** _____
- 92 עא. ניווד ספר תורה _____
- 93 עב. הוצאת ספר תורה לשטח הלחימה _____
- 96 עג. שאילת תפילין שלא מדעת בעליהם _____
- 97 עד. החזקת תפילין במקום מטונף _____
- 98 עה. קביעת מזוזה במקום שהייה זמני (1) _____
- 99 עו. קביעת מזוזה במקום שהייה זמני (2) _____
- 100 עז. ברכה על מזוזה שנפלה מהמסמר העליון _____
- 101 עח. ספר תורה שנפל _____
- 104 עט. קבורת ספר תורה ותפילין _____
- 104 פ. פריצה לבית כנסת _____
- 105 פא. פינוי שרידי בית כנסת _____
- 107 פב. בניית בית כנסת מתרומת רפורמים _____
- 108 מוות ושכול** _____
- 108 פג. אפוד שהוסר מחלל _____
- 109 פד. קבורת דם _____
- 109 פה. קבורת חלל עם ציצית _____
- 111 פו. ביטול תפילה למתעסקים בחללים _____
- 113 פז. פינוי חללים בעמידה _____
- 114 פח. פינוי חללים במשאית בעלת ריח לא נעים _____
- 114 פט. פינוי חללים בארון על גבי ארון _____
- 115 צ. כניסת כהן למקום שספק האם יש בו גופות _____
- 117 צא. כהן מלווה חללים _____
- 118 צב. מת מצווה _____
- 120 צג. אנינות בצוללת _____
- 122 צד. מעמדה ההלכתי של אשת חלל צה"ל _____
- 124 צה. מניעת עיגון _____

- 124 צו. זיהוי חלל על ידי אישה ונוכרי
- 125 צז. שמע על מות קרובו
- 126 צח. טעות בקבורה
- 127 צט. קבורת יהודי עם חללים נכרים

128 אישות וצניעות

- 128 ק. שבע ברכות על מזונות
- 129 קא. ייחוד (1)
- 132 קב. ייחוד (2)
- 133 קג. טיפול חובשת בחייל במהלך תרגיל

136 בין אדם לחברו

- 136 קד. קדימה בסבב חופשות
- 138 קה. העלמת נשק לחייל
- 138 קו. תשלום על מים שנלקחו מאזרחי אויב
- 139 קז. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (1)
- 140 קח. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (2)
- 140 קט. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (3)
- 141 קי. רעיית לְמות בשדה חקלאי
- 142 קיא. תשלום ריבית על הלוואה
- 142 קיב. שכר דירה שפונתה במלחמה

144 שונות

- 144 קיג. נטילת ידיים בשטח הלחימה
- 145 קיד. כניסה לכנסייה לצורך תפיסת מבוקשים
- 146 קטו. 'העוסק במצווה פטור מן המצווה'
- 147 קטז. הפרת נדרים בטלפון
- 148 קיז. שעטנז
- 148 קיח. גילוח זקן בתער
- 149 קיט. עקירת עצי מאכל

תפילה

א. פעילות בחמ"ל לפני תפילה

שאלה: לחייל בחמ"ל יש אפשרות להתפלל שחרית במהלך המשמרת ביחידות (נמצא לו מחליף) או להמתין לתום המשמרת שאז תתכן תפילה בציבור – האם יתפלל במהלך המשמרת, או ימתין לתפילה בציבור?

תשובה: נאמר בגמרא¹: 'אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל'. וכן פסק השולחן ערוך²: 'אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפלת שמונה עשרה'. אך בענייננו, הרי הפעילות בחמ"ל אינה 'עיסוק בצרכיו', אלא בצרכי הכלל³.

אלא שמלבד האיסור להקדים את עיסוקיו לתפילה, קיים גם איסור להתחיל לפני התפילה דבר מה – אפילו לימוד תורה – אם הוא עלול להתמשך לאחר זמן תפילה, שמא ישכח להתפלל⁴, אך אם הגיל להתפלל במניין בשעה קבועה אין צורך לחשוש לכך⁵.

1. ברכות יד, א.

2. אורח חיים פט, ג.

3. ראה שו"ע אורח חיים צג, ד ומשנ"ב סק"ז שהעוסק בצרכי ציבור פטור מלהתפלל..

4. שו"ע, אורח חיים שם, ו; רלב, ב.

5. שמירת שבת כהלכתה פרק נו, הע' יב.

ולכן, אם קיים סיכוי סביר להיווצרות מנין, או שמבקש מחבר להזכיר לו להתפלל⁶ או אפילו מכין שעון מעורר⁷ – ימתין לתפילה בציבור⁸; אך בהעדר כל אלה עליו להתפלל בהקדם אפילו ביחידות.

אמנם במידה וישנה אפשרות להתפלל ותיקין אפילו ביחידות, תלוי הדבר במחלוקת אחרונים. לדעת האור לציון, אם הוא רגיל להתפלל כל יום בהנף החמה, רשאי להתפלל ביחידות. אולם לדעת הגר"ע עובדיה שליט"א, אין הדבר תלוי אם הוא רגיל להתפלל בהנף החמה, אלא הדבר תלוי ביכולתו לכוון בתפילה. ולכן אם הוא מרגיש שיוכל לכוון בתפילתו, עדיף להתפלל בהנף החמה.

ב. ברכות השחר אחרי 'לילה לבן'

שאלה: חייל שעבר עליו לילה ללא שינה – אלו מברכות השחר יברך ואלו לא יברך?

תשובה: ברכות השחר הן שבח לקדוש ברוך הוא, שברא את צורכי העולם (כמו חוש הראייה, יכולת ההליכה, לבוש),

6. עפ"י רמ"א, אורח חיים רלב, ב.

7. שבות יצחק ב (תפילה) עמ' רפז בשם הגרש"ז אורבך.

8. על מעלת התפילה בציבור ראה ברכות ו, א.

ולא הודאה על מה שהמברך עצמו קיבל, ולכן גם מי שלא ישן בלילה – חייב בברכות.⁹

יוצאת מכלל זה ברכת 'על נטילת ידיים', שהיא ברכה על מצוות הנטילה, וספק אם מצווה זו מוטלת על מי שלא ישן שנת קבע (שנת קבע היא שנה על מיטתו – לא בישיבה – לפחות חצי שעה¹⁰), ומספק אין לברך¹¹. אמנם אם עשה צרכיו והיטנפו ידיו, לדעת המשנה ברורה¹² יכול אף לברך, אולם בני עדות המזרח אינם מברכים¹³.

בני אשכנז נוהגים לברך בכל מקרה, אם עשה צרכיו לפני תפילת שחרית¹⁴.

ברכת 'אשר יצר' גם כן מברכים לאחר עשיית צרכיו¹⁵. ברכות התורה – נחלקו הפוסקים, אם החיוב לברכן תלוי בקימה מהשינה או ביום החדש. למעשה, בני עדות המזרח מברכים לאחר עלות השחר¹⁶, ובני אשכנז משתדלים לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מאדם אחר¹⁷ אם אין מי שיוציאו

9. רמ"א, אורח חיים מו, ח; וכך פשט המנהג שלא כדעת השולחן ערוך (ילקוט יוסף מו, ח).

10. משנ"ב ד, כז; מד, ד; תרל"ט, יא; וראה ביה"ל ד, טז ד"ה 'דוד' וקיצור שולחן ערוך ב, ח.

11. שו"ע, שם ד, יג.

12. סי' ד סק"ל.

13. ילקוט יוסף ד, ח.

14. משנ"ב שם, ל; ובני עדות המזרח אינם מברכים (ילקוט יוסף ד, ח).

15. שו"ע, אורח חיים ד, א.

16. שו"ע, שם מז, יא-יב וילקוט יוסף מז, ח.

17. משנה ברורה סי' מז ס"ק כח.

ידי חובה, יכוון לצאת בברכת אהבה רבה, וילמד מעט תיכף אחר שיסיים תפילתו. אמנם אם ישן ביום שנת קבע על מיטתו, יכול לברך¹⁸.

בני אשכנז נוהגים כך גם ביחס לברכת 'א-להי נשמה' ו'המעביר שנה מעיניי', לפי שספק אם היא שבח כללי כשאר ברכות השחר, או ברכה על הנשמה שחזרה לאדם המברך עצמו¹⁹.

ג. תפילת ותיקין או תפילה בציבור

שאלה: עם שחר מוצא חייל את מרבית חבריו לפלוגה עוסקים בהכנת הרק"ם לכניסה ללחימה. מאחר והחייל אינו אמור ליטול חלק בהכנת הרק"ם בשל תורנות שהוטלה עליו, עומדות בפניו שתי אפשרויות: או שיתפלל 'ותיקין' ביחיד, או שימתין למניין שיתקיים מאוחר יותר – כיצד עליו לנהוג?

תשובה: הגמרא²⁰ מפליגה בשבחם של ה'וותיקין', הקוראים קריאת שמע מעט לפני הנץ החמה, כדי שיוכלו להתפלל תפילת עמידה מיד עם הנץ.

18. משנ"ב שם, כח.

19. משנ"ב מו, כד וכח.

20. ברכות ט, ב. אומנם רבנו תם סבר שזמן קריאת שמע הוא לאחר הנץ החמה, והוותיקין נהגו שלא כדין, אך רוב הראשונים דחוהו.

וכן פסק השולחן ערוך²¹: 'ומצווה מן המובחר לקרותה כוותיקין, שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה, כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוון לעשות כן שכרו מרובה מאוד'.

הביאור הלכה²² מוכיח שהזהירים לקרות כוותיקין – מותר לקרות ולהתפלל ביחידי, אם אין להם מניין. מלשוננו משמע שרק הרגיל להתפלל כוותיקין מותר להתפלל ביחידות כדי לא לבטל ממנהגו; אבל אם בדרך כלל אינו מקפיד – עליו להמתין למניין²³.

עם זאת, גם חייל הנוהג להתפלל מאוחר – עדיף שיתפלל יחידי תפילת ותיקין בהנץ החמה, מאחר ואין לדעת בוודאות שתתקיים תפילה במניין מאוחר יותר.

ד. תפילת שחרית שלא בזמנה

שאלה: נהגים ממרכז תובלה, המובילים מזון, תחמושת ואמל"ח לכוחות הנמצאים בשטחי כינוס, נדרשים לנסיעה רצופה של כשש שעות החל מהשעה 4:00 לפנות בוקר. הנהגים

21. אורח חיים נח, א.

22. שם, ד"ה ומצוה.

23. בספר אשי ישראל עמ' קעה מובאת דעת ר"ח קנייבסקי, שגם תפילת ותיקין חד פעמית עדיפה על פני תפילה בציבור.

יוכלו להתפלל רק כשעה לאחר תום הנסיעה, היינו בשעה
11:00 – כיצד עליהם לנהוג?

תשובה: זמן קריאת שמע הוא משיכיר את חברו במרחק
ד' אמות, עד סוף שלוש שעות זמניות מן היום²⁴. זמן תפילת
שמונה עשרה לכתחילה הוא מהנץ החמה עד סוף ארבע שעות
זמניות מן היום; ובשעת הדחק – החל מעלות השחר. לא
התפלל שחרית בזמנה – יכול להתפלל עד חצות היום, ויש לו
שכר תפילה, אך לא שכר תפילה בזמנה²⁵.

במקרה שלפנינו מתחילה הנסיעה לפני עלות השחר,
ומסתיימת לאחר ארבע שעות, ולכן עליהם להתפלל תוך כדי
נסיעה²⁶.

בדרך כלל הנוהג ברכב אינו יכול להתפלל תוך כדי נהיגה,
בגלל הסכנה או בגלל הפגיעה בכוונת התפילה – ולכן, אם
קימה מוקדמת לא תשפיע על נהיגתו, עליו לקרוא קריאת
שמע בזמנה, ולאחר הנסיעה יתפלל²⁷. יש הנמנעים מלומר
את ברכות קריאת שמע (שלפני קריאת שמע ואחריה) לאחר
ארבע שעות גם אם נבצר ממנו לאומרון קודם לכן²⁸.

24. שו"ע, אורח חיים נח, א.

25. שם פט, א.

26. משנ"ב פט, מב.

27. ביה"ל נח, ו ד"ה 'קוראה'.

28. שו"ע שם, ו ומשנ"ב שם, כו וכך הכרעת ילקוט יוסף נח, ו.

בכל מקרה אין להימנע מביצוע המשימה, כי מעיקר הדין הרי הם פטורים מקריאת שמע ותפילה, כדין העוסק בצרכי רבים²⁹.

ה. תפילה במקום רועש

שאלה: בית הכנסת המאולתר של היחידה מוקם בשטח הכינוס ליד הגנראטור המרכזי. כאשר הגנראטור פועל, הוא מפיק רעש חזק ביותר – האם עדיף להתפלל ביחידות הרחק ממקום הרעש, או להתפלל בציבור במקום הרועש? ייתכן גם שנצטרך לקצר את התפילה בגלל עוצמת הרעש.

תשובה: ניתן להתחיל את התפילה ביחידות ולהתקבץ לתפילה בבית הכנסת ב'ישתבח'. בהמשך התפילה יש אפשרות לקצר, כפי שכתב המהרי"ל³⁰ שאם ירא שיעבור זמן תפילה, יכול שליח הציבור להתחיל את תפילת הלחש שלו בקול רם, והציבור יאמרו אתו מילה במילה בלחש, עד לאחר 'האל הקדוש', שאז ממשיך גם החזן את תפילתו בלחש. בני אשכנז נוהגים שהציבור מתחילים את תפילת הלחש רק לאחר שסיים החזן 'האל הקדוש'³¹.

29. שו"ע, שם ע, ד וראה משנ"ב שם, כ.

30. הביאו רמ"א, אורח חיים קכד, ב; וכן כתב ילקוט יוסף שם, ה.

31. ביה"ל שם ד"ה 'בלחש'.

ערוך השולחן³² כתב לנהוג כך גם כאשר חושש שלוח
הציבור שמא לא יהיו תשעה עוני אמון. מכאן, שגם בנסיבות
נוספות של שעת הדחק אפשר לקצר את חזרת הש"ץ, כמו
במקרה שלפנינו שהרעש החזק אינו מאפשר להתפלל. אם לא
ניתן להתפלל בציבור גם תפילה מקוצרת זו, יתפללו ביחידות.
אמנם, כל זה בנוגע לנסיבות שתיאר השואל, שהעמיד רק
שתי אפשרויות – תפילה ביחידות או תפילה בציבור במקום
רועש. למעשה, בדרך כלל קיימת אפשרות שלישית – להתפלל
בציבור תפילה מלאה הרחק ממקום הרעש; וכך יש לנהוג, גם
כשבכך מפסיד מעלת התפילה במקום שיש בו קדושת בית
כנסת.

ו. הפסקת תפילה בזמן תרגיל

שאלה: כאשר נשמעת אזעקת תרגול – האם יש להפסיק
את תפילת שמונה עשרה ולרדת למקלט, או להמשיך בתפילה
כרגיל?

תשובה: במשנה³³ נאמר: 'אין עומדין להתפלל אלא מתוך
כובד ראש... אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו
נחש כרוך על עקבו לא יפסיק'.

32. אורח חיים רלב, ז.

33. ברכות ה, א.

הפוסקים³⁴ מפרשים שהכוונה היא לנחש שאינו כעוס ומוכן להזיק, ומכל מקום מותר להתרחק, כי לעניין זה ההליכה אינה נחשבת להפסק. אמנם במקום שאין סכנה כלל אין כל היתר להפסיק אפילו בהליכה³⁵.

דומה שהשתתפות בתרגיל אינה בגדר סכנה המצדיקה את הפסקת התפילה, ומה עוד שקשה לתאר שלא יפסיק בדיבור במקרה זה. על כן, אם ברור שמדובר בתרגיל, יש להמשיך את התפילה כרגיל.

ז. תפילה במקום ריח רע (1)

שאלה: במהלך פעילות מבצעית ממושכת בשטח עוין, נאלצו הטנקיסטים לעשות את צרכיהם בתוך 'ארגזי פעולה'. הקופסאות מדיפות ריח רע בחלל הטנק – האם מותר להתפלל בנסיבות אלו?

תשובה: אסור לומר דברים שבקדושה בקרבת צואה המדיפה ריח רע או בסמיכות ל'גרף של רעי' (סיר לילה), ואם התפלל או קרא קריאת שמע – לא יצא, ועליו לחזור ולהתפלל³⁶.

34. ראה שו"ע, אורח חיים פז, א וקד, ג

35. משנ"ב קד, י.

36. שו"ע, אורח חיים עו, ח פז, א ומ"ב פז, ג.

מאחר ו'ארגזי הפעולה' עשויים ממתכת, אין הם נחשבים ל'גרף של רעי', ומותר לומר דברים שבקדושה בקרבתם, ובתנאי שהם אטומים כך שלא נודף מהם ריח רע.³⁷

טעם הדבר הוא, שהאיסור לומר דברים שבקדושה נלמד מהמצווה³⁸ 'וְשַׁבְּתָהּ וְכִסִּיתָ אֶת-צִאֲתָהּ... וְהָיָה מִחֲנִיף קְדוֹשׁ', כלומר שהזהירה התורה לכסות את הצואה, כדי שיהיה המחנה 'קדוש' – שיוכלו לומר בו דברים שבקדושה. מכאן, שכיסוי הצואה מאפשר אמירת דברים שבקדושה.³⁹

גם בקבוקי פלסטיק אינם נדונים כעביט של מי רגליים, ומותר לומר כנגדם דברים שבקדושה, כאשר הם סגורים היטב, אע"פ שהם שקופים.⁴⁰

והנה, ההלכה מחמירה בריח רע שיש לו עיקר (דהיינו שהצואה עדיין נמצאת במקום), שאם לא חלף הריח הרע מאליו אסור להתפלל, גם אם מסיבה כלשהי לא ניתן לחוש בריח.⁴¹

לעניין זה דנו הפוסקים, מה דינו של הריח כאשר מקור הריח סגור בתוך כלי.⁴² יש מקילים שבאופן זה נחשב לריח

37. משנ"ב פז, ח.

38. דברים כג, יד-טו.

39. שו"ע, אורח חיים עו, א.

40. נשמת אברהם ח"א עו, ט בשם הגרש"ז אורבך.

41. שו"ע, שם עט, א.

42. ראה משנ"ב עו, ג וביה"ל בהקדמתו לסימן עט (ז).

שאינו לו עיקר ודי בהפגתו באמצעות מטהר אוויר או דאודורנט⁴³.

ולכן כאשר לא ניתן לצאת מהטנק בגלל הסכנה – יש להפיג את הריח בדרך זו ולהתפלל. בצורה דומה יש לנהוג בנוגע לאשפה שריחה רע או כל דבר מסריח, שבני אדם סובלים מהימצאות בקרבתו⁴⁴ – לכסות ולהפיג את הריח הרע.

ח. תפילה במקום ריח רע (2)

שאלה: (בהמשך לשאלה הקודמת): במרוצת השהייה בטנק מתרגלים הלוחמים לריחות העולים מתוך 'ארגזי הפעולה' ואינם חשים בהם. לפעמים נבלע הריח בריחו החרוף של אבק השרפה, ומשום כך הם מסתפקים למפרע, אם בזמן התפילה או ברכת המזון אכן שרר ריח רע בחלל הסגור – האם במקרה זה יצאו ידי חובה?

תשובה: ככלל, לפני שאומרים דברים שבקדושה חובה לוודא שהמקום נקי⁴⁵. אם לא בדקו לפני התפילה, ומצוי

43. שו"ת ציץ אליעזר יב, יד וילקוט יוסף עו, כב.

44. עפ"י משנ"ב עט, כג.

45. עפ"י משנ"ב עו, כג.

במקום גורם אפשרי לריח רע – חובה לחזור ולהתפלל, אע"פ שספק אם בפועל אכן היה ריח רע⁴⁶.

לגבי ברכות ק"ש, ברהמ"ז ושאר ברכות, יש שכתבו שמאחר וספק ברכות להקל – אין לחזור לברך, אך טוב שישמע מאחר או שיביא עצמו לידי חיוב, כגון שיאכל שנית ויתחייב בברכה אחרונה⁴⁷.

ט. נוסח התפילה לשליח ציבור

שאלה: שליח ציבור מתפלל מתוך סידור צבאי בנוסח האחיד. באיזה נוסח יתפלל בתפילת לחש?

תשובה: שליח הציבור רשאי להתפלל תפילת לחש בנוסח שהוא רגיל בו, ובחזרת הש"ץ יתפלל מתוך הסידור בנוסח האחיד.

פסיקה זו הוכרעה במחלוקת שהתעוררה לפני כמאה שנה בארץ ישראל בין פאת השלחן⁴⁸ לנצי"ב מוולוז'ין⁴⁹, לגבי יחיד שרגיל להתפלל בנוסח אחד ומתפלל במקום בו מתפללים הציבור בנוסח אחר.

46. שו"ע, אורח חיים עו, ח פא, ב ומשנ"ב עו ל-לא.

47. ראה שו"ע קפה, ה וביה"ל שם, ד"ה 'אס'.

48. ס' ג, יד.

49. שו"ת משיב דבר א, יז.

הפוסקים הכריעו בשאלה זו כדעת הנצי"ב, שמנהג הציבור אינו מחייב את היחיד בתפילת הלחש כיון ששומר על מנהג אבותיו בצנעה, אך הוא חייב לקבל עליו את מנהג הציבור בפרהסיא⁵⁰.

יצוין, כי הנוסח האחיד נקבע על ידי הרב גורן זצ"ל בשעתו כנוסח המחייב את כלל חיילי צה"ל. אך כיום אין נוהגים כך ברוב רובם של בתי הכנסת הצבאיים, אלא קובעים את נוסח התפילה על פי שליח הציבור.

י. שאלת טל ומטר בלבנון

שאלה: בארץ ישראל מתחילים לומר: 'ותן טל ומטר' בז' במרחשוון, ואילו בחו"ל מתחילים שישים יום אחר התקופה⁵¹ – מה דינם של חיילים הנכנסים לשטח לבנון לאחר ז' במרחשוון?

תשובה: תושב הארץ היוצא מהארץ לזמן מה – עליו להמשיך ולומר 'ותן טל ומטר' כמנהג ארץ ישראל, גם בזמן שבחו"ל עדיין אומרים 'ותן ברכה', הואיל וכבר התחיל לשאול על הגשם⁵².

⁵⁰ ש"ך, יורה דעה ריד, ב ומשנ"ב תסח, יד וראה באהלה של תורה אורח חיים סי' א.

⁵¹ 4-5 בדצמבר.

⁵² משנ"ב קיז, ה.

ברם, אם החיילים שוהים בלבנון עוד מלפני ז' במרחשוון במקום גיאוגרפי כזה שבו אומרים "ותן ברכה", ספק הוא כיצד עליהם לנהוג, ולכן ימשיכו לומר 'ותן ברכה', אך יוסיפו 'ותן טל ומטר' בברכת שומע תפילה⁵³.

אלא שכל זה בארצות המרוחקות, אבל שטח דרום לבנון נידון כארץ ישראל מאחר והאקלים בו דומה וזקוקים לגשם מוקדם, ולכן למעשה יש לשאול בו על הגשמים בז' במרחשוון כבארץ ישראל⁵⁴.

53. ילקוט יוסף שם, יד.

54. ילקוט"י קיז, ד.

שבת / תפילות

יא. ברכת מעין שבע באוהל צבאי

שאלה: בחניון מפקדת החטיבה הוקם אוהל המשמש כבית כנסת – האם אומרים ברכת 'מעין שבע' בתפילת ליל שבת הנערכת במקום זה?

תשובה: תפילת 'מעין שבע' נתקנה בבתי כנסת קבועים בלבד ולא במקום תפילה ארעי, כמו מניין המתקיים בבית האבל¹.

יוצא מכלל זה מקום שיש בו ספר תורה והוא משמש לתפילה למשך כמה ימים, כפי שהיה מצוי בעבר בתקופת היריד, שהקצו חדר לבית כנסת עבור באי היריד והביאו לשם ספר תורה. הפוסקים החשיבו מקום כזה ל'קבוע' לעניין ברכת 'מעין שבע'².

בדומה לכך, גם אוהל בית הכנסת הוא קבוע לתקופת השהייה בחניון, ויש לומר בו ברכת 'מעין שבע'.

1. שו"ע, אורח חיים רסח, י.

2. משנ"ב שם, כד.

יב. 'הביננו' בשבת

שאלה: האם ניתן להתפלל 'הביננו' בשבת? אם לא, האם יש דרך אחרת להתפלל בשבת תפילה מקוצרת?

תשובה: מקור תפילת 'הביננו' בגמרא³, המאפשרת בנסיבות מסוימות להתפלל תפילה 'מעין' שמונה עשרה. תפילה זו כוללת את שלוש הברכות הראשונות של שמונה עשרה; ברכה המהווה תמצית של הברכות האמצעיות; ולבסוף – שלוש הברכות האחרונות.

בהמשך הגמרא⁴ מובא שאין להתפלל 'הביננו' במוצאי שבת ויום טוב, מפני שאינו יכול להוסיף 'הבדלה' ('אתה חוננתנו') בברכת הדעת; וגם לא בימות הגשמים, כי אין בברכה שאלת טל ומטר.

מכאן נלמד שכל שכן שאין להתפלל הביננו בשבת עצמה, כיוון שאינו מזכיר את השבת כלל. ומה עוד שתפילת הביננו אינה קצרה כמעט במאומה מתפילת השבת, שממילא יש בה רק ברכה אמצעית אחת.

מן הגאונים יש מי שכתב, שאם שכח ולא הזכיר את שבת בתפילת ליל שבת, כגון שהתפלל שמונה עשרה של חול – יכול לצאת ידי חובה על ידי שמיעת ברכת 'מעין שבע' מהש"ץ. רב

3. ברכות כח, ב.

4. שם כט, א.

נטרונאי גאון⁵ כתב שהוא הדין גם למי שלא התפלל כלל. השולחן ערוך⁶ פסק כדברי הגאונים. והמשנה ברורה⁷ כתב, שלכתחילה מוטב לומר את הברכה ביחד עם הש"ץ. ואם כן, בענייננו יכולים להקל שלא להתפלל כלל תפילת עמידה, אלא ייצאו ידי חובה באמירת מעין שבע עם הש"ץ.

יג. צירוף חילוני למניין ועלייתו לתורה

שאלה: במהלך ההפוגה מגיע חייל לא דתי לתפילת השבת – האם מצטרף למניין? האם אפשר להעלותו כאחד משבעת העולים?

תשובה: מהמשנה⁸ הפוסלת עירוב שהניח כותי, משום שאינו מודה בחובת העירוב, למד הרמב"ם⁹, שאסור לצרף קראים למניין 'משום שאינם מודים בחיוב זה'.

הפרי מגדים¹⁰ אוסר לצרפם מטעם נוסף – שהאוכל נבלות להכעיס או מחלל שבת בפרהסיא הריהם כעכו"ם לכל דבריהם, וממילא אינם מצטרפים למניין.

רבי משה פיינשטיין זצ"ל¹¹ מבחין לעניין זה בין תפילה בציבור – שאין מחלל השבת נחשב ל'בר חיובא', ולכן אינו

5. הובא בטור, אורח חיים רסח.

6. אורח חיים רסח, יג.

7. שם, כח.

8. עירובין ג, ב.

9. שו"ת הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן רסה.

10. אשל אברהם נה, ד – הביאו המשנ"ב שם, מו.

מצטרף למניין – לבין אמירת דברים שבקדושה הצריכים עשרה מישראל, שכל יהודי באשר הוא מצטרף לעשרה. לדבריו, כאשר אחד מן העשרה אינו שומר מצוות, מותר לומר קדיש וברכו, לחזור התפילה ולומר קדושה ואף לקרוא בתורה, אך לתפילה זו לא תהיה מעלת 'תפילה בציבור'. אמנם לדעת הגר"א שפירא זצ"ל¹², אף מחלל שבת שבא ביוזמתו להתפלל, או כאשר פונים אליו, הוא מעוניין להתפלל במניין, ניתן לצרפו.

שאלת עלייתו לתורה של מי שאינו שומר מצוות סבוכה יותר. הרב פיינשטיין¹³ כותב, שאם העולה לתורה אינו מאמין בקדושת התורה ובברכות שאומר – אינו יכול להוציא את הרבים ידי חובתם בברכותיו.

בעיה אחרת עורר הפרי מגדים¹⁴, שהרי אין מעלים לתורה את מי שפסול לעדות, אך בשו"ת רב פעלים¹⁵ כתב שאין להימנע מלהעלותו מאחר והלכה זו שלא להעלות פסול לעדות אינה מוסכמת על כל הפוסקים.

11. אגרות משה, אורח חיים א, כג וב, יט.
12. הצבא כהלכה עמ' תלא וכן שמענו מהגר"ד ליאור. ועיי' שם בדבריו של הגר"א נבנצל שליט"א שהתנה שיאמין במציאות הבורא, בתפילה אליו ובתורה מן השמים.
13. אגרות משה, שם ג, יב.
14. אשל אברהם קמא, ח. וראה שם רפב, ז.
15. אורח חיים ב, יא.

למעשה נוהגים לצרף מחללי שבת למניין שבעת העולים, ובלבד שיהיו מאמינים בה', וזאת מאחר שיש מלבדו שבעה אחרים (כי המפטיר עולה למניין שבעה)¹⁶.

י. תשלומין לקריאת התורה בשבת

שאלה: יחידה יוצאת משטח הלחימה ליישוב סמוך לגבול לצורך מנוחה בשבת בצהריים – האם חיילי היחידה יכולים לקרוא בתורה אחר חצות היום את פרשת השבוע?
תשובה: הרמ"א¹⁷ כותב: 'אם ביטלו שבת אחת קריאת הפרשה בציבור, לשבת הבאה קורין אותה הפרשה עם הפרשה השייכת לאותה השבת'.

מוסיף על כך המשנה ברורה¹⁸, שאם במנחה מצאו מנוחה, אם יש פנאי לקרות כל הסדרה, יקראו במנחה הסדרה, ויקראו שבעה קרואים, כי כל יום השבת הוא זמן קריאה.

אולם בכף החיים¹⁹ כתב שעל פי הקבלה²⁰ אין לקרוא את הפרשה כולה במנחה, אלא יש להשלים את הקריאה בשבת הבאה, כלומר לקרוא את שתי הפרשיות. סדר הקריאה במקרה זה הוא שלעליית הכהן קוראים את הפרשה הקודמת

16. ילקוט יוסף קלה, לז. ראה גם עלון הרבנות הצבאית "מחניך" א', עמ' 195–189.

17. אורח חיים סימן קלה, ב.

18. שם, ה.

19. שם, ט.

20. זוהר, ויקהל דף רו.

כולה וממשיכים וקוראים לפחות שלושה פסוקים מן הפרשה הנוכחית²¹.

ונראה שאין הדברים אמורים אלא בקהילה שהמתפללים בה קבועים מדי שבת בשבתו, ואז יש אפשרות להשלים את הקריאה בשבת הבאה, אבל חיילים – ספק רב אם יוכלו להשלים את הקריאה, כי שמא ישובו לביתם או יגיעו למוצב אחר.

ולכן, אם מצוי לחיילים ספר תורה במקום המנוחה, יקראו בו את פרשת השבוע, ולאחר מכן יאמרו אשרי ובא לציון ויקראו את הקריאה של מנחה כנהוג בכל שבת.

21. ילקוט יוסף קלה, ו; ויש אומרים ששלושת הראשונים יקראו בפרשה הקודמת והרביעי יחבר את הפרשיות, כפי שנוהגים בפרשיות מחוברות (שערי אפרים ז, ט). ראה קשרי מלחמה א, טו.

שבת / קידוש והבדלה

טו. קידוש לפני יציאה לפעילות מבצעית

שאלה: יחידה שחייליה יוצאים לפעילות מבצעית סמוך לכניסת השבת – האם עליהם לקדש לפני היציאה, או לאחר כניסת השבת באפשרות הראשונה?

תשובה: הגרש"ז אורבאך הורה¹, שחיילים היוצאים למשימה שכרוכה בחילול שבת הנעשה לצורך פיקוח נפש, עליהם לאחר את קבלת השבת עד לשתיים שלוש דקות לפני השקיעה, גם אם כתוצאה מכך לא יוכלו להתפלל ערבית בציבור ולקדש, משום שכתוצאה מקבלת שבת מפלג המנחה נגרם חילול שבת בהכנות לפעילות המבצעית, אף שנעשות לצורך ביטחוני.

טז. קידוש על בקבוק יין

שאלה: לפני שבת דאגנו לבקבוק יין כדי שנוכל לקדש במקום אותו אנו מאבטחים – כיצד עלינו לערוך קידוש כאשר אין ברשותנו כוס?

1. הצבא כהלכה כה, יב. ראה הרחבה בהלכה כסדרה כבוד ועונג שבת (ח"ב) פרק ה הלכה לד והע' 50.

תשובה: בהעדר כוס – אפילו חד פעמית – ניתן לקדש על בקבוק היין עצמו², ויש לשתות ממנו רוב רביעית³, שזה 44 מ"ל (רביעית הלוג – 86 מ"ל).

יז. חייל שלא קידש בליל שבת

שאלה: כאשר לחייל לא היה יין לקידוש בליל שבת, ומשום כך לא קידש בליל שבת – האם עליו לשנות מנוסח הקידוש בבוקר?

תשובה: ראשית, אף כאשר לא היה לחייל יין לקידוש בליל שבת, לא היה עליו לבטל לגמרי את הקידוש. שהרי להלכה יכול לקדש על הלחם⁴.

בדיעבד, כאשר לא קידש בליל שבת, חל עליו דין הגמרא⁵: 'מי שלא קידש בערב שבת, מקדש והולך כל היום כולו', ולכן יש לומר בבוקר את נוסח הקידוש של הערב⁶.

במקרה זה יש להשמיט את פסוקי 'ויכולו'⁷, משום שכילוי מלאכתו של הקב"ה היה בלילה ולא בבוקר⁸.

2. שמירת שבת כהלכתה מז, יא.
3. שו"ע, אורח חיים רע"א, יג. ראה הרחבה בהלכה כסדרה הלכות כבוד ועונג שבת (ח"ב) פרק ז הלכה כא.
4. שו"ע ורמ"א, אורח חיים רע"ב, ט.
5. פסחים קה, א.
6. רמ"א, אורח חיים רע"א, ח; וראה שו"ת יביע אומר ה, אורח חיים י, ב.
7. רמ"א שם.
8. משנ"ב שם, מ. ראה הלכה כסדרה פרק ז הלכה ז.

יח. קידוש במקום שספק האם יגיע יין

שאלה: צוות סיור נמצא בשבת בעמדת תצפית מבודדת כשברשותו מנות קרב בלבד. ייתכן שיצליחו להביא להם (באופן המותר) חלות ויין במהלך השבת – האם מותר להם לקדש ולאכול מיד, או שעליהם להמתין שמא יגיע יין? אם יקדשו בלא יין – איזה נוסח עליהם לומר?

תשובה: לדעת רוב הראשונים חובת הקידוש על היין היא מדרבנן, ואילו מצוות 'זכור את יום השבת לקדשו' מן התורה מתקיימת גם בהזכרה ללא יין⁹ וכן נפסק להלכה. מכאן מוכיח המגן אברהם¹⁰, שהקידוש הנערך לאחר תפילת ערבית אינו מן התורה, שהרי כבר קיים את המצווה בהזכרתה של השבת בתפילה, אולם המשנה ברורה¹¹ מפקפק בדין זה.

אמנם, כאשר אין ודאות שיוכלו להשיג יין או חלות במהלך השבת, יכוונו לכתחילה לצאת ידי חובה בקידוש שבתפילה, ויאכלו לאחר התפילה בלא קידוש¹². וכאשר ישיגו יין או חלות יקדשו מיד ויאכלו 'כזית' לחם, ולא ידחו את

9. משנ"ב שם, א.

10. רעא, א.

11. משנ"ב שם, ב.

12. שו"ת משיב מלחמה ב, קיח.

הקידוש לבוקר. אם ישיגו יין וחלות ביום, יקדשו אחר התפילה ויאמרו אז את הקידוש של הלילה, מלבד 'ויכולו'¹³.

יט. הבדלה על יין מגולה

שאלה: האם מותר להבדיל במוצאי שבת על בקבוק יין פתוח שנותר מהקידוש בליל שבת?

תשובה: יין שעמד כשהוא מכולה אסור לשתות ממנו משום סכנה, שמא הטיל בו נחש את ארסו¹⁴. אולם כיום שלא מצויים נחשים בינינו, אין לחשוש לגילוי, ומותר לשתות ממנו¹⁵. מכל מקום עדיין אין לקדש על יין זה, משום שטעמו וריחו נחלשו, ואין ראוי להגישו לפני שר חשוב, ולמדה הגמרא¹⁶ מן הפסוק וכי תגישון עור לזבוח אין רע ... הקריבהו לפחתך הירצך או הישא פניך? שאין להגיש לה' דבר שלא הייתה מגיש לפני שר חשוב.

מכל מקום כתב המשנה ברורה¹⁷ שבזמנינו אין להקפיד אם עמד היין שעה מועטת כל זמן שלא נמר (נחלש) טעמו וריחו, ואם אינו יכול להשיג יין אחר בנקל.

13. ראה שאלה קודמת, והלכה כסדרה כבוד ועונג שבת, פרק ז הלכ' כג-כד.

14. ראה בבא בתרא צז, ב ועבודה זרה ל, א.

15. שו"ע או"ח סי' ערב, א.

16. בבא בתרא צז, א.

17. או"ח סימן ערב, סק"ג.

לכן, אם אינו יכול להשיג בקלות יין אחר, מותר לקדש הן יין מבקבוק שעמד מגולה, כל עוד לא נחלש טעמו וריחו.

כ. הבדלה ללא יין

שאלה: חיילים הנמצאים בעמדה מבודדת, ואין עימם יין

להבדלה – כיצד יבדילו?

תשובה: בגמרא¹⁸ מבואר שאם אין יין – ניתן להבדיל גם על שכר, אם אמנם זהו המשקה החשוב שבאותו מקום ('חמר מדינה'), דהיינו ששותים אותו לא רק כדי להרוות את הצימאון, אלא כמשקה חשוב בשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים¹⁹.

מאחר ולדעת חלק מהפוסקים צריך דווקא משקה משכר²⁰, רצוי לכתחילה להבדיל על בירה לבנה. אם אין בירה – יש אומרים שניתן להבדיל גם על מיץ טבעי, שאף הוא נחשב למשקה חשוב²¹.

תה או קפה, מכיון שלדעת חלק מהפוסקים²² ניתן להבדיל עליהם – כך יש לנהוג. אם לא ניתן להבדיל גם על תה או קפה

18. פסחים קז, א.

19. שמירת שבת כהלכתה ס, ג.

20. דעת תורה רצו, ב וילקוט יוסף רצו, ח

21. שמירת שבת כהלכתה ס, ה.

22. שו"ת אג"מ ח"ב עה וציץ אליעזר ח, טז ו-יד, מב. וראה שש"כ פרק ס סעיף ו והלכה

כסדרה כבוד ועונג שבת יא, ז.

יש להמתין עד שיגיע יין או משקה חשוב אחר²³, ועד אז אם הוא משער בדעתו שגם מחר לא יהיה לו יין, מותר לו לאכול גם ללא הבדלה, ובלבד שהוסיפו בערבית 'אתה חוננתנו'²⁴, ואם הוא משער בדעתו שיהיה לו יין למחרת, אם הוא אדם חלש שקשה לו התענית, רשאי לאכול. לכן, חייל בעת מלחמה אין לו להחמיר על עצמו, ויאכל גם בלי הבדלה²⁵.

כא. הבדלה ביום ראשון

שאלה: חיילים שאכלו במוצאי שבת ללא הבדלה – האם

יכולים בכל זאת להבדיל ביום ראשון?

תשובה: בגמרא²⁶ מובא, כי מי שלא הבדיל במוצאי שבת

– יכול להבדיל עד יום שלישי. אמנם, יש ראשונים שגרסו

בהמשך הסוגיה שמבדיל רק עד יום ראשון. להלכה פסק

השולחן ערוך²⁷ שמבדיל עד יום שלישי.

23. בספר מלומדי מלחמה עמ' 214 שאלה פב, השיב הרב רבינוביץ' שליט"א שהמשקאות הקלים כגון גזוז וכיוצא בהם נחשבים בזמנינו לחמר מדינה, ויכול להבדיל בהם. לדעת הגר"ע יוסף שליט"א אסור להבדיל על קפה ותה, וכל שכן על משקאות קלים.

24. שו"ע, אורח חיים רצו, ג ומשנ"ב שם, ס"ק יז.

25. מלומדי מלחמה עמ' 214. נפרט מעט כיצד ינהג כאשר אין לו מספיק יין לקידוש הלילה, לקידוש היום ולהבדלה. יש לו שתי רביעיות יין – יקדש בלילה ויבדיל על היין גם אם יתבטל מקידוש היום, ואם יש לו גם חמר מדינה יקדש עליו ביום. היו לו רביעית יין וחמר מדינה – יקדש על היין בלילה, ואת קידוש הבוקר והבדלה יעשה בחמר מדינה. היתה לו רביעית יין ואין לו חמר מדינה – יקדש על פת בלילה וישמור את היין להבדלה (הלכה כסדרה בצה"ל כרך ב' עמ' 85–84).

26. פסחים קו, א.

27. אורח חיים רצט, ו.

והנה כתב בעל הלכות גדולות²⁸ שאם אכל טרם שהבדיל, וכבר האיר השחר של יום ראשון – שוב אינו מבדיל; אולם הרי"ף²⁹ חלק עליו ופסק שמבדיל ביום ראשון גם אם כבר אכל.

הכרעת רוב הפוסקים היא כרי"ף, וכך יש לנהוג, אע"פ שבכף החיים³⁰ החמיר שיבדיל בלי להזכיר שם ומלכות³¹. כשמבדילים ביום ראשון אין מברכים על הנר והבשמים – על הנר אין מברכים, כי הברכה נתקנה על בריאת האש שהייתה במוצאי שבת; ועל הבשמים אין מברכים, כי הם באו להשיב את נפשו הכואבת עם יציאת הנשמה היתרה, וזה שייך רק בסמיכות לצאת השבת³².

28. סימן ב, הלכות קידוש והבדלה.

29. פסחים כב, א בדפי הרי"ף.

30. רצט, כו.

31. ילקוט יוסף רצט, ז.

32. שו"ע שם, ו ומשנ"ב שם, יח.

שבת / פעילות מבצעית

כב. יציאה לחופשה על מנת לחזור בשבת

שאלה: חיילים הנמצאים בקו האש שוחררו לביתם ביום שישי, כשהם נדרשים לחזור לפעילות מבצעית שתתקיים סמוך לצאת השבת. כדי להגיע בזמן, יאלצו לנסוע לפני מוצאי שבת. שהותם בגזרת הלחימה כשאינ בהם צורך מהווה סכנה לגביהם, אך ישנה אפשרות של שהייה מחוץ לגבול הסכנה בבתי מלון (בהוצאה כספית גבוהה), כשאז יוכלו לחזור לפעילות מיד במוצאי השבת. האם מותר לחיילים לצאת לביתם, או שעליהם להישאר בקרבת קו האש?

תשובה: לדעת בעל המאור¹, מתירה הגמרא² לאדם לעלות על ספינה בתחילת השבוע, תוך ידיעה שבמהלך הפלגה הוא עלול לפגוע בקדושת השבת בעשיית מלאכות האסורות מן התורה. אך אסור לעלות לספינה בנסיבות הנ"ל בשלושת הימים שלפני השבת משום 'שנראה כמתנה לדחות את השבת'. ולצורך מצווה מותר הדבר גם בערב שבת.

1. שבת ז, א בדפי הרי"ף.

2. שבת יט, א.

השולחן ערוך³ מביא את דעתו של בעל המאור להלכה, אלא שהמשנה ברורה⁴ הביא כמה מהפוסקים שלדעתם ההיתר הוא רק כאשר ספק אם יידרש לחלל שבת, אבל אסור להיכנס ביודעין למצב בו ודאי יחלל שבת. אמנם יש המתירים גם גרימה לחילול שבת ודאי⁵.

עתה יש לדון, מה נחשב 'צורך מצווה', המתיר להכניס את עצמו לפיקוח נפש גם בערב שבת. כתב הרמ"א⁶: 'יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו חשוב הכול דבר מצווה ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל; ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חושבים הכול לדבר מצווה; ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו'. ואף שיש שחלקו על הרמ"א בהגדרת דבר מצווה, מכל מקום יש להתיר לחייל יציאה הביתה שוודאי נחשבת יציאה לדבר מצווה כי יש בה משום 'עונג שבת' וגם משום מניעת ביטול עונג שבת מהוריו, ובנוסף הדבר גם נחוץ לחיזוק רוחם של

3. אורח חיים רמח, ד.

4. מ"ב שם, כו; וראה שו"ע הרב שם, יג ושו"ת מנחת יצחק ב, קו.

5. שו"ת ציץ אליעזר ה, ז. – הגרשז"א (שש"כ פרק מ הער' סד). המורים בקשת, תשובה 33 בשם הגר"ד ליאור והגר"מ אליהו.

6. אורח חיים רמח, ד.

הלוחמים לאחר שהייה ממושכת מחוץ לבית; ובמיוחד כאשר יש סיכוי שהפעילות המבצעית תידחה או תתבטל⁷.

כאשר שהו החיילים זמן רב בחזית מרוחקים מביתם, או שחוו אירועי לחימה קשים במיוחד – יש מקום להתיר להם לכתחילה לנסוע לביתם גם אם יצטרכו בוודאות לחלל שבת בדרך חזרתם. ומה עוד שבנסיבות צבאיות נדיר הדבר שיש ודאות מוחלטת מעין זו. והדבר נתון לשיקול דעתו של רב היחידה, המכיר את הלוחמים, את מצבם ואת רוחם.

האמור לעיל הינו דווקא בעת לחימה או מלחמה כוללת, ואין להקיש מפסק זה לימי השגרה – שם יש להיוועץ ברב היחידה אשר ישקול כל מקרה לגופו.

כג. קבוצת פקודות קדמית בשבת

שאלה: במהלך הלחימה, במסגרת הכנות למבצע, קיבלו הקצינים קפ"ק (קבוצת פקודות קדמית) בשבת, ונדרשו להכין תוכניות ולהציגן במוצאי שבת. שעת השי"ן נקבעה ליום ראשון בלילה – האם מותר לקיים את הקפ"ק בשבת? האם לאחר הקפ"ק מותר לקצינים להכין את התוכניות למבצע, תוך חילול שבת?

7. עיין: שמירת שבת כהלכתה מ, כב ולב, הע' קד; שו"ת קשרי מלחמה ד, כ; הצבא כהלכה כה, יט והע' 41-42.

תשובה: במהלך מלחמה או לקראת מבצע אף שלא בזמן מלחמה אין לדחות קפ"ק למוצאי שבת, אם הדחייה עלולה ליצור תקלות מבצעיות.

ולכן, כאשר מועד תחילת המבצע נקבע ליום ראשון בלילה, יש לקיים בשבת את הקפ"ק ואת נוהל הקרב הנדרש על כל שלביו תוך הקפדה על צמצום חילול השבת.

כד. דחיית פעולה למוצאי שבת

שאלה: באילו מקרים יש לדחות פעולה צבאית למוצאי שבת?

תשובה: ככלל, אין לדחות פעולות צבאיות עקב השבת, אלא אם כן ברור למפקד מעל לכל ספק שהפעולה לא תיפגע מן הדחייה, כגון מטעמי ביטחון שדה, חשיפה וכדומה, ולא ייגרם שום סיכון לחיי אדם, לשטח או לרכוש מדינת ישראל.

כה. טיפול שבועי לרכב בשבת

שאלה: האם מותר בשעת מלחמה, בין הקרבות, לבצע בשבת טיפול שבועי לרק"מ (רכב קרבי משוריין)?

תשובה: מותר בשעת מלחמה לבצע בשבת טיפול שבועי ברק"מ, אם יש חשש שלא יוכלו לבצעו במשך השבוע; כמו כן, מיד לאחר הטיפול יעילות הכלים תהיה גבוהה יותר. אם

המפקד משוכנע שדחיית הטיפול למוצאי שבת לא תגרום נזק, יש לדחותו.

כו. טיפול במידע מודיעיני בשבת

שאלה: בזמני שגרה, מטפלים בשבת בחמ"ל מודיעין רק במידע מבצעי, ולא במידע אשר יכול להועיל לעתיד, אך אינו קריטי לטיפול מידי. מידע זה נקלט ומעובד במוצאי שבת. בזמן מלחמה ההוראות בדבר אופי הידיעות החיוניות (צי"ח) משתנות מרגע לרגע, בהתאם ללחימה בשטח. כמו כן, יש לקחת בחשבון את החשש שיצטבר במוצאי שבת עומס גדול, שיקשה על הטיפול במידע החיוני.

תשובה: באופן עקרוני, בזמן מלחמה חובה לטפל בכל מידע שמתקבל, בלי אבחנה⁸. הטיפול במידע כולל פעולות הקלדה והדפסה, כתיבה בעט, שיחות טלפון, ועוד כהנה וכהנה פעולות הכרוכות חלקן באיסורי תורה וחלקן באיסורי דרבנן.

למעשה, יש לפנות לרב צבאי המכיר את המצב הספציפי בחמ"ל זה, ולנהוג על פי הוראתו. על הרב להיעזר לשם כך בקובץ ההנחיות שהופץ לחיילי חטיבת המחקר בחיל המודיעין.

8. עפ"י: אסיא נג-נד תשנ"ד, עמ' 100.

כז. החלפת משמרות כוננות

שאלה: האם מותר בשבת להחליף כוננות ר"מ 2 בבית חולים בצפון? (החלפת הכוננים כרוכה בנסיעה ברכב).

תשובה: אין להחליף משמרות בשבת, כיוון שאין בכך צורך ביטחוני חיוני. ועיין בתשובות הקודמות.

כח. השתקת טלפון מצלצל בחמ"ל

שאלה: סמב"צ שעושה תורנות שבת בחמ"ל שכח לבטל את השעון המעורר שמצלצל בטלפון הנייד שלו. באיזה דרך יוכל להשתיק את המכשיר כדי שלא יפריע לעבודת החמ"ל?

תשובה: הדרך הטובה ביותר היא להרחיק את הטלפון מן החמ"ל בלא לכבות אותו. אמנם יש איסור בטלטול הטלפון הנייד משום מוקצה, אך כיון שהוא מטריד את הנמצאים בחמ"ל כשהוא נמצא במקומו, מותר לקחתו משם ולהניחו במקום שאינו מפריע שם. הסיבה לדין זה היא משום שהטלפון הנייד מוגדר כ"כלי שמלאכתו לאיסור" (ואינו מוקצה מחמת חסרון כיס כיון שיש בו גם שימוש היתר בקריאת השעון שבו), ומותר לטלטל מוקצה מסוג זה לצורך מקומו.⁹

9. שו"ע, אורח חיים שח, ג-ד.

שבת / חללים

כט. הפעלת תא"ח בשבת

שאלה: יחידה של הרבנות הצבאית עוסקת בטיפול בחללי המלחמה – כיצד עליה להיערך לטיפול בחללים בשבת?
תשובה: פינוי החלל וקליטתו בתחנת איסוף החללים (- תא"ח) כוללת פעולות האסורות בשבת – חלקן מן התורה וחלקן מדרבנן.

הכלל הוא, שאין מחללים שבת לצורך הטיפול במת אלא כאשר הימצאות החללים בשטח עלולה לפגוע ברוח הלחימה או שיש חשש שמא ייפלו הגופות בידי האויב, וישמשו אמצעי לחץ בידי ארגוני המחבלים שאנשיהם שבויים בישראל – הדבר הנחשב לפחות 'ספק פיקוח נפש'. כמו כן הקלו חכמים באיסור מוקצה כדי למנוע ביזיון המת. יש מקילים באיסור דרבנן הנעשה לצורך זיהוי החלל ומניעת עגינות אשתו¹.
אי לכך, יש לפעול על פי ההנחיות הבאות:

א. איסוף החלל משטח הלחימה, כשהדבר אינו מסכן את כוח הסריקה, ייעשה ללא שימוש ברכב במידת האפשר. לחילופין, ניתן לצרף את החלל לרכב הנוסע בהיתר כדי למנוע

1. דרכי חסד לרב אברהם אבידן (אל"מ במיל') פרק י, הע' 5.

את ביזיונו. במקרה זה אין לחשוש ליציאה מחוץ לתחום (אפילו במרחק של יותר מ-12 מיל שיש בו איסור דאורייתא), אך אסור להאריך את הנסיעה לצרכו².

ב. אין היתר לסמן את חפצי החלל באמצעות פתקית כתובה, אלא בהצמדת סימן מזהה על ידי אזיקון.

ג. למרות שבשעת מלחמה מותר ליחידת הסריקה לנסוע ולבצע 'אירוע סריקה', משום פיקוח נפש – כשמתרחש אירוע רב נפגעים בשעת שיגרה והפצועים פונו מן השטח, אין היתר להגיע לשם לצורך סריקה אחר איברים, אלא על ידי נהג שאינו יהודי.

ד. אם מספר החללים רב והדבר נדרש, כדי לוודא שלא נותרו חללים בשטח, מותר לנהל יומן ובו שמות החללים שנקלטו בתא"ח. מוטב לעשות זאת באמצעות מחשב, בעדיפות שנייה בעט שבת, ורק בעדיפות שלישית בכתיבה בעט רגיל הנעשית בשינוי (-ביד שמאל).

ה. הדיווח על מספר החללים ועל תהליך הזיהוי ייעשה באמצעות הטלפון בלבד ולא על ידי כתיבה.

2. עיין לקמן תשובה לב.

ל. הפעלת חדר קירור במאנ"ח (מרכז איסוף נתוני חלל)

שאלה: האם מותר להפעיל בשבת חדר קירור כדי לשמור

בו גופות? האם מותר להדליק גנראטור לשם כך?

תשובה: מוסכם על רוב הפוסקים שאין איסור תורה

בהפעלת מזגן או מקרר בשבת, משום שאינה אלא סגירת

מעגל חשמלי בלבד.³

והנה מצאנו שהקלו בכמה איסורי דרבנן כדי לשמור על

כבוד המת, כמו טלטול המת (איסור מוקצה) על ידי כיכר או

תינוק⁴ או פינאיו מהבית החוצה (הוצאה מרשות היחיד

לכרמלית)⁵. יש מי שלמד מכאן שגם שאר איסורי שבות

הותרו לצורך שמירת המת מביזיון משום כבוד הבריות⁶, אך

כמדומה שדעתנו לא התקבלה להלכה.

למעשה, יש להפעיל את המקרר על ידי נכרי, ואף מותר

לצוותו להדליק גנראטור לשם כך, לתקן תקלה במקרר או

להסיע את הגופות למתקן אחר⁷, כפי שפסק רמ"א⁸. בהעדר

חייל נוכרי מותר להדליק את המקרר בשינוי.

3. אנציקלופדיה תלמודית אוצר החשמל פרק א.

4. שו"ע, אורח חיים סימן שיא, א.

5. שו"ע, אורח חיים סי' שיא, ב.

6. דרכי חסד י, הע' 5.

7. הגר"י זילברשטיין, בי מלכים ימלוכו (בסוף הספר מלכים אומנייד) סימן נה.

8. שו"ע אורח חיים סי' שיא, ב.

לא. סריקה בשבת

שאלה: האם מותר ליחידת סריקה להמשיך לסרוק בשבת

בחיפוש אחר חלקי גופות?

תשובה: עקרונית, הטיפול בחללים אינו דוחה את השבת

בכל שלבי הטיפול בהם, כפי שאנו מוצאים בגמרא⁹ שקבורת

מת מצווה אינה דוחה את השבת. ולא זו בלבד שמצוות

קבורה אינה דוחה את השבת, אלא גם החשש שמא יפגע

עיכוב הקבורה בסיכויי זיהוי החלל – מה שיגרום לעגינותה

של אשתו – גם זה אינו דוחה את השבת באיסורי

דאורייתא¹⁰. וממילא אסורה פעולת הסריקה אחרי גופות או

חלקי גופות בשבת, וכל שכן שאסור להסתכן לשם כך.

למרות האמור, העלה הרב גורן זצ"ל¹¹ שני נימוקים כבדי

משקל, שיש בהם כדי להתיר את הטיפול בחללים בשבת

אפילו באיסורי דאורייתא.

נימוקו הראשון מתייחס לחשש מפגיעה מוראלית קשה

שעלולה להיגרם ללוחמים, בשעה שהם רואים את חבריהם

שנפלו פזורים בשטח ואין להם דורש. ופגיעה ברוח הלחימה

נחשבת לצורך מובהק של פיקוח נפש המתיר לחלל שבת

עבורו. אמנם, כאשר אין גופות או חלקי גופות נראים לעיני

9. סנהדרין לה, ב.

10. בדרכי חסד י' הע' 5 הביא מחלוקת בין הפוסקים ביחס לאיסורי דרבנן, ולמסקנה נטה להקל באיסורי דרבנן במקום שיש חשש לעיגון גמור של האישה.

11. משיב מלחמה ב, קיז.

הלוחמים, הרי שנימוק זה לבדו אין בכוחו להתיר סריקה בשבת וכל שכן הסתכנות לשם כך.

אולם נימוקו השני הוא חשש שהחלל ייפול בידי האויב, שרוצה להחזיק בידיו את חללינו כדי ללחוץ באמצעותם על הממשלה למלא את דרישותיו – יש בו סרך של פיקוח נפש, שבכוחו להתיר הסתכנות לשם איתור חלקי גופות וכל שכן חילול שבת.

ולכן בכל מקום שעולה חשש ברור לקיומם של אחד מנימוקים אלו מצווה לחלל שבת בכל מה שנדרש כדי להשלים את פינוי החללים מהשטח.

אך יש להדגיש, שנימוקים אלו אינם נכונים לכל מצב, ולפיכך יש לבחון היתר זה לאור המציאות בשטח.

לב. פינוי חלל בשבת ברכב שנוסע בהיתר

שאלה: האם מותר להעלות חלל על רכב שממילא נוסע

לצורך מבצעי לתחנת איסוף החללים שנמצאת בעורף?

תשובה: באופן עקרוני ניתן לצרף את החלל לנסיעה

חיונית שצריכה להתבצע בלאו הכי¹², אך באופן מעשי יש

לצרף להוראה זו שתי הסתייגויות.

12. עיין שמירת שבת כהלכתה פרק מ, סעיפים סה-סו, עא.

א. יש לוודא היטב שהנסיעה המבצעית המדוברת היא אמנם נסיעה חיונית, שהכרח לעשותה בשבת משום פיקוח נפש.

ב. יש להקפיד על כך שהרכב לא יסטה מן המסלול המקורי שהוא אמור לנסוע בו, ולא יתקרב למיתקן הקירור המיועד לחללים, ויוסיף בכך חילול שבת שאין לו הצדקה¹³.

ולכן, מומלץ מאוד להמנע לגמרי מהסעת החלל בשבת על ידי יהודי. אך יש להתיר לכתחילה את הסעתו למתקן החללים בשבת על ידי נהג נכרי¹⁴.

ג. חלל בשבת

שאלה: מהו אופן הטיפול בחייל שהתאבד בשבת?

תשובה: הגמרא¹⁵ מביאה מחלוקת לגבי מת שגופתו מוטלת בחמה ויש חשש שיסריח. לדעת שמואל הופכו ממיטה למיטה (בלי לגעת בו), ולדעת רב מותר לטלטלו רק על ידי כך שמניח עליו כיכר או תינוק, המותרים בטלטול. ופסקו הראשונים כרב, שמותר להזיז מת כזה רק על ידי שמניחים

13. קשרי מלחמה ח"ה סימן כה עמ' 279.

14. משום שודאי יש צורך, מצוה לזרז את קבורתו ולזהותו, והשהייתו גורמת צער גדול למשפחתו.

15. שבת מג, ב.

עליו כיכר או תינוק. וכן פסק השולחן ערוך¹⁶. והוסיף¹⁷ שיש מי שאומרים שמותר לטלטלו גם אם ישים עליו בגד, ולא דווקא כיכר או תינוק. וכתב הביאור הלכה¹⁸ שאין בזה מחלוקת כלל, ובמשנה ברורה שם¹⁹ כתב שלא דווקא בגד, אלא כל חפץ של היתר.

על כן, כאשר חייל התאבד בשבת, יש להשתדל לבודד את זירת האירוע, ולטפל בחלל רק לאחר צאת השבת. אם יש חשש שהגופה תסריח, מותר להניח עליה חפץ המותר בטלטול, ולהעבירה באמצעות אלונקה לחדר אחר שיש בו מיזוג אויר. וכן מותר לשפוך על הגופה חומר בושם כפורמלין להפגת הסירחון, הן כדי שריחו לא ישפיע על החיילים שבסביבתו, הן כדי שבמוצאי שבת יוכלו להתעסק עמו²⁰.

16. אורח חיים שיא, א.

17. שו"ע שיא, ג.

18. שיא, ג ד"ה 'יש מי שאומר'.

19. שיא, ס"ק טו.

20. ואין בזה משום איסור הולדת ריח המבואר ברמ"א (תקיא, ד) מכמה סיבות: ראשית, כוונתו למנוע סרחון ולא להוליד ריח. שנית, שפיכת חומר מבושם, במהותו אינו מעשה של הולדת ריח, אלא מעשה של מניעת סרחון. שלישית, לשיטת החכם צבי, אין באדם משום איסור הולדת ריח, וכל שנעשה לשם העברת ריח רע שבגוף האדם, אינו בכלל הולדת ריח. מלבד הנ"ל, יש להוסיף שרק הרמ"א אסר הולדת ריח, וכל שנעשה לשם העברת ריח רע שבגוף האדם, אינו בכלל הולדת ריח. מלבד הנ"ל, יש להוסיף שרק הרמ"א אסר הולדת ריח, בעוד שהרמב"ם והרא"ש שלא הביאו דין זה להלכה, נוקטים שהולדת ריח מותרת. ראה בכל זה בספר קשרי מלחמה ח"ה סימן כה.

מעבר לכך, אין כל היתר לחלל שבת. יש לציין, אחד מגדולי הדורות האחרונים²¹ החמיר שלא לטלטל את המאבד עצמו לדעת באמצעות חפץ היתר, אך כאמור לעיל יש להקל בדבר.

לד. הודעה למשפחה (1)

שאלה: כאשר נודע בתקשורת על קרב רב-נפגעים, ובני ביתו של חייל יודעים שהוא נמצא באזור הקרב, האם מותר לחייל להתקשר אליהם בשבת על מנת להרגיעם?

תשובה: התירו לחלל שבת רק במקום שיש צורך חיוני של מניעת פיקוח נפש. ועיין בתשובות הקודמות. בענייננו, רק אם ידוע לחייל שיש במשפחתו זקנים או חולי לב וכו' – היינו, שמחמת הדאגה לו יבואו לידי סכנת נפשות ממש – אז מותר לו להתקשר אליהם ולהרגיעם. ויעשה כן בשינוי, כגון שישתמש בסיכה של כיפה כדי ללחוץ על לחצני הטלפון.

לה. הודעה למשפחה (2)

שאלה: האם מותר להודיע בשבת למשפחות החללים על נפילת יקיריהם? במידה שמותר, האם יכולים להצטרף לצוות המודיע גם רופא, רב ומש"קית ת"ש?

21. חכמת שלמה על השו"ע שם.

תשובה: באופן בסיסי, אין כאן צורך חיוני של מניעת פיקוח נפש. אך לעתים הידיעות על נפילת חללים מתפרסמות באמצעי התקשורת, ולעתים גם נפוצות שמועות, והמשפחה עלולה לשמוע על נפילת יקירה מכלי התקשורת ומשכנים וכו', באופן חסר רגישות, שיכול לגרום לעתים לסכנה של ממש. על כן התירו להודיע למשפחות, כאשר את הצוות יסיע נהג גוי. בשעת מלחמה, כאשר יש בהלה ציבורית, מותר להסיע את צוות המודיעים גם על ידי נהג יהודי, אם אין אפשרות להשיג נהג גוי²².

כיוון שיש חשש שיהיה צורך ברופא, עליו להצטרף לצוות; אך לא כן לגבי רב ומש"קית ת"ש, שנוכחותם אינה מונעת מצב של פיקוח נפש.

לו. נסיעה בשבת עקב אבלות

שאלה: לחייל נודע בשבת שבן משפחתו נפל בקרב. האם מותר לו לנסוע בשבת למשפחתו?

תשובה: אסור לו לנסוע, כיוון שאין בכך צורך חיוני של פיקוח נפש.

22. שמענו מפוסק מובהק.

שבת / לוגיסטיקה

לז. ניפוק ציוד בשבת

שאלה: גורמי הלוגיסטיקה לא הספיקו לנפק לחיילים, שגויסו במהלך יום שישי את כל הציוד לפני כניסת השבת – האם מותר לנפקו בשבת?

תשובה: הבעיה בניפוק ציוד היא בעיקר הצורך למלא טפסי השאלה ולהחתימם.

נוהל זה מעורר שאלה גם ביחס לניפוק ציוד שאינו כרוך במילוי טופס (כגון כאשר האפסנאי מוותר על כד), שהרי אסרו חכמים לשאול או ללוות מחברו דבר שרגילים לכתוב עליו שטר, מחשש שמא יבוא לכתוב בשבת¹.

הכלל הוא, שגם כאשר מחללים שבת לצורך מלחמה, אין כל היתר לעשות מלאכה שאינה חיונית, כפי שמזכיר הרמב"ם בהקדמתו למשנה²: 'אילו היה נביא... אומר לנו ביום השבת שנקום כולנו, נשים ואנשים, ונבעיר אש, ונתקן בה כלי מלחמה ונחגרם, ונהרוג אנשי מקום פלוני היום, אשר הוא שבת... – היינו חייבים אנחנו, המצווים בתורת משה, שנקום

1. ראה שו"ע, אורח חיים שז, יא.

2. מהד' הרב שילת, עמ' לה-לו.

מיד, ולא נתעצל, כמו שציוונו, ונעשה כל מה שציווה בזריזות ובשקידה, בלא פקפוק ובלא היסוס... אמנם, מי שיקשור קשר קיים בזה יום השבת, בעת עשותו אלו המלאכות, ממה שלא יצטרך לו לשום עזר לקיום הציווי אשר ציווהו הנביא – חייב סקילה!.

ולכן כל עוד אין הדבר מעכב את הבאת הגדוד למקום הנדרש או לרמת הכוננות או הכשירות הנדרשת – יש לדחות את ניפוק הציוד למוצאי שבת. אך אם הגדוד נכנס לכוננות או ללחימה – יש לנפק את הציוד כפי הנדרש ללא כתיבה, להוציא הפריטים שלהלן:

ניפוק נשק או צל"ם אחר ייעשה לפי סדר העדיפויות הבא:

1. רצוי להיערך לפני שבת עם טפסי 1008 מוכנים

חלקית ו'עט שבת'.

2. כתיבת טופס 1008 ע"י גוי³ וחתימתו בקשקוש

בשינוי (יד שמאל).

3. כתיבת הטופס וחתימתו ע"י ישראל בשינוי⁴.

3. מאחר וניפוק נשק באופן בלתי מבוקר עשוי להביא להגעתו לידיים עוינות, דבר שמהווה כשלעצמו ספק פיקוח נפש לציבור, יש להתיר בכגון זה אמירה לנוכרי גם באיסור תורה על פי שיטת בעל העיטור (רעו, ב) וכל שכן לשיטת האור זרוע (שו, יא) שכתב עגול אסור מדרבנן.

4. ראה הלכה כסדרה ח"ג, הלכות כתיבה בשבת ובחול המועד, עמ' 34.

לח. גיוס בשבת (1)

שאלה: חייל המקבל בשבת צו 8 (גיוס חירום) להתייצבות מיידית, ויודע שתהליך הגיוס עשוי לארוך זמן רב ולהסתיים הרבה אחרי צאת השבת – האם בכל זאת עליו לנסוע למקום הגיוס בשבת, או להמתין למוצאי שבת?

תשובה: במסגרת גיוס המוני כמעט לא ניתן לקבוע מהי מידת הדחיפות בהתייצבותו של כל חייל וחייל.

אי לכך על החייל לציית לצו הקריאה אפילו אם הדבר כרוך בחילול שבת, ורק אם ברור לו מעל לכל ספק שאין הצדקה לחלל שבת, כגון שצו הקריאה התקבל סמוך לצאת השבת או שמפקדו מודיעו שתזוזת החיילים נקבעה לשעה מאוחרת – כי אז ימתין למוצאי שבת.

לט. גיוס בשבת (2)

שאלה: חייל שבליל שבת קיבל צו 8, ועליו לארוז תיק ולצאת להסעה תוך שעה וחצי – אילו חפצים מותר לו להכניס לתיק בשבת?

תשובה: חייל היודע שיתגייס בשבת, יכין מערב שבת תיק ובו כל הציוד הדרוש לו⁵. בתיק זה מותר להניח גם חפצי

⁵ הכנת התיק בשבת עצמה עלולה להיות כרוכה באיסורים שונים, כגון בורר או הכנה מקודש לחול, ולכן טוב להכין את כל הדרוש מערב שבת. בסעיפים שלהלן לא נתייחס לאיסורים נוספים הקיימים במקרה של גיוס בשבת, כגון איסור תחומין או

מוקצה⁶. לכתחילה יש להימנע מלהכניס כסף מזומן, כרטיס אשראי ופנקסי צ'קים⁷.

חייל שנקרא לגיוס באופן פתאומי בשבת אינו רשאי לשאת עימו בתיק הציוד חפצי מוקצה, ויש מקלים להכניס ציוד נצרך לתיק החפצים כלאחר יד ולטלטלם כאחד⁸. עם זאת, מותר להכניס לתיק כלי שמלאכתו לאיסור אם מניחים עליו דבר היתר; וכן מותר להניח בתיק הציוד טלית ותפילין⁹.

איסור הוצאה מרשות לרשות, ובספר הלכה כסדרה הל' עירובין ג, ח ו-, י, ו-לא, עסקנו בזה.

6. מותר לטלטל מוקצה יחד עם דבר נוסף שאיננו מוקצה, כגון כלי שמלאכתו להיתר או דבר מאכל(עפ"י שו"ע שח, ה).

7. זאת עפ"י שו"ע, אורח חיים שט, ב-ד (וראה שעה"צ שם, יז), שאין חובה לנער מוקצה מתוך כלי, אם הדבר גורם הפסד לבעליו אין חובת נייעור; ; (ועיין שש"כ כ מ"ז, ובהע' קסז שם). גם המקרה שלפנינו – שהמתגייס זקוק לחפצי המוקצה לתקופה ממושכת – מוגדר 'מקום הפסד', ועל כן אין חובה לנער את המוקצה (הגר"א נבנצל).

חשוב לציין, שהיתר זה מבוסס על כך שחובת הנייעור אין פירושה שכל עוד לא נייער הרי הוא מטלטל מוקצה להדיא, אלא חובה עצמאית, שבמקרים מסוימים אינה קיימת (ועיין שבות יצחק, י, ו). אמנם, לדעת החזו"א (מז, כב) כשלא מנערים את המוקצה הרי זה גילוי דעת מפורש שחפצים בטלטולו ובשמירתו, וממילא הטלטול נאסר. אשר על כן, מסתבר שהחזו"א לא היה מקל בנ"ל.

8. הגר"י נויבירט (במאמר שפורסם בעלון "המעין" תשכ"ז בשעת מלחמת ששת הימים) כתב, שמותר להכניס את חפצי המוקצה לתיק כלאחר יד ולטלטל את כולו, ובאר לנו שהקל בכך על אף האמור לקמן כי המדובר בשעת הדחק מיוחדת, וראה בדומה לכך בשש"כ (כז, הע' נב).

הגר"ש גורן ב"משיב מלחמה" (ח"ב, עא) כתב, שמותר לטלטל כלאחר יד רק חפצי מוקצה הנחוצים להיגינה אישית, משום שיש בכך כבוד הבריות. בעניין כסף – כתב הגר"ש גורן שלכתחילה יש להחמיר בזה, ואולם בשעת הדחק גדולה מאוד יש להתיר את הכנסת הכסף בשינוי כלאחר יד לתיק, ולטלטל את התיק כולו.

9. שש"כ מא, לד. ועיין הלכה כסידרה חומת מגן, שכתב שטוב שיכוון שהתפילין יצילוהו בדרך, וזאת מחשש לאיסור הכנה מקודש לחול, וכפי שכתב בשו"ת משיב מלחמה ב, עמ' עג, והוסיף הרב רא"ם הכהן שליט"א ('שבת בשבתו' גל' 1619) שידעת האדם שיש עימו תפילין מיישבת את דעתו, וראה חיצים ביד גיבור חל' ב' עמ' 37, וקשרי מלחמה ח"ד סימן יח.

אם מדובר על ציוד שאין הכרח להניחו בתיק (כגון: ארנק או כרטיס אשראי), ניתן להרימו בשינוי (כגון בגב שתי הידיים), ולהניחו על הגוף – בין החולצה לגופייה¹⁰.
אם הכניס ציוד מוקצה לתיק הציוד (בדרכים המבוארות לעיל) – טוב לטלטל את התיק על כתפו או על גבו, ולא בידיים¹¹.

מ. כיבוס בשבת

שאלה: האם מותר להפעיל כיבוסיות בשבת ולכבס בגדי חיילים, היוצאים משטח הלחימה בשבת ועומדים לחזור אליו במהלך היום?

תשובה: לניקיון הבגדים השפעה לא מעטה על כשירותם של הלוחמים, ויש לראות בכך זיקה לפיקוח נפש. יסוד זה מפורש בגמרא¹²: 'מעייין של בני העיר חייהן וחיי אחרים חייהן קודמין לחיי אחרים, בהמתם (ובהמת אחרים בהמתם) קודמת לבהמת אחרים, כביסתן וכביסת אחרים כביסתן קודמת

10. ראה שו"ע הרב שא, לט, שהיתר "טלטול בגופו" כולל כל טלטול שאיננו בידיים, ואף אם מדובר על דרך הטלטול הרגילה באותו חפץ (ועייין בדבריו בסי' רסו, יט). האחרונים הקשו על דבריו ממה שאוסר השו"ע (שח, טו) לנעול נעל מוקצה, וממה שאוסר השו"ע (שם, מו) לטלטל תולעת משי באצילי ידיו – בשני המקרים מדובר על טלטול שאיננו בידיים, ואעפ"כ הוא אסור, משום שהוא מתבצע בדרכו הרגילה (וראה ילקוט יוסף, עמ' שיד; שש"כ כ' הע' רמד; שבות יצחק עמ' קסג). אפשר, שבמקרים אלה, שבהם עיקר דרך הטלטול היא לא בידיים – שו"ע הרב יודה להחמיר, וצ"ב (ועייין בספר "אמרי דוד" על שו"ע שח, טו שהציע חילוק אחר).

11. בצירוף דעת שו"ע הרב (שא, לט), שטלטול שלא בידו אינו אסור אף אם אין בו שינוי.

12. נדרים פ, ב.

לכביסת אחרים, חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודמין לכביסתן. רבי יוסי אומר: כביסתן קודמת לחיי אחרים'.
וכתב הר"ן¹³: '... כשיש בבגדיו ערבובית של זוהמא שאינו מכבסן תמיד ולובשן כשהן מזוהמין – מביאו לידי שעמום ותמהון לב. ערבוביתא דגופא כשגופו מזוהם שאינו רוחץ תמיד – מביאו לידי שיחנא וכיבי אבעבועות המכאיבות. ולא לו יש רפואות, אבל שעמום קשה מהן – אלמא כביסה אלימא מרחיצה'.

אמנם בר"ן אינו מפורש שכיבוס המדים מהווה פיקוח נפש, אך בירושלמי¹⁴ מבואר שלרבי יוסי כביסה משום חיי נפש, ורב אחאי גאון פסק בשאילתות¹⁵ כמוהו, ויש להאריך הרבה בביאור מחלוקת התנאים שבגמרא ובעיקר בדעת רבי יוסי, אך אין כאן מקומו¹⁶.

עם זאת אין לראות בכך היתר גורף לחילול שבת (אלא לאחר לחימה ממושכת ולכלוך הבגדים רב – בהתייעצות עם גורמי ההלכה¹⁷), ויש לעשות זאת באמצעות גוי, על פי שיטתו של בעל העיטור, שההיתר להביא מים חמים לתינוק לצורך

13. בפירושו לנדרים פא, א.

14. שביעית ח, ה.

15. פרשת ראה, שאילתא קמוז, ד"ה 'ברס'.

16. ראה העמק שאלה שם, שהסביר מדוע פסק השאילתות כרבי יוסי. ובחזון יחזקאל על התוספתא, בבא מציעא יא, שצמצם את חידושו של רבי יוסי ובשול"ת שבת מיהודה א, סז, שחלק על דברי הנצי"ב.

17. שמענו שבמקרה דומה התיר הגרש"ז אורבאך אף ע"י ישראל.

מילה ע"י נוכרי¹⁸, נכון גם ביחס לשאר מצוות אפילו אם הן כרוכות במלאכות האסורות מן התורה.

ומאחר וכבר העיד הרמ"א¹⁹, שנהגו להקל בדבר – יש להורות לבצע את הכביסות בדרך זו, אע"פ שעיקר ההלכה כרי"ף והרמב"ם, שלא התירו במקום מצווה אלא מלאכות דרבנן ע"י נוכרי²⁰. אך מאחר ואין מדובר כאן באמירה לנכרי לצורך מצווה, אלא לצורך גדול של לוחמים רבים, לא גרע מאמירה לנוכרי לצורך חולה שאין בו סכנה, שצרכיו נעשים ע"י נוכרי גם במלאכות דאורייתא. ובמקום שקיימת סבירות שחייל חילוני יכבס באיסור, מצטרף הדבר לסניף להקל באמירה לנוכרי גם באיסור תורה לצורך שנזכר בשאלה.

מא. ניווד שירותים כימיים בשבת

שאלה: האם מותר להסיע רכב בשבת להבאת שירותים כימיים לגדוד השוהה בשטחי כינוס?

תשובה: אין להסיע בשבת רכב לצורך הבאת שירותים כימיים, היות והדבר כרוך באיסור תורה שלא הותר משום כבוד הבריות.

18. עירובין סז, ב.

19. אורח חיים רעו, ב – ראה משנ"ב שם, כה.

20. שו"ע, אורח חיים שז, ה.

אמנם, עשיית הצרכים בשטח ע"י חיילים רבים עשויה להביא למחלות, דבר שיכול להפחית את מספר הלוחמים בגדוד, אולם כדי למנוע מצב זה, אין להתיר איסור תורה, אלא חובה להנחות את החיילים להתפנות מחוץ למחנה (תוך הקפדה על מירב כללי הבטיחות שלא יפגעו, בהליכתם או בחזרתם ע"י השומרים). לשם כך, יש להכין מערב שבת חול או כל דבר אחר היכול לשמש לכיסוי הצרכים.

כאשר לא הכינו דבר לכיסוי הצרכים מערב שבת, יכול לכסותם בשבת גם בחפץ שהוא מוקצה כגון אבנים שאינן נעוצות בקרקע ע"י טלטול ברגליו, משום שטלטול שלא בידיו כלל, אלא בגופו ואבריו מותר אף לצורך המוקצה, כלומר לצורך הדבר האסור²¹.

אם העפר סביב תחוח (רך וטובעני ולא קשה) – מותר גם לכסות בעפר ע"י טלטול ברגליו ואין הדבר נחשב לחפירה²².

מב. הקמת אוהל בשבת

שאלה: האם מותר להקים אוהל בשבת כדי להגן על ציוד

הקשר הנרטב בגשם, ואם כן, כיצד?

21. שו"ע, אורח חיים שיא, ח ומשנ"ב שם, ל. ראה גם משנ"ב סימן שח, יג-טו.

22. משנ"ב תצח, עג.

תשובה: בניית אוהל בשבת כרוכה באיסורי שבת שונים, כגון 'עשיית אוהל' בפריסת היריעה²³; 'בונה' – בנעיצת היתדות בקרקע²⁴; 'קושר' – בקשירת חבלי האוהל ליתדות²⁵. לאיסורים אלו מתלווים בד"כ איסורים נוספים שאין כאן המקום לפרטם.

לכן, יש לפרוס מעל מכשירי הקשר ומתחת להם שמיכות ויריעות, ובכך למנוע את הירטבותם מהגשם עד מוצאי שבת.

מג. תדלוק גנראטור בשבת

שאלה: אספקת החשמל למוצב נעשית באמצעות גנראטור. כמות הדלק במיכל מספיקה לכ-18 שעות, וכך יש צורך לתדלק במהלך השבת כדי לאפשר הפעלת אמצעי תצפית וקשר חיוניים – האם עדיף להמתין עד שיכבה הגנראטור ואז לתדלקו, או לתדלק בעודו פועל?

תשובה: כאשר מחללים שבת משום פיקוח נפש, מצווה לצמצם במספר המלאכות ובחומרתן, גם אם בשל כך נאלצים להקדימן בכמה שעות²⁶.

והנה אע"פ שהוספת דלק לגנראטור בעודו פועל דומה להוספת שמן לנר דולק, שחייב עליה משום 'מבעיר'²⁷, מכל

23. שו"ע, אורח חיים שטו, א.

24. כמו הנחת אבן על הקרקע לצורך בניין (שבת, קב, ב).

25. שו"ע, אורח חיים שיז, א.

26. עפ"י ביה"ל שדמ, א ד"ה 'מצומצמת'.

מקום ספק רב אם גם בה יש איסור תורה, שהרי חיובו של המוסיף שמן לנר, לדעת התוספות²⁸, הוא מחמת הגדלת הלהבה, וטעם זה אינו שייך במנוע שזרימת הדלק אליו קבועה.

בדעת הרא"ש נחלקו האחרונים²⁹ האם יש בהוספת שמן לנר איסור תורה, ולרמב"ם הדבר אסור מהתורה³⁰. לעומת זאת הדלקת הגנראטור – ודאי שהיא כרוכה באיסור תורה של 'מבעיר' לכל הדעות, ולכן, אם קיים צורך לתדלק את הגנראטור בשבת, או אם לדעת המומחים עשוי הגנראטור להתקלקל אם ישאר ללא דלק ובנוסף לכך יישארו הלוחמים ללא תאורה, הרי שיש לתדלקו תוך כדי פעולתו. אך אם יש ספק שמא לא יהיה צורך בתדלוק נוסף, עדיף להמתין³¹.

מד. ניווד מזון בשבת

שאלה: בפעילות מבצעית נרחבת הנמשכת כשבועיים (=חוצה שבת'), בה תר כוח השוהה בשטח האויב אחר

27. ביצה כב, א.

28. ביצה שם, ד"ה 'והמסתפק'.

29. הרש"ש (שבת כט, ב) סובר שלרא"ש אין בכך איסור תורה. בפני יהושע (ביצה כב, א) כתב שגם לדעת הרא"ש אין חיוב חטאת, והחזו"א (או"ח לח, ו) הבין שגם לרא"ש יש בכך איסור תורה.

30. שבת יב, ב.

31. הצבא כהלכה כו, ט.

מחבלים ואמל"ח שברשותם, מבוצעת תרגולת 'מלא מחדש', שבמהלכה מכניסים אל הלוחמים סוללות חדשות לאמצעי הקשר והתצפית שברשותם, תחמושת ושאר דברים הנצרכים להם לפעילות. האם מותר לצרף אל כלי הרכב והרק"מ שנכנסים בשבת גם מזון מבושל?

תשובה: יש להבחין בין פעילות בט"ש רגילה שנועדה לאבטח יישובים הסמוכים לגבול מפני חדירות מחבלים, ושעל פי רוב מתבצעת מחוץ לשטח העויין, לבין פעילות בט"ש שבמהותה היא פעילות לחימתית לביעור 'קניי מחבלים', שמתבצעת בתוך השטח העויין.

ההנחיה לגבי פעילות בט"ש רגילה היא, שחובה להיערך בכל מוצב ונקודה כך, שהחיילים יאכלו מזון חם בשבת, בלא להזדקק להסעתו בשבת, למעט מקרים יוצאי דופן (שאינן כאן מקום לפרטם), כשקיימת הצדקה מיוחדת להתיר זאת.

לעומת זאת, בפעילות בט"ש, הכוללת לחימה בשטח עויין, כאשר אין אפשרות להיערך מראש, כדי לספק ללוחמים מזון חם בשבת בלא להסיעו, מותר לחלל שבת גם באיסורי תורה, כדי להביא מזון חם ללוחמים על מנת לשמור על כושר לחימתם.

ראיה לכך ממה שמצאנו בעדי החודש, שהותר להם לקחת מזונות ומקלות בדרכם להעיד על מולד הלבנה – פעולה

שכשלעצמה כרוכה באיסורי תורה של טלטול ד' אמות ברשות הרבים. ואע"פ שהיתר זה לא ניתן מטעמי פיקוח נפש שהרי המקלות נלקחו כדי להתגונן מפני הבייתוסים שרצו רק למנוע מהעדים מלהגיע להעיד, ועל מזון ניתן היה לוותר למשך השבת, או שימצאו מזון בדרך, בכל זאת התירו להם חכמים לטלטל את המזון והמקלות.³²

בנידון דומה כתב הגר"ש גורן במשיב מלחמה³³: 'נמצינו למדים שבכל מקרה אשר הפעולה שלמענה נמצא אדם באשר הוא נמצא מתירה חילול שבת, כגון לעדות החודש, אין מחייבים אותם לסבול רעבון, אע"פ שהרעבון הוא פחות מיממה, מכיוון שלפני היציאה יכולים הם העדים לאכול ולשתות וכל ההליכה לא יכולה להימשך מעל יממה!'

כלומר, כל שהפעולה עצמה דוחה שבת, גם צרכי האדם החיוניים בעת שהוא נמצא בתהליך הפעולה דוחים שבת, וההיתר לחלל שבת לצורך בטחוני, כוחו יפה יותר מההיתר של עדי החודש לחלל שבת לצורך עדותם בפני בית הדין להעיד על המולד. לדעת הגר"ש גורן, הסעת מזון בשבת למקום בו שוררים תנאי לחימה, כלולה בגדרי 'הותרה', להבדיל מפעילות בט"ש שגרתית וקבועה.

32. משנה, ראש השנה א, ט.

33. א, כד.

על אחת כמה וכמה שיש להשתמש בהיתר זה במקרה שלפנינו. שהרי לא מדובר על הסעת האוכל במיוחד לצורך הלוחמים, אלא בצירופו למשלח פריטים במסגרת 'מלא מחדש'. ומכיון שאין כאן מלאכה מצד עצמה, אלא ריבוי בשיעורין למלאכה שהותרה, יש להקל בכגון זה.

מה. ניכוש עשבייה בשבת

שאלה: בשבת הגיעה התראה ממוקדת על טיווח הבסיס. האם מותר לנכש בשבת את העשבייה ליד מחסני התחמושת, מחשש להתפשטות דלקה באזור רגיש זה?

תשובה: המשנה³⁴ קובעת: 'כל ספק נפשות דוחה את השבת', ואין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, ויש לחשוש אף למיעוט³⁵. ואף כאן, בכל מקום שיש אפילו חשש סכנה וכל שכן בנידון דידן שפגיעה ישירה במחסני התחמושת, עשויה ליצור מחסור בתחמושת אצל הלוחמים – מותר לנכש את העשבים בשבת.

אבל אם ניתן ינכשו מעל לגובה הקרקע כי אז אין איסור תורה בניכוש כי אינו משתמש בעשבים, ולעומת זאת, אם יחתוך מהאדמה חייב על יפוי הקרקע³⁶.

34. יומא ח, ו.

35. גמרא, יומא פד, ב.

36. שבת קג, א.

מו. כתיבה במחשב בשבת

שאלה: כאשר יש צורך מבצעי חיוני לכתוב בשבת, האם עדיף לכתוב במחשב, או לכתוב ביד בשינוי?
תשובה: אחרוני זמננו דנו בשאלת מעמדה של כתיבה במחשב מבחינה הלכתית³⁷.
להלכה נראה שעדיף לכתוב במחשב; ואם אפשר – בשינוי. בהדלקת מסך אנלוגי יש חשש איסור תורה (בגלל נורות הליבון שבמקרן), ולכן אם המסך אינו פועל ויש להדליקו, או אם נחוצה הדפסת מסמכים – יש להפעיל בשינוי, כגון ע"י לחיצה בפרק האצבע.

מז. הדלקת סטיקלייט בשבת

שאלה: אוכלוסייה אזרחית פונתה בבהילות סמוך לכניסת השבת ממקום יישובם, עקב נפילות טילים. המפונים הגיעו למחנה אוהלים ליד בסיס צבאי, כאשר במקום אין תאורה כלל. ישנה סכנה של ממש שמחמת החושך האזרחים יפלו וייפצעו. האם מותר, לאור הנתונים הנ"ל, להפעיל בשבת סטיקלייטים, כדי לסמן את שבילי המעבר שבין האוהלים?

³⁷. וראה בעניין זה מקורות רבים בספר מעשה חושב (לב), בשו"ת קשרי מלחמה (ג, מא), ובהלכה כסדרה חלק ג.

תשובה: הגמרא בשבת³⁸ קובעת: 'מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים, בשביל שלא ייזוקו בה רבים'.
המאירי³⁹ הביא את דעת בה"ג שבמקום היזק דרבים מותר לכבות גחלת של מתכת, אע"פ שיש בזה איסור דאורייתא. ואמנם רוב הראשונים אינם סוברים כן, ולשיטתם לא מצאנו שהקלו באיסורי שבת מחשש להיזק הרבים אלא באיסורי דרבנן, אך לא באיסורי דאורייתא, וכן פסק בשו"ע⁴⁰. אך במקרה שלפנינו שמדובר בחשש ממשי שנוגע לאנשים רבים, יתכן שיש להקל בזה אפילו באיסורי דאורייתא⁴¹.
ובנוגע לסטיקלייט, לדעת רוב פוסקי דורנו איסורו מדרבנן בלבד⁴², ועל כן הותר להפעילו במקום נזק הרבים. אמנם, לכתחילה רצוי לעשות זאת על ידי גוי או בשינוי.

38. מב, א.

39. שבת מב, א ד"ה 'גחלת של מתכת'.

40. אורח חיים שלד, כז ועיין במשנ"ב שם, פד.

41. עיין במאמרו של הרב ישראלי זצ"ל על פעילות המשטרה בשבת, עמוד הימיני (הוצאת ארץ חמדה) סי' י"ז אות ט, שהשתמש בסברא זו כדי להתיר אפילו איסורי דאורייתא במקום שהדבר נחוץ לשלום הציבור. וסברתו העקרונית היא, שגדרי פיקוח נפש בציבור חמורים הרבה יותר ממה שמצאנו אצל היחיד, וגם חשש רחוק להיזק נידון כפיקוח נפש גמור, וכל שכן בנדון דידן.

42. הלכה כסדרה א, רסו.

שבת / עירובין ותחומין

מח. טלטול ציוד לפעילות מבצעית

שאלה: במסגרת פעילות מבצעית – האם ישנם דברים

שאסור להוציא מתחומי הבסיס בשבת?

תשובה: נשיאת חפצים מחוץ לגדר המחנה אסורה בדרך

כלל מאחר והשטח אינו מוקף בעירוב. ביציאה לפעילות

מבצעית מותר – ולמעשה חובה – לקחת את כל הנחוץ

לפעילות לפי המוגדר בפק"ל, שהרי פיקוח נפש דוחה שבת.

פריטים חיוניים שאין בהם צורך מבצעי – מותר לשאתם

בכיס החגור או הווסט בו מונח כבר ציוד מבצעי¹.

1. שהרי את הציוד המבצעי הוא מוציא בהיתר מטעם פיקוח נפש, ואם כן על שאר החפצים הוא נחשב 'מרבה בשיעורין', שנחלקו בו הראשונים, אם איסורו מן התורה או מדרבנן, ומאחר שבזמן הזה אין לנו רה"ר לרוב הפוסקים – נמצא שלכולי עלמא אין בכך איסור תורה, ויש אפוא לסמוך על רמ"א שהקל באיסור הוצאה דרבנן במקום הפסד (ראה שו"ע אורח חיים שא, לג) ולהתיר לטלטל את חפציו במקום צורך גדול (מחנה ישראל לא, א; וראה שו"ת הר צבי א, קעג וקעז; ובשו"ת יביע אומר, אורח חיים ת, לד התנה היתר זה בכך שייגרם לו נזק ממוני רב). ובהוצאת משנ"ב 'ביצחק יקרא' (עם הגהות הגר"א נבנצאל שליט"א) צידד להקל בזה גם בהעדר הפסד או צורך רב, כשתוחבם לתוך כיס או תרמיל שמונחים בו דברי פיקוח נפש, וזאת מטעם אחר – ש'אגד כלי שמיה אגד', כלומר ש'הכלי משים כל שיש בו כחפץ אחד (רמב"ם, שבת יב, יא), ואם כן כיוון שחל היתר הוצאה על חלק מהכיס או התרמיל חל על כולו, שהרי כולו הוא חפץ אחד, וכ"כ בפירוש דעת שלום לשו"ע אורח חיים שיא, ב (הוצ' הדרת קודש); וכעין זה כתב גם שו"ת אגרות משה, אורח חיים ב, קג שאין בהוספת סיגריות לחפיסה משום 'ריבוי בשיעורין' לעניין הוצאה ביום טוב.

מט. עירוב לחיילים במחנה

שאלה: האם חיילי יחידה השוהה בשטח הלחימה חייבים להקים עירוב, או שהם פטורים מדין 'מחנה'?

תשובה: המשנה² פוטרת אנשי 'מחנה' מארבעה דברים ואחד מהם – 'מלערב'.

אלא שכוונת המשנה היא ל'עירוב חצרות', הנעשה כדי להתיר הוצאה ברשות היחיד עצמה מביתו של ראובן לביתו של שמעון או לחצר המשותפת, או אף ל'עירוב תחומין' כמבואר בגמרא³ אך להוציא חפצים לַפְּרָמְלִית ולטלטלם בתוכה לא התירו גם לאנשי מחנה, מאחר ודבר זה קרוב הוא לאיסור תורה של הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים. כמובן, שחובה ומצווה לשאת את כל הציוד הנחוץ לפעילות המבצעית גם אם אין עירוב.

נ. עירוב העשוי מכלי רכב (1)

שאלה: האם אפשר לסמוך על מחיצת עירוב שנעשתה מכלי רכב הסמוכים זה לזה בשטח כינוס, כאשר כלי הרכב חנו שם בשבת?

2. עירובין א, י.
3. שם יז, ב. ראה מלחמת ה', עירובין ה, א בדפי הרי"ף ועבודת הקודש לרשב"א ה, א.

תשובה: המשנה⁴ קובעת כי ניתן לעשות מחיצה בכל דבר: 'בכל עושין לחיין, ואפילו בדבר שיש בו רוח חיים'. וכן פסק השולחן ערוך⁵.

אמנם, בגמרא⁶ אמר רב נחמן שמחיצה שנעשתה בשבת עצמה, מתירה טלטול רק אם נעשתה בשוגג, אך לא אם נעשתה במזיד, וכן פסק השולחן ערוך⁷. על כן, המחיצה מועילה רק אם נוצרה באופן שאין בו איסור, היינו – אם כלי הרכב נסעו לצורך מבצעי, וחנו כדרכם.

בדרך כלל כלי הרכב אינם יוצרים מחיצה הכשרה לעירוב, משום שמרכב הרכב גבוה יותר משלושה טפחים מעל הקרקע, ולכן אין לסמוך על כך להתיר טלטול שלא לצורך בטחוני, אלא אם כן הטלטול מתבצע בדרכים המותרות.

4. עירובין א, ז.

5. אורח חיים שסב, ה.

6. שבת קא, ב.

7. שם, ג.

נא. עירוב העשוי מכלי רכב (2)

שאלה (בהמשך לשאלה הקודמת): האם מותר בערב שבת להחנות את הטנקים בשטחי כינוס, בצורה כזו שיהוו מחיצה המאפשרת טלטול סביב הפלוגה, אם ידוע שתוך מספר שעות תגיע פקודת תזוזה והמחיצה תפורק.

תשובה: מותר לחנות באופן שייווצר עירוב, כדי לאפשר טלטול במקום, אף אם מאוחר יותר ייאלצו לפרק את המחיצה, ואע"פ שהחנייה גרמה לאיסור שהרי ע"י כלי הרכב נוצרה 'מחיצה המתרת' (שהרי על ידי העירוב מותר לשאת חפצים בשבת בשטח המוקף)⁸, ונסיעתם כרוכה אפוא באיסור נוסף של 'סתירת מחיצה המתרת'.

הסיבה לכך היא ש'סתירת מחיצה המתרת' אינה אסורה אלא מדרבנן, וגם זאת רק אם היא נעשית בזמן שעדיין נזקקים למחיצה⁹. לכן מותר לגרום לספק מלאכה דרבנן ובלבד שייעשה העירוב¹⁰.

8. ראה שו"ע, אורח חיים שטו, א ומשנ"ב שם, ד.

9. ראה שמירת שבת כהלכתה כד, לח.

10. שהרי מותר בערב שבת לגרום לעשיית מלאכה בשבת לצורך פקוח נפש וכאן תזוזה הכוח נעשית לצורך מבצעי, ובפרט שאין ודאות שהכוח יצטרך לזוז ממקומו (ראה שו"ע, אורח חיים רמח, א-ד ומשנ"ב שם).

נב. טלטול במקום שהעירוב תוקן בשבת

שאלה: לפני שבת נבנה עירוב בשטח כינוס סביב המאהל. במהלך השבת נקרע חוט צורת הפתח ע"י ג'יפ שעבר תחתיו. אחד החיילים ראה זאת וקשר את החוט מחדש. האם מותר להמשיך ולשאת חפצים בשטח המאהל?

תשובה: ככלל, תיקון עירוב (בכל דרך שהיא) אסור בשבת כדין העמדת 'מחיצה המתרת', כמפורט בתשובה הקודמת. בנוסף, קשירת חוט לעמוד המחובר לקרקע כרוכה באיסור 'בונה'¹¹; ואם הקשר כפול – גם באיסור 'קושר'¹². אם לא היה הקושר מודע לאיסורים אלו – מותר להמשיך ולשאת חפצים על סמך העירוב, מאחר ומחיצה הנעשית בשבת בשוגג כשרה¹³. יש מקילים גם במקרה שהעירוב תוקן במזיד – זאת כיוון שהיה כבר עירוב בכניסת השבת, ולדעת השו"ע ועוד אחרונים חוזר העירוב להכשרו גם אם תוקן במזיד¹⁴.

נג. צורת הפתח מעל תלתלית

שאלה: חלק מהמוצב בו אנו נמצאים מוקף בתלתלית (קונצרטינה) – שכידוע אינה מחיצה כשרה לעירוב. האם יש

11. אורחות שבת ח, כה.

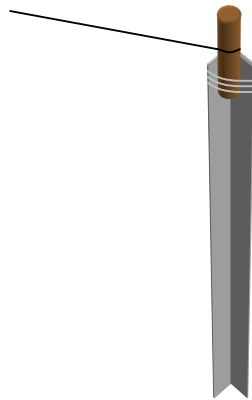
12. ראה שו"ע ורמ"א שיז, א.

13. שו"ע אורח חיים שסב, ג.

14. ראה שו"ע שם ומשנ"ב שם, כו ושו"ת האלף לך שלמה אורח חיים קעב.

אפשרות ליצור עירוב באמצעות חוט שיהיה קשור על הבזנ"טים שאליהם קשורה התלתלית?

תשובה: כדי ש'צורת הפתח' תהיה כשרה לעירוב, יש להעביר את החוט (המהווה 'משקוף') מעל הבזנ"ט (המהווה 'מזוזה') ולא לקושרו סביבו¹⁵.

לשם כך מומלץ להצמיד בול עץ צר לראש הבזנ"ט ולקשור את החוט סביב העץ, וכך החוט יהיה מעל הבזנ"ט (ראה איור).

בעיה נוספת מעוררת התלתלית החוסמת את צורת הפתח, כי יש פוסקים¹⁶

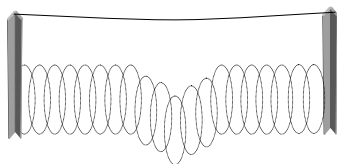
שאם החלל שתחת החוט חסום לכל אורכו – אין החלל נחשב לפתח וממילא 'צורת הפתח' פסולה¹⁷, ויש מכשירים¹⁸.

ולכן לכתחילה רצוי למשוך מעט את התלתלית (ע"י יתד

אוהל) פנימה או החוצה כדי שלפחות

חלק מהחוט (לפחות 32 ס"מ) לא יהיה

מעל התלתלית (ראה איור).

אם אין הדבר אפשרי – ניתן

15. שו"ע אורח חיים שסב, יא.
16. משנה ברורה שסג, פב בשם הט"ז ואליה רבה ועוד אחרונים, עיין שעה"צ אות נז.
17. לכאורה זו דעת השו"ע שסג, כד. ומקורו במהרי"ל, ליקוטים טו. ועיין הלכה כסדרה בצה"ל ח"ד ו, נט-סב, ובהערה 72.
18. ראה חזו"א או"ח ע, יט; שו"ת הר צבי ב, יח.

לסמוך על העירוב ולטלטל אע"פ שהחוט כולו עובר מעל התלתלית¹⁹.

נד. פריקת רכב בשטח כינוס (1)

שאלה: כלי רכב חונים בשטח כינוס, במקום שאינו מוקף בעירוב – האם מותר לפרוק מעליהם ציוד בשבת?

תשובה: שטח פתוח מוגדר 'כְּרַמְלִית', ואסור לשאת בו חפצים למרחק של יותר מארבע אמות (1.92 מ')²⁰ בפעם אחת. כמו כן אסור להעביר חפצים ממנו ל'רשות היחיד' ומ'רשות היחיד' אליו²¹. לעניין זה יש להבחין בין כלי הרכב השונים: כלי רכב סגור בדפנות או יריעות ברזנט מוגדר 'רשות היחיד', ואסור לפרוק ממנו ציוד.

ואם יש בציוד צורך מצווה (כגון מזון ושתייה לשבת או ספרי קודש) או שהציוד נחוץ מאוד, והרכב עומד לצאת לדרכו – מותר לחייל הנמצא ברכב להושיט את הציוד החוצה, וחברו העומד בחוץ ייקח מידו ויניח²².

19. ראה חזו"א אורח חיים ע, יט; שו"ת הר צבי ב, יח.

20. כך השיטה המוסכמת על הפוסקים, וידועה בשם שיעור רבי חיים נאה לפיה מידת הטפח היא 8 ס"מ, והאמה 48 ס"מ. קיימת גם שיטה נוספת הידועה כשיעור החזו"א.

21. שו"ע שמו, א.

22. שו"ת עבודת הגרשוני קד; שער הציון שמט, יד בשם אבן העוזר; וכך הורה הגר"ש גורן במשיב מלחמה ב, ס.

דרך נוספת היא שחייל הנמצא ברכב יניח את הציוד על גבי 'מקום פטור' – מקום מחוץ לחלל תא הנוסעים, והוא גבוה 80 ס"מ או יותר²³ – כגון מכסה המנוע, מראות הצד וכדו' ואז מותר להורידו לכרמלית.
כלי רכב פתוח מוגדר 'כרמלית', ומותר לפרוק ממנו ללא הגבלה²⁴.

נה. פריקת רכב בשטח כינוס (2)

שאלה: כיצד על חייל לנהוג אם בכניסה בליל שבת לחניון לילה של פלוגת טנקים, השוהה בשטח כינוס, מבקש ממנו נהג הטנק שעייף מאוד שיזרוק לו שק שנה מסל הצריח, אלא שהטנק הינו רה"י והחניון הינו כרמלית, ואם ישתף החייל הדתי את החילוני בבעייתו יופר השלום בין אנשי הצוות בגלל לחץ המלחמה והעייפות.

תשובה: מותר לנהג הטנק העומד על הארץ להושיט את ידיו ולתפוס את השק"ש, בתנאי שידיה לא ירדו מתחת לגובה 80 ס"מ, וזאת עפ"י שיטת רשב"א²⁵, שאם אדם עומד על הקרקע – הרי דינו של ידיו שלמעלה מעשרה טפחים הוא כמקום פטור ביחס לחברו.

23. ובשעת הדחק לפחות 24 ס"מ – ראה רמ"א, אורח חיים שמה, יט וביה"ל שם.

24. ראה מגן אברהם רסו, ז.

25. שבת קא, א.

נו. נשיאת חפצים בשטח כינוס

שאלה: (בהמשך לשאלה הקודמת) כיצד ניתן לשאת חפצים בשטח כינוס, במקום שאינו מוקף בעירוב? תשובה: איסור העברה בכרמלית הוא רק כאשר מעבירים את החפץ יותר מארבע אמות – ניתן אפוא להעביר חפץ פחות מארבע אמות ולמסור לחברו שיעביר כמרחק הזה וימסור לאחר וכן הלאה.

יש מתירים שאחרי שחברו יוליד פחות מארבע אמות יחזור הוא עצמו ויוליד כמרחק הזה; וכך שני חיילים יכולים להוליד יחד מרחק רב²⁶.

אם הוא נמצא לבדו, וחושש לאובדן הציוד אם יישאר במקום – התירו לו חכמים לשאת את החפץ פחות מארבע אמות; לעמוד לרגע קט; להמשיך עוד כמרחק הזה ולעמוד וכן הלאה²⁷.

הצעה נוספת היא להניח את הציוד על גבי מקום פטור; להתחיל לצעוד ותוך כדי הליכה לקחת את הציוד וללכת איתו מרחק רב, ואז לשומטו מידו. למקום פטור ייחשב: עדיפות ראשונה – כל דבר שגובהו 80 ס"מ או יותר, ובתנאי שאין לו דפנות או שרוחבו פחות מ-32 ס"מ.

²⁶. פמ"ג, משבצות זהב רסו, ד; ועיין ביה"ל שמט, ג ד"ה וחברו.
²⁷. שו"ע אורח חיים רסו, ז ומ"ב שם, יח.

עדיפות שנייה – דבר המחובר לקרקע, שגובהו בין 24 ל-80 ס"מ, ואורכו או רוחבו פחות מ-32 ס"מ.
עדיפות שלישית – דבר המיטלטל (כגון: כיסא, 'ברוס', זביל פגז), שגובהו בין 24 ל-80 ס"מ, ואורכו או רוחבו פחות מ-32 ס"מ²⁸.

נז. הוצאת ספר תורה מחוץ לתחום

שאלה: פלוגה קיבלה הוראה לשנות את מיקומה בליל שבת – האם מותר לחיילי הפלוגה לקחת בנגמ"ש ספר תורה, כדי שיוכלו לקרוא בתורה בשבת (אם אמנם תנועת הפלוגות הרכובה תימשך גם בשבת), או שחובה להשאיר את ספר התורה במפקדת הגדוד?

תשובה: מקרה זה מעורר שתי שאלות: האם דיני תחומין חלים על חיילים המצויים בפעילות מבצעית, שהרי המשנה²⁹ פוטרת אנשי מחנה מארבעה דברים, ובהם 'מלערב', ואם כן – משנאלצו החיילים לצאת מתחום שבת שלהם לצורך פיקוח נפש – האם מותר להם לקחת עמם חפצים שאינם משמשים להצלה?

²⁸ שו"ע ורמ"א אורח חיים שמה, יח-יט. בכלי המיטלטל יש בעיה נוספת – שיש אומרים שאינו נחשב לרשות בפני עצמה, ואם הוא בכרמלית דינו ככרמלית – ראה שער הציון שמה, טו.
²⁹ עירובין א, י.

בנוגע לשאלה הראשונה כתב רמב"ן³⁰: '...שהרי משנתנו פטורין מלערב, על אלפיים אמה בלבד היא שנויה, דלא קתני ומותרין להלך שלוש פרסאות, אלא קתני ופטורין מלערב בלחוד, דלא התירו להן חכמים אלא עירוב זה שפטרוהו ממנו מה שאחרים מותרין בעירוב מותרין במחנה בלא עירוב.'

כלומר: לדעת הרמב"ן, אין להתיר לאנשי מחנה מרחק שאותו לא ניתן לעבור באמצעות עירוב.

אולם רשב"א³¹ כתב: '...ויש מי שהורה שכל התחומין אינן מד"ת אלא מד"ס, ולפיכך מחנה פטורין אפילו מלערב עירובי תחומין ואפילו של שלוש פרסאות, ולזה דעתי נוטה'³².

במשיב מלחמה³³ הורה הגר"ש גורן להקל כהרשב"א, שהרי מחלוקת זו היא באיסור דרבנן, ומכל מקום אסר להרחיק יותר מ-11.5 ק"מ, כי יש בהם איסור תורה לדעת רמב"ם. אולם הגרש"ז אויערבך זצ"ל³⁴ מחמיר, שגם אנשי מחנה אסורים לעבור יותר מ-4,000 אמה (למעשה, 5,600 אמה, שהם 2.8 ק"מ, שהרי בכוחו לקבוע את ריבוע התחום כרצונו).

30. מלחמות, עירובין ה, א בדפי הרי"ף.

31. עבודת הקודש ה, א.

32. ראה תחומין ג, עמ' 535.

33. א, ד.

34. בספר הצבא כהלכה עמ' קי.

בנוגע לשאלה השניה: היתר תחומין במחנה חל לא רק על ההליכה מחוץ לתחום, ואפילו מעבר לי"ב מיל כדעת הרשב"א. אלא גם המים או המזון שמובא בשבת מחוץ לתחום אל אנשי המחנה, ג"כ מותר באכילה ואין חל עליו איסור תחומין³⁵. לפיכך, נראה שאין איסור להוציא את ספר התורה בשבת מחוץ לתחום ע"פ השיטות הנ"ל כיון שהדבר נעשה לצורך מצווה.

גם לשיטת הגרש"ז יש מקום להתיר לשאת את ספר התורה, שהרי נאמר במשנה³⁶: 'הבהמה והכלים כרגלי הבעלים', כלומר: חפצי האדם 'נגררים' אחריו ואם קנה שביתה במקום מסוים – קונים אף הם שביתה שם ואסור להם לצאת מתחום אותו מקום.

מכאן למד בשו"ת מנחת שלמה³⁷ גם לקולא – שאם יצא בעל החפץ מתחום שבת לצורך הצלה – מותר לו גם להוציא עמו את חפציו הנחוצים לו, וספר התורה שרב הגדוד חתום עליו נחשב כשלו³⁸.

היתר זה מבואר לעניין נהג המסיע בשבת חולה שיש בו סכנה, אל מקום הנמצא מחוץ לתחום, שרשאי לקחת עמו מזון לא רק עבור החולה, אלא גם עבור עצמו.

35. משיב מלחמה א, ד.

36. ביצה ה, ג.

37. א, טו – הובא בשמירת שבת כהלכתה מ, סה.

38. עפ"י שו"ע שצג, ח.

מועדי ישראל

נח. עירוב תבשילין

שאלה: האם חיילים בזמן מלחמה צריכים להניח עירוב

תבשילין, כאשר ידוע שלא יצטרכו לבשל ביום טוב?

תשובה: במשנה¹ נאמר: 'יום טוב שחל להיות ערב שבת,

לא יבשל אדם בתחילה מיום טוב לשבת... ועושה תבשיל

מערב יום טוב וסומך עליו לשבת'. היינו, שגזרו חכמים שלא

לבשל ביום טוב לשבת הסמוכה אחריו, והתירו זאת על ידי

'עירוב תבשילין', כלומר – שמתחיל להכין תבשילים לשבת

עוד מערב יום טוב, וביום טוב עצמו נחשב כאילו רק מסיים

את הכנתם.

אמנם, בשו"ת אגרות משה² קבע כי: 'אם כבר הכין כל מה

שצריך לאפות ולבשל לצורך שבת, וגם שיש לו נר דלוק, ליכא

מצווה לעשות עירוב תבשילין'.

על כן במקרה המתואר בשאלה, החיילים אינם צריכים

להניח עירוב תבשילין.

1. ביצה ב, א.
2. אורח חיים ה, כ.

נט. יום טוב שני בלבנון

שאלה: לאחר הפסקת האש, ישהו חיילים בשטח דרום לבנון בזמן חג השבועות. האם עליהם לחגוג יום טוב שני של גלויות?

תשובה: האורחות חיים³ כתב כי בני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ ונכנסו למקום יישוב אסורים לעשות מלאכה ביו"ט שני, אפילו דעתם לחזור לארץ; אך כל זמן שלא הגיעו למקום יישוב, אפילו אם אין דעתם לחזור – מותרים בעשיית מלאכה, לפי שעדיין לא הוקבעו להיות כבני חו"ל. ודברים אלו נלמדים מן הסוגיות⁴. וביאר המשנה ברורה⁵ שהכוונה דווקא למקום יישוב יהודי. וכיוון שאין עדיין יישובים יהודיים באזור זה, החיילים אינם צריכים לנהוג יום טוב שני.

ס. בשר בערב תשעה באב

שאלה: האם מותרת אכילת בשר בערב תשעה באב, לפני יציאה לפעילות?

תשובה: במשנה⁶ נאמר: 'ערב תשעה באב – לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין'. הגמרא

3. דיני ערבי פסחים ושאר ימים טובים ס"ה.

4. חולין קי, א ופסחים נב, א.

5. תצו, י.

6. תענית ד, ז.

בהמשך⁷ מסבירה שהאיסור חל רק לאחר חצות היום, ובסעודה המפסקת. והראשונים כתבו שנוהגים שלא לאכול בשר כבר ממוצאי שבת חזון, או אף מראש חודש אב, וכן כתב השולחן ערוך⁸. אך בענייננו, בהעדר מזון חליפי משביע (בלבד), יש להתיר לחיילים לפני פעילות לאכול בשר, אם הדבר נחוץ כדי לחזק את כוחם וכשירותם לפעילות המבצעית, שהרי מדובר במנהג בעלמא⁹.

7. שם ל, א.

8. אורח חיים תקנא, ט.

9. שו"ת קשרי מלחמה ג, נו-נז.

כשרות

סא. בשר שנתעלם מן העין (1)

שאלה: אוכל בשרי הובל בקונטיינרים פתוחים ללא השגחת נציג רבנות. האם אין כאן איסור מטעם בשר שנתעלם מן העין?

תשובה: הגמרא¹ מביאה את דברי רב האוסר לאכול 'בשר שנתעלם מן העין'. זאת משום שחוששים שנתחלף הבשר הכשר בבשר נבלה. הרמב"ם פסק כן להלכה², אך רש"י³ כתב שאין הלכה כדברי רב. לדעת רשב"ם⁴, אם נעלם הבשר וחזר – אסור, אך אם מצאו במקום שהניחו – מותר, משום שיש להניח שזה אותו בשר עצמו, ולא נתחלף.

בשולחן ערוך⁵ מובאות שתי הדעות, אך משמע שדעתו להחמיר והרמ"א⁶ כתב שהמנהג להקל אם מצא את הבשר במקום שהניח.

נראה כי אם האוכל הוסע ממקום למקום אך נשאר במקומו בתוך הרכב – הרי זה כמונח באותו מקום⁷.

-
1. חולין צה, א.
 2. מאכלות אסורות ח, יב.
 3. חולין צה, ב.
 4. הובא ברא"ש, שם ז, כב.
 5. יורה דעה סג, א.
 6. שם, ב.

בענייננו, דומה שיש להקל גם לפוסקים כשולחן ערוך, לאור דברי המנחת יעקב, שכאשר שולח בשר אפילו ביד גוי, והשליח חושש שיאשימו אותו בגניבה וכו' אם יחליף הבשר, יש לסמוך על כך שלא החליף. ובנידון שלנו, לכאורה אין כל בעיה אם הנהג יהודי; ואף אם הנהג גוי, אין הנהג חשוד להחליף הבשר, שאז ייענש על ידי רשויות הצבא; ועל כן הבשר מותר באכילה.

סב. בשר שנתעלם מן העין (2)

שאלה: בעיצומן של ההכנות לארוחת הצהריים, נשמעה אזעקה, וכל החיילים ירדו למקלטים. האם יש חשש של איסור משום 'בשר שנתעלם מן העין'?

תשובה: כאשר מדובר במטבח בבסיס סגור, ועובדי המטבח מזהים את הבשר ורואים שלא נתחלף, וגם נשאר במקום שהיה – אין מקום לחשוש, כפי שנתבאר בתשובה הקודמת.

7. כבר האריך בחכמת אדם (שער רלב) בזה.

סג. האכלת בשר בחלב לשבויים נוכרים

שאלה: באחד הגדודים נתערבבו בשוגג בשעת הבישול בשר וחלב. האם מותר לתת מזון זה לשבויים הנוכרים שבידינו?

תשובה: בגמרא נאמר כי בשר שנתערב בחלב אסור גם בהנאה⁸. על כן אין להאכיל בשר בחלב לנוכרים, שזה בכלל איסור הנאה, ואפילו להאכילו לבהמת הפקר אסור⁹. ברם, הטור¹⁰ כתב שבשר בחלב האסור באכילה מדרבנן בלבד, מותר לגמרי בהנאה. וכן פסקו השולחן ערוך¹¹ והרמ"א¹². עוף בחלב נאסר מדרבנן בלבד¹³, ועל כן אין בו איסור הנאה, ומותר להאכילו לשבויים נוכרים.

סד. חומרת מהדרין

שאלה: האם חייל שבדרך כלל מקפיד לאכול רק 'מהדרין', רשאי בזמן מלחמה לאכול בשר בהמה ועוף בהכשר רגיל?

תשובה: עיקר משמעות ההקפדה על 'מהדרין' נוגעת לבשר בהמה. ראשונים רבים כתבו לאסור כל בהמה שנמצאה בריאתה סירכא, משום טריפה. אך מהר"י וייל כתב שסירכא

8. חולין קטו, ב.

9. שו"ע, אורח חיים תמח, ו.

10. יורה דעה פז.

11. יורה דעה פז, ג.

12. שם, א.

13. משנה, חולין ח, ד.

אשר נמעכת במשמוש היד אינה סירכא האוסרת אלא 'ריר'. השולחן ערוך¹⁴ פסק שכל הנוהג למעך סירכא 'כאילו מאכיל טריפות לישראל'; אך הרמ"א¹⁵ כתב: 'ואף על פי שהוא קולא גדולה, כבר נהגו כל בני מדינות אלו, ואין למחות בידם, מאחר שיש להם על מה שיסמכו'. בני ספרד ורבים מבני אשכנז מקפידים לאכול 'מהדרין', שם הבשר הוא 'חלק' – היינו, בלי סירכות. אולם, בזמן מלחמה, היכן שהחמרה באכילת בשר 'חלק' תפגע בכושרם של הלוחמים, בהעדר מזון חליפי אחר, אין להחמיר בדבר.

לגבי עוף אין כל בעיה, משום שדי בבדיקות המתקיימות גם ברמת הכשרות הרגילה. לכן, פשוט שגם מי שרגיל לאכול 'מהדרין' בלבד רשאי בזמן מלחמה לאכול עוף בכשרות רגילה, שהרי לא קיבל עליו חומרה זו כאשר הדבר אינו אפשרי.

סה. אכילת פירות מתולעים

שאלה: האם מותר בזמן מלחמה לאכול בלי בדיקה פירות

המוחזקים מתולעים?

¹⁴. יורה דעה לט, י.

¹⁵. שם, יג.

תשובה: הרמב"ם¹⁶ פסק, בעקבות הגמרא: 'כל מיני פירות שדרכן להתליע כשהן מחוברין, לא יאכל עד שיבדוק הפרי מתוכו, שמא יש בו תולעת'. וכן פסק השולחן ערוך¹⁷.
וכתבו האחרונים¹⁸ שבפירות שדרכם להיות נגועים בחרקים, חובת הבדיקה היא מדאורייתא. על כן אין מקום להקל בזה (אלא במקום פיקוח נפש, כמובן).

סו. כשרות מוצרים

שאלה: פלוגת חיילים הגיעה לבית נטוש בשטח האויב, כאשר מימיהם ומזונם אזלו. בבית נמצאים המוצרים הבאים:
1. קוקה קולה (מיוצר בסוריה). 2. גרעיני חמוס. 3. פסטה תוצרת חברת ויליגר. האם המוצרים הללו כשרים?

תשובה: ראשית, אם אזלו המים והמזון, פיקוח נפש מתיר באכילה גם מצרכים שאינם כשרים. שנית, בזמן מלחמה גם שלא במקום פיקוח נפש, מותר לאכול מאכלות אסורות¹⁹.

כמובן, כל עוד ישנם מצרכי מזון כשרים, אין היתר לאכול מצרכים שאינם כשרים. אולם לגופו של עניין, שלושת

16. מאכלות אסורות ב, טו.

17. יורה דעה פד, ח.

18. מקור חיים תל, א.

19. רמב"ם פ"ח מהלכות מלכים ה"א, נושאי כלים שם. רמב"ן והעמק דבר עה"ת דברים ו, יא, ע"פ חולין יז. אולם למעשה, כיון שיש אומרים שהיתר אכילת מאכלות אסורות דומה להיתר אשת יפת תואר במלחמה, אין לממש היתר זה ללא התייעצות עם רב צבאי.

המוצרים שהוזכרו בשאלה כשרים לאכילה. גרעיני החומוס טעונים בדיקה מפני חרקים.

סז. כלים שנטרפו

שאלה: האם מותר להשתמש בכלי שבישלו בו בשבת או שבישלו בו פירות ערלה?

תשובה: כדי להשתמש בכלים שנלקחו שלל במלחמת מדיין, חייבה התורה להכשיר אותם, ככתוב²⁰: 'אֲדָ אֶת הָאֵב, וְאֶת הַכֶּסֶף; אֶת הַנְּחֹשֶׁת, אֶת הַבְּרָזָל, אֶת הַבְּדִיל, וְאֶת הָעֹפְרֹת. כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ, תִּעְבְּרוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר, אֲדָ בְּמֵי נְדָה יִתְחַטָּא; וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ, תִּעְבְּרוּ בְּמַיִם'.

הטעם לכך שעל ידי חום הבישול או הצלייה נבלע טעם המאכל בדופנות הכלי; ועם הבישול הבא הריהו חוזר ונפלט מהדפנות ונבלע במאכל. מאחר והתורה אוסרת לא רק את המאכל הטרף עצמו, אלא גם את הטעם שלו – חובה להפליט את טעם האיסור טרם שיבשלו בכלי מאכל כלשהו.

לכן אסור להשתמש בכלי שבושלו בו פירות ערלה עד שיבצעו בו הכשרה (הכשרת כלי בישול נעשית באמצעות הגעלתו במים רותחים).

20. במדבר לא, כב-כג.

לדעת המשנה ברורה²¹ כך ינהג גם המבשל בשבת במזיד, אם ברצונו להשתמש בכלי לעצמו, שהרי התבשיל נאסר עליו לעולם; אולם לדעת הגר"ע יוסף²², גזרת חכמים שלא ייחנה המבשל מפרי מעשהו חלה רק על המאכל ולא על טעמו, ואין אפוא צורך להכשיר את הכלי.

סח. הקפדה על הפרדה בין בשר וחלב

שאלה: חיילים שנוהגים בד"כ ע"פ הרמ"א, ומחמירים באכילת מאכל סתמי שבושל בכלי בשרי בן יומו שלא לאוכלו לכתחילה עם חלב, האם יכולים להקל בשעת מלחמה, לנוחות בעלמא, כאשר יש להם גם מנות קרב ללא הבעיות הנ"ל.

תשובה: אין להקל, אלא עליהם לאוכלו קודם לאכילת החלב או לאחריו²³.

סט. טבילת כלים בשעת הדחק

שאלה: באזור הבסיס ישנה כוננות מפני נפילת טילים. כדי להזין את מאות הסועדים שנתווספו בזמן החירום לחיילי הבסיס, הוציא רס"ר המטבח כלים חדשים מן המחסן. כדי

21. שיח, ד.

22. לזוית חן מב.

23. רמ"א, יו"ד צה, ב.

להטביל את הכלים נחוצה נסיעה, אשר עלולה לסכן את הנוסעים, שיצאו מחוץ לתחום המוגן – האם יש היתר להשתמש בכלים בלי לטבלם?

תשובה: הגמרא²⁴ מחייבת את הקונה כלי זכוכית או כלי מתכות מגוי להטבילם לפני שישתמש בהם.

וכתב המרדכי²⁵ שמי ששכח ולא הטביל כלי מערב שבת, יתננו במתנה לגוי וישאלנו ממנו, ומותר להשתמש בו. וכן פסק השולחן ערוך²⁶. והוסיף הרמ"א שם שיכול לעשות כן אף בחול במקום שאין מקווה. והט"ז כתב שפתרון זה מועיל רק לזמן קצר, היינו – 'לאותו שבת, או בחול – כל זמן שאין לו מקווה' (והשווה זאת לטלית, שגם טלית שאולה חייבת בציצית אחרי שלושים יום). ואף בענייננו נראה שיכולים להקנות את הכלים לגוי, ויועיל היתר זה עד שלושים יום.

אם אין במקום גוי, יכולים להשתמש בכלים כמות שהם בלא טבילה, כיוון שחובת הטבילה מוטלת על בעל הכלים (= הצבא), ולא על החיילים האוכלים בהם²⁷.

ואף שיש החולקים בדבר²⁸, בשעת הדחק כזו ודאי יש לסמוך על המקלים. למעשה, יש לפנות לרב היחידה שיסדיר בטלפון את נושא המכירה.

24. עבודה זרה עה, ב.

25. ביצה פרק ב, תרעז.

26. יורה דעה קכ, טז.

27. שו"ת קשרי מלחמה ג, נח. ועיין באהלה של תורה לגר"י אריאל א, כ.

ע. תה שהכין נוכרי בשבת

שאלה: חייל שאינו יהודי הכין תה בשבת, והציע לחייל

יהודי לשתות – האם מותר לשתות ממנו?

תשובה: יש כאן שתי בעיות הלכתיות: הנאה ממלאכת

נוכרי בשבת, ובישולי נוכרים.

נפתח בשאלת ההנאה ממלאכת נוכרי. במשנה²⁹ נאמר:

'נוכרי שהדליק את הנר, משתמש לאורו ישראל; ואם בשביל

ישראל, אסור. מילא מים להשקות בהמתו, משקה אחריו

ישראל; ואם בשביל ישראל, אסור.'

והנה בברייתא³⁰ מובא שאם הנוכרי מכירו – אסור

ליהנות ממלאכתו, גם אם הנוכרי עשה את המלאכה עבור

עצמו. נחלקו אביי ורבא כיצד ליישב ברייתא זו עם המשך

המשנה: 'מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באין בספינה,

ועשה גוי כבש לירד בו, וירדו בו זקנים'. אביי מפרש שהנוכרי

עשה את הכבש שלא בפני הזקנים, ואז מותר אפילו שמכירו;

ואילו רבא מפרש שכשאינן צורך להרבות במלאכה לצורך

אדם נוסף – מותר ליהנות ממנה.

רבותינו הראשונים נחלקו להלכה, האם מותר ליהנות

ממלאכת גוי המכירו כאשר המלאכה נעשית שלא בפניו.

28. שו"ת יחוה דעת ד, מד.

29. שבת טז, ח.

30. בגמרא שבת קכב, א.

לדעת הרשב"א והר"ן³¹, הלכה כאב"י שמוותר ליהנות; אך הרמב"ם³² מחמיר; וכן פסק השולחן ערוך³³. ולפי זה יש להחמיר כאשר נוכרי בישל תה בשבת, שאין לשתות ממנו. אם התה הוכן בימות החול, עדיין ישנה לכאורה בעיית בישולי נוכרים. שהרי במשנה נאמר ששלקות העכו"ם אסורים באכילה³⁴.

אמנם, בהמשך הגמרא³⁵ נאמר שכל שאינו עולה על שולחן מלכים, אין בו משום בישולי גויים. כך נימק הרמב"ם³⁶ הלכה זו: 'שעיקר הגזרה משום חתנות, שלא יזמנו העכו"ם אצלו בסעודה; ודבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת, אין אדם מזמין את חברו עליו'. וכן פסק השולחן ערוך³⁷. על פי זה פסק הרדב"ז³⁸ להתיר לשתות קפה שהכין נוכרי. ועוד דנו בזה מצדדים שונים³⁹.

31. בחידושיהם ל.

32. שבת ו, ג.

33. אורח חיים שכה, י; ראה משנ"ב שם, נא.

34. עבודה זרה ב, ו.

35. שם לח, א.

36. מאכלות אסורות יז, טו.

37. יורה דעה קיג, א.

38. ג, תרלז.

39. ראה פרי חדש יורה דעה קיד, א ושו"ת יחוה דעת ד, מב שגם הוא צידד להקל בזה.

ציוד דת

עא. ניווד ספר תורה

שאלה: כיצד יש להעביר ספר תורה ממקום למקום?

תשובה: בגמרא נאמר: 'המוליך עצמות ממקום למקום – הרי זה לא יתנם בדסקיא (= שק) ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים – מותר. וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה'¹.

בעקבות כך פסק השולחן ערוך²: 'היה הולך ממקום למקום וספר תורה עמו, לא יניחנו בשק ויניחנו על גבי חמור וירכב עליו, אלא מניחו בחיקו כנגד לבו והוא רוכב על החמור. ואם היה מפחד מפני הגנבים, מותר'³.

אם כך, מעיקר הדין יש להעביר ספר תורה כאשר אדם מחזיק בו או בארון מכובד.

אלא שהש"ך³ כתב על כך: 'ובודאי היכא דאפשר להחמיר בכבוד תורה עדיף; אבל היכא דלא אפשר מותר אפילו לרכוב עליהם'. על כן, רק כאשר אין אפשרות להעביר את ספר

1. ברכות יח, א.

2. יורה דעה רפב, ג.

3. שם, ה.

התורה באופן הרצוי כנ"ל, אפשר להקל להעבירו בתוך שתי שקיות פלסטיק.

עב. הוצאת ספר תורה לשטח הלחימה

שאלה: האם רצוי להוציא עם החיילים לשטח הקרב ספר

תורה, במקום שיש חשש שלא יוכלו לשמור על כבודו?

תשובה: שאלה זו דומה מאוד לשאלה אחרת שהעסיקה

את גדולי הפוסקים: חולה במחלה מדבקת, שע"פ נהלי בית

החולים שורפים את כל מה שהיה על גופו בזמן מחלתו –

נחלקו הפוסקים, האם מותר לו להכניס תפילין אל בית

החולים בעת חוליו כדי לקיים מצוות תפילין, בידיעה שאחר

כך יצטרכו לשרפם.

בשו"ת דובב מישרים⁴ הוכיח, שאין לגרום לאובדן התפילין

גם במחיר ביטול המצווה, וראיה מדברי הרשב"א⁵, שהיתר

הגמרא⁶ לטבול כאשר שם ה' כתוב על בשרו, הוא רק כשאין

ודאות שיימחק מחמת המים, אבל אם ודאי הדבר – אסור

לגרום לביזיון השם.

4. א, צט.

5. בחידושיו לשבת קכ, ב.

6. שם.

ראיה נוספת הוא מביא מהש"ך בהלכות מזוזה⁷, שפסק שלא לקבוע מזוזה במקומות שהעכו"ם גונבים אותן⁸. לכאורה הוא הדין בשאלתנו שאין להוציא ספר תורה לשטח הלחימה, למקום שיש חשש שיתבזה.

דבריו אלו נדחו ע"י החלקת יעקב⁹, שכתב כי אין לדחות מצות תפילין בגלל ספק גרם בזיון, שהרי ניתן להוציא את הפרשיות מבתי התפילין ולא לשורפם, וכוונה אחרת בדברי הרשב"א המובא לעיל, שכאשר טובל ושם על בשרו, הרי שאם היה ברור שבטבילה זו ימחק השם, א"כ נחשב הטובל כמוחק בידיים, מה שאין כן החולה, שהוא רק גורם שאחרים ישרפו את תפיליו, בזה שמתאשפז עמם בבית החולים.

אולם גם מדברי החלקת יעקב אין להביא ראיה להתיר בנידון זה, מאחר ומצוות תפילין דאורייתא וחובה על האדם, בעוד שקריאה בתורה דרבנן, והיא חובת ציבור לרוב הפוסקים ולא חובת יחיד¹⁰, ועל פי רוב לא ניתן להתפלל במניין בשטח הקרבות, ולעיתים אף אסור להתפלל במניין בשטח הקרבות מחמת הסכנה.

אך לאידך גיסא ניתן לומר, שהפוסקים האחרונים שאסרו

7. יורה דעה רפו, ז.

8. בדעה זו החזיקו גם בספר יסודי ישורון א, עמ' קכ; שו"ת מנחת יצחק ג, ג; ושו"ת אגרות משה, אורח חיים א, ד-ז ד, ח.

9. אורח חיים יז.

10. בעל המאור מגילה כג, ב.

להכניס תפילין אל בית החולים דברו על מצב שהתפילין יישרפו בוודאות, מה שאין כן לגבי ספר התורה שנלקח לשטח, שקיים חשש בלבד, ואולי אף חשש רחוק שיתבזה. אמנם מצינו בשבת¹¹ שחז"ל אסרו לכתוב ברכות וקמיעין (פסוקים לשמירה מפני הסכנה) מחשש שתפרוץ דליקה בשבת, ודימו כותבי ברכות לשורפי תורה. שמאחר ואסור להציל בשבת מהדליקה ברכות וקמיעין, ממילא כל מי שכותבם נחשב כשורף תורה. ומאחר וקיים ספק אם תפרוץ דליקה, ואם תפרוץ דליקה קיים ספק נוסף אם תפרוץ דווקא בשבת, ובכל זאת חז"ל אסרו לכתוב ברכות וקמיעין, הרי ראייה שגם כאשר קיים חשש רחוק, יש לכאורה לאסור גרימת בזיון לכתבי הקודש ובנידון דידן לספר התורה. אך מאחר וגמרא זו לא נפסקה להלכה, ומאחר שהפוסקים האחרונים אסרו רק גרימת בזיון לתפילין במצב שוודאי יתבזו והחלקת יעקב התיר ב'ספק גרם בזיון' לתפילין, יש להתיר הבאת ספר תורה לשטח הלחימה.

ישנם שיקולים נוספים שעליהם סמכו המצדדים להביא תפילין לחולה זה – ובהם החשש להידרדרות מצבו הנפשי של החולה בהעדר תפילין¹². אך גם הם אינם שייכים לשאלה

11. קטו, ב.

12. שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן ח.

שלפנינו, כי אין בהעדר ספר תורה בקרב החיילים לגרום למצב של ספק פיקוח נפש, כפי שקיים באי הבאת תפילין לחולה שיש בו סכנה.

על כן, גם במקום שיש חשש רחוק שספר התורה יתבזה, מותר להוציאו לשטח הלחימה ולשמרו באופן הראוי.

עג. שאילת תפילין שלא מדעת בעליהם

שאלה: חייל איבד את תפיליו – האם מותר לו להניח

תפילין שמצא בבית הכנסת, שלא מדעת בעליהם?

תשובה: בעל נימוקי יוסף¹³ מתיר להשתמש בטלית

המונחת בבית הכנסת, כי מסתמא נוח לו לחברו שתיעשה מצווה ברכושו, כיוון שאינו פוגע בטלית (ואחרי שמסיים יחזירה למקומה). אך אסור לעיין בספרים של חברו שלא מדעתו, שמא מתוך המשמוש ייקרעו.

וכן פסק השולחן ערוך¹⁴: 'מותר ליטול טלית חברו ולברך

עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת'. הרמ"א¹⁵ הוסיף שכך הדין בתפילין.

אבל הרבה מהאחרונים כתבו שיש להימנע ככל האפשר

משימוש בטלית ותפילין של חברו שלא מדעתו, כי המציאות

13. הלכות ציצית יב, א.

14. אורח חיים יד, ד.

15. שם.

השתנתה והיום רבים הם האנשים שאינם מעוניינים שישתמשו בחפציהם האישיים¹⁶.

ומכל מקום מעיקר הדין מותר להניח תפילין של חברו גם שלא מדעתו, מתוך הנחה שנוח הדבר לחברו, אך ייזהר שלא להוציאם מבית הכנסת, ויקפל אותם כמות שהיו.

עד. החזקת תפילין במקום מטונף

שאלה: כיצד יש לנהוג בנוגע לתפילין וספרי קודש הנמצאים ב'כלים סגורים' כאשר הלוחמים מתפנים בטנק / בנגמ"ש?

תשובה: אסור לעשות צרכיו בחדר שמונחים בו תפילין או ספרי קודש, עד שיהיו מונחים 'כלי בתוך כלי'¹⁷, שאחד מהכלים אינו מיוחד להם.

לעניין זה נחשבים שקית התפילין ובית הפלסטיק של התפילין לכיסוי אחד בלבד¹⁸, ויש אפוא צורך בכיסוי נוסף. אם אחד הכיסויים אטום, יכול הכיסוי הנוסף להיות גם שקוף. לשם כך, ניתן לפרוש טלית על כיס התפילין באופן שיכסה רק

16. ערוך השולחן יד, יא; בן איש חי, פ' לך לך ו; שו"ת ציץ אליעזר יב, ז.

17. משנ"ב מ, ה, וביה"ל ד"ה 'אסור', משנ"ב ס' שטו, י.

18. שו"ע, אורח חיים מ, ב ומשנ"ב שם ז-ח. ראה גם שו"ע ס' רמ, ו.

למעלה ומהצדדים ולא מתחת לתפילין¹⁹ או להכניסם לשקית ניילון.

כריכת ספר אינה נחשבת לכיסוי כלל²⁰, ובשעת הדחק ניתן להחשיבה ככיסוי, כשאינן לו דבר נוסף לכסות בו²¹.

וילון שאינו קבוע, שנע ברוח מצויה, אף שאין לו דין מחיצה, מכל מקום נידון ככיסוי אחד, שזקוק לכיסוי נוסף²².

לגבי הטלת מי רגלים די בכיסוי אחד. על אף שאסור לברך על התפילין עקב התנאים שנמנו לעיל, בכל זאת מותר להניח תפילין ללא ברכה כשהן מכוסות, ולכתחילה יש לכסות גם את הרצועות.

עה. קביעת מזוזה במקום שהייה זמני (1)

שאלה: כוח צנחנים תפס בית בג'נין, במגמה לשהות בו ימים מספר – האם על הלוחמים לקבוע מזוזה בבית לתקופת שהייתם בו?

תשובה: הגמרא²³ קובעת: 'הדר בפונדקי בא"י, והשוכר בית בחוץ לארץ – כל שלשים יום פטור מן המזוזה, מכאן

19. משנ"ב מ, ז וביה"ל ד"ה 'בית', וראה משנ"ב רמ, לא.

20. משנ"ב סי' מ, ד.

21. שו"ת חוות יאיר הובא במשנ"ב שם, שו"ע סי' רמ, ו, משנ"ב שם ס"ק כג-כד, כו-כז, כט-ל.

22. ראה שו"ע שם.

23. מנחות מד, א.

ואילך חייב; אבל השוכר בית בא"י – עושה מזוזה לאלתר, משום יישוב דארץ ישראל'. וכן פסק השולחן ערוך²⁴. כלומר, בארץ ישראל החמירו שגם השוכר יעשה מזוזה מיד, כדי שיהיה קשה בעיניו לעקור מן הבית, וגם אם הוא יעזוב – יהיה קל למצוא דייר אחר, וכל זה משום יישוב ארץ ישראל. אך הדר בפונדק גם בארץ ישראל פטור ממזוזה. ונראה בענייננו, שנסיבות מעין אלו המתוארות בשאלה דומות למי שדר בפונדק, שאף בארץ ישראל פטור ממזוזה, מאחר ואין לדייר בעלות – אף לא זמנית – במבנה.

עו. קביעת מזוזה במקום שהייה זמני (2)

שאלה: צוות הלוגיסטיקה היחידתי הכשיר למגורים מבנה נטוש – האם יש לקבוע מזוזות בדלתות המבנה?
תשובה: אם אין כוונה להשתמש במבנה במשך שלושים יום ומעלה, פטורים ממזוזה, כדין הדר בפונדקי (פרטים ראה בשאלה הקודמת). ואף אם מתכוונים לשהות במבנה יותר משלושים יום פטורים, מדין דירת ארעי, כדין בית שבספינה, שפסק הרמב"ם²⁵ שפטור ממזוזה, משום שאינו עשוי לדירת קבע.

²⁴. יורה דעה רפו, כב.

²⁵. מזוזה ו, ט.

אמנם, לא גרע דינם של החיילים הגרים במגורים זמניים אלו מדין משרד וחנות, שנהגו לקבוע בהם מזוזה ללא ברכה, אלא שעליהם לזכור להסיר את המזוזות עם פינוי המבנה.

עז. ברכה על מזוזה שנפלה מהמסמר העליון

שאלה: מזוזה נפלה מהמסמר העליון ונשארה מחוברת למסמר התחתון בלבד. האם כאשר חוזרים וקובעים אותה יש צורך לברך?

תשובה: הנימוקי יוסף²⁶ כתב בשם רבנו יונה שאם נפלה טליתו שלא במתכוון, אינו חוזר ומברך כשמתעטף בה שוב. אך תלמידי רבנו יונה²⁷ כתבו בשם רבנו יונה שחוזר ומברך. וכן פסק השולחן ערוך²⁸: 'אם נפלה טליתו שלא במתכוון, וחוזר ומתעטף, צריך לברך'. והוסיף (מסברת עצמו): 'והוא שנפלה כולה, אבל אם לא נפלה כולה, אע"פ שנפלה רובה, אינו צריך לברך'.

מכאן למד בעל פתחי תשובה²⁹ למקרה שנפלה המזוזה – שיש לברך כשחוזר וקובעה.

26. הלכות ציצית יב, א.

27. ברכות ו, א בדפי הרי"ף.

28. אורח חיים ת, טו.

29. יורה דעה רפט, א.

אמנם, נחלקו האחרונים מה הדין כאשר נפלה המזוזה רק מן המסמר העליון, ועדיין נשארה מחוברת במסמר התחתון. ובספר מקדש מעט³⁰ מכריע שלא לברך.

עח. ספר תורה שנפל

שאלה: חייל הניח ספר תורה בארון קודש, והספר נפל מתוך ארון הקודש על הרצפה – כיצד עליו לנהוג?

תשובה: המנהג המקובל הוא לצום בעקבות אירוע כזה. מקור לכך נמצא בשו"ת אמרי אש³¹ המביא את הירושלמי³² הדורש את הפסוק³³ 'אָרוֹר אֲשֶׁר לֹא-יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם' – וכי יש תורה נופלת? אלא זה החזן (השמש) שאינו מקים ספר תורה להעמידו כתקנו שלא ייפול. מכאן מסיק ה'אמרי אש' שעליו להתענות לבטל מעליו את אותה קללה.

בשו"ת דברי חיים³⁴ כתב, ע"פ המבואר בתענית³⁵ על מה שמוציאים את התיבה לרחוב לומר, 'כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו' – הרי שהעוונות גורמים לביזיון התורה, ואם קרה מקרה שהתורה הגיעה למצב של ביזיון, ודאי שזה מחמת

30. יורה דעה רפט.

31. אורח חיים סימן ו.

32. סוטה ז, ד.

33. דברים כז, כו.

34. יו"ד א, נט.

35. טז, א.

חטא אנשי אותו המקום, ולכן כל בתי הכנסת במקום זה, ראויים להתענות לתשובה, על עוונותיהם שגרמו לביזיון ספר התורה³⁶.

האחרונים ציינו לשו"ת נפש חיה שכתב מקור לדין זה מהירושלמי מו"ק³⁷ שם נאמר: 'הרואה תלמיד חכם שמת כרואה ספר תורה שנשרף. אמר ר' אבהו יבוא עלי אם טעמתי כל אותו היום וכו'". אך יש לדחות ראיה זו, מאחר ואין להביא ראיה מס"ת שנשרף לס"ת שנפל, משום שלגבי ס"ת שנשרף מבואר גם בבבלי שקורעים עליו. יתר על כן, הרי אין אנו נוהגים להתענות על מיתת תלמיד חכם כר' אבהו, וא"כ מדוע שנתענה על ס"ת שנפל. מלבד זה כבר נאמר בגמרא³⁸ 'כמה טיפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מפני גברא רבה' – הרי שאדרבה, גברא רבה גדול.

בשו"ת משנה הלכות³⁹ הביא מקור לדין הנ"ל מהגמרא בתענית⁴⁰ שם נאמר 'חמישה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות וכו'". ובגמרא⁴¹ מבואר

36. לפי הדברי חיים יוצאת חומרא גדולה, שגם מי שלא נכח בעת נפילת ספר התורה בבית הכנסת חייב להתענות, מכיוון ששייך לאותה החברה. בדומה לזה ראה בספר מאורי אור חלק באר שבע דף לז. ובשו"ת הרי בשמים מהד"ת סימן קלט בעניין תיקוני תשובה למי שנפל ספר תורה מידו בעת ההקפות בשמחת תורה.

37. פ"ג ה"ז.

38. מכות כב, ב.

39. ד, קל.

40. כו, א.

41. משנה, תענית ד, ו.

שגזרו חז"ל תענית בשל מאורעות אלו. ולגבי שבירת הלוחות מבואר בחז"ל⁴², שכשירד משה רבנו מן ההר וראה את העגל, פרחו האותיות באוויר, ונעשו עליו כבדים ולא יכול להחזיקם, ונפלו לארץ מפני כובדם. ומאחר שחז"ל גזרו תענית בגלל נפילת הלוחות לארץ, הרי שכשרואים ספר תורה נופל, צריך להתענות, ומכאן סמך להתענות בנפילת ס"ת.

מקור נוסף לדין זה הביא בשו"ת משנה הלכות⁴³ מהגמרא במועד קטן⁴⁴ ממעשהו של ר' הונא שאפילו אם רק התהפכה רצועה של תפילין⁴⁵, התענה עליה ארבעים יום, כל שכן שבנפילת ס"ת או תפילין יש חובה להתענות.

ואף שאין לדבר מקור בתלמוד, נהגו שאדם שספר תורה נפל מידו יצום יום אחד⁴⁶. ויש שכתבו שיצום שלושה ימים⁴⁷. וחייל במצב לחימה יפריש כסף לצדקה, וצ"ע אם עליו לצום לאחר סיום הלחימה כאשר שב לשטחינו.

42. תנחומא, כי תשא כו. מדרש זה חולק על הבבלי, שבת פז, א שמשנה רבנו זרקם בעצמו.

43. שם.

44. כה, א.

45. שהיא בבחינת 'כתר תורה' – ראה פירוש המהרש"א במקום.

46. משפטי שמואל סימן יב, מגן אברהם אורח חיים מד, ה.

47. שו"ת ישכיל עבדי, אורח חיים ז, כא.

עט. קבורת ספר תורה ותפילין

שאלה: עקב הפגזה, נשרפו ספר תורה ותפילין בתוך רכב משוריין. בנסיבות האירוע, קשה להוציאם משטח הקרבות. האם מותר לקברם במקום?

תשובה: בגמרא⁴⁸ נאמר שספר תורה שבלה או שנפסל, נותנין אותו בכלי חרס, וקוברין אותו ליד תלמיד חכם. וכן פסק השולחן ערוך⁴⁹ וביאר הבית יוסף⁵⁰ ששמים אותו בכלי חרס כדי שיאריך ימים, שמתקנים כל מה שאפשר לכבוד הספר.

אך בשו"ת הרשב"ש⁵¹ כתב שאם יש לחוש שהגויים יוציאוהו וישרפוהו, אפשר לשים אותו בכלי חרס במקום צנוע. על כן בענייננו, כאשר קשה להוציא את ספר התורה והתפילין משדה הקרב, יקברום במקום.

פ. פריצה לבית כנסת

שאלה: חיילים נמצאים ביישוב בצפון שתושביו עזבו מאימת הקטיושות, ובית הכנסת בו ננעל. האם מותר להם לפרוץ לבית הכנסת כדי להתפלל?

48. מגילה כו, ב.

49. שו"ע יורה דעה רפב, י.

50. שם.

51. סימן סב.

תשובה: שאלה זו דומה לכאורה לשאלת השימוש בטלית ותפילין של חברו, שהתירה הנימוקי יוסף מאחר ונוח לו לאדם שתיעשה מצווה בממונו (ראה תשובה עג), וכך יש לדון גם לעניין השימוש בבית הכנסת, בריהוט ובספרים שבו, כי הרי הדרך היא לארח בבית הכנסת מתפללים שאינם מבני המקום.

עם זאת יש להיזהר מאוד שלא לגרום נזק ואף לא להשאיר לכלוך, כי באופן זה בוודאי לא הייתה דעת בעלי המקום לאפשר את התפילה.

פא. פינוי שרידי בית כנסת

שאלה: בית הכנסת של הבסיס נפגע פגיעה הרסנית – להיכן מותר לפנות את השרידים?

תשובה: המשנה⁵² לומדת שגם בבית כנסת שחרב עדיין קיימת קדושה: 'בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גגו פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר⁵³ וְהִשְׁמוּתִי אֶת-מִקְדָּשִׁיכֶם – קדושתן אף כשהן שוממין'.

⁵². מגילה כח, א.

⁵³. ויקרא כו, לא.

והנה הגמרא⁵⁴ מבחינה בין תשמישי מצווה לתשמישי קדושה: ית"ר תשמישי מצווה נזרקין; תשמישי קדושה נגנזין; ואלו הן תשמישי מצווה – סוכה לולב שופר ציצית; ואלו הן תשמישי קדושה – דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות ותיק של ס"ת ונרתיק של תפילין ורצועותיהן'.

הראשונים נחלקו מה דינו של בית הכנסת לעניין זה – האם הוא כתשמישי מצווה או כתשמישי קדושה. לדעת הרמב"ן⁵⁵, דינו כתשמישי מצווה ולדבריו יש לנהוג קדושה בשרידים, אולם יש חולקים ואומרים שבית הכנסת אינו אלא כתשמישי קדושה⁵⁶.

למעשה נוהגים להקל בדבר ולהשליך את שאריות המבנה מבלי צורך לגונזן, וזאת על סמך הסברה שמלכתחילה נבנה בית הכנסת על תנאי שלא יעמוד בקדושתו לאחר שייהרס⁵⁷.

54. מגילה כו, ב.

55. בחידושי למגילה כה, ב.

56. כך מתפרשת דעת הר"ן, מגילה ח, א בדפי הריף וכך פסק שו"ת מהרי"ט, יורה דעה ב, ד.

57. שו"ת תשורת שי פא. וראה ביה"ל קנג, ז ד"ה 'רשאים' שכתב סברה כעין זו בדעת הרמב"ן.

פב. בניית בית כנסת מתרומת רפורמים

שאלה: האם מותר לקבל תרומה גדולה לבניית בית כנסת צבאי מקהילה רפורמית הרוצה להנציח את אחד מבני הקהילה שלהם שנפל בלבנון?

תשובה: למעשה יש להתיר בצירוף של כמה טעמים. אמנם השולחן ערוך⁵⁸ אסר לקבל נרות או שמן ממומר לעבודת כוכבים ולהדליקם בבית הכנסת, אך המשנה ברורה⁵⁹ התיר לקבל מהם כסף כדי לקנות בו נרות, כל עוד לא משתמשים בגוף החפץ שנתרם. ויש לצרף לסברא זו את דעת הראשונים החולקים על פסיקת השו"ע ומתירים לקבל מהם כל דבר שאינו קרבן ממש.

מלבד זאת, יש המחלקים בין מומר לעבודה זרה לבין מומר לשאר עבירות, וכמובן אין לראות את הרפורמים כמומרים לעבודה זרה.

58. אורח חיים קנד, יא.

59. ס"ק מח.

מוות ושכול

פג. אפוד שהוסר מחלל

שאלה: האם תוך כדי הקרב מותר להשתמש באפוד ספוג

דם שהוסר מחלל?

תשובה: הגהות מיימוניות¹ כתבו שבימי רבנו אפרים

הביאו הרוג, וביקשו קרוביו לחלוץ את מנעליו לפני קבורתו,

ומחה בהם רבנו אפרים, והורה שיקברוהו כמות שהוא. וכן

פסק השולחן ערוך²: 'אם מצאו ישראל הרוג, יקברוהו כמו

שמצאוהו, בלא תכריכין, ולא יחלצו בו אפילו מנעליו'.

הש"ך³ ביאר את הטעם לדין זה, שהדם הבלוע בבגדי

החלל ובנעליו חייב קבורה; וכמו כן אם הפשיטו מן ההרוג את

בגדיו – הבגדים חייבים קבורה⁴.

אך פשוט שכל זה נדחה מפני פיקוח נפש, ואם לצורך

המלחמה זקוק לאפוד שהיה שייך לחלל, ואין לו אפוד אחר,

ייקחהו וישתמש בו. וישתדל לספוג את הדם מן האפוד בעזרת

מים וסמרטוט, ולאחר מכן יעביר אותו לקבורה מסודרת

1. דפוס קושטא, הלכות אבל יד, כא.

2. יורה דעה שסד, ד.

3. שם, יא.

4. שמא מעורב בו דם שהנפש יצאה בו – ראה גשר החיים א עמ' קז. הדם חייב

בקבורה גם מטעם נוסף – משום שיש בו איסור הנאה, ויש חשש שמא ישתמשו בו

או יביאו אותו לידי ביזיון (שם).

בעורף. ואם אינו יכול לפנות את הדם לעורף, יקברו במקום (אם יש בו רביעית).

פד. קבורת דם

שאלה: האם כל דם הנמצא ברק"מ (= רכב קרבי משוריין) חייב להיאסף ולהיקבר, או שניתן לשוטפו?
תשובה: כפי שנאמר בתשובה הקודמת, הדם שיצא מן המת עם יציאת הנפש חייב קבורה. ויש להחמיר ולקבור גם את הדם שיצא מן המת לאחר מיתתו. על כן, אם היה חלל ברק"מ, אזי חייבים לאסוף את כל הדם ולקברו.

פה. קבורת חלל עם ציצית

שאלה: האם צריך להוריד מהמת את הציצית שעליו? האם המתעסק עמו צריך להוריד את הציצית שלו?
תשובה: בגמרא⁵ נאמר שמטילים ציצית בתכריכי המת לפני קבורתו, משום 'לועג לרש חרף עושהו' – היינו, שאם נקבור אותו בלא ציצית יראה הדבר כלעג למת, שנפטר מן המצוות.

5. מנחות מא, א.

אך במסכת שמחות⁶ מובא שאבא שאול בן בטנית ציווה לבניו שיסירו את התכלת מתכריכיו לפני קבורתו. אמנם, המהר"ם כתב בשם רבנו שמחה שכוונת אבא שאול הייתה רק לומר לבניו שלא ינהגו כשיטת בית שמאי, אלא כבית הלל, הפוטרים סדין מציצית⁷, ואין לזה כל קשר לדין ציצית בתכריכים. ובעל המאור⁸ כתב בשם ר' יצחק ב"ר מלכי צדק, שמטילים ציצית בתכריכי המת, וכשגונזים אותו בקברו מתירים את הציצית.

אמנם, ראשונים רבים (ר"ת⁹, רשב"ם, רמב"ן ועוד) הבינו מן הסוגיות שיש להטיל ציציות בתכריכי המת. אך גם הם ציינו שאין נוהגים כן בימיהם. וכתב ר"ת שציצית היא עדות לקיום התורה, ואין הדור ראוי כעת לאותה עדות. ור"י כתב שאנו נוהגים כנאמר במסכת שמחות.

מנהג ארץ ישראל לשאת את המת בטלית מצויצת, ולהסיר מעליו הטלית קודם הקבורה. ועל כן אין להוריד מהמת את הציצית שעליו¹⁰.

למעשה, במקרה של הרוג בקרב וכדו', אין מורידים ממנו את הציצית אם היא ספוגה בדם גם בשעת קבורתו, מפני

6. יב, יא.

7. משנה, עדויות ד, י.

8. מועד קטן טו, א בדפי הר"ף.

9. הובאו דבריו בתוספות, ברכות יח, א ד"ה 'למחר'.

10. גשר החיים חלק ב, יד.

שהראשונים כתבו בשם רבנו אפרים, שבא לפניו הרוג, וסירב אפילו לחלוץ את נעליו, והורה לקברו כמות שהוא, בלא תכריכים. וכן פסק השולחן ערוך¹¹. ויש בזה שתי סיבות: משום שבגדיו ספוגים בדם, שגם הוא טעון קבורה; וכן כדי להעלות חימה למעלה על אויבי ישראל. ועל כן הרוג בקרב נקבר בבגדיו, כולל הטלית קטן¹².

בעניין הטלית קטן שלובש המתעסק במת, הנה נאמר בגמרא¹³, שלא יהלך אדם בתוך ד' אמות של מת או של קבר כאשר ספר תורה בזרועו וקורא בו, או תפילין בזרועו, וכן פסק השולחן ערוך¹⁴, שהמתעסק עם המת יכסה ציציותיו.

פו. ביטול תפילה למתעסקים בחללים

שאלה: בשעות הבוקר המוקדמות, הגיעה למתקן הטיפול בחללים כמות גדולה של חללים. האם מותר לחיילים במקום לבטל תפילת שחרית, כדי שיספיקו לטפל כראוי בכל החללים?

תשובה: משעה שהחלל הגיע למתקן הטיפול בחללים החיילים הנמצאים במתקן מצויים לשמרו, ומצוות שימור

11. יורה דעה שסד, ד.

12. יש לציין, שנוהלי הצבא אוסרים להוריד בגדים מחלל גם בגלל הצורך בזיהוי, ולכן השאלה אינה רלוונטית.

13. ברכות יח, א.

14. יורה דעה שסז, ד.

המת דוחה את מצוות תפילה. וכך נאמר במסכת ברכות¹⁵:
'המשמר את המת אף על פי שאינו מתו – פטור מקריאת
שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה'.
והטעם להלכה זו, ש'העוסק במצווה פטור מן המצווה'¹⁶, ואף
כשהגיע זמן קריאת שמע אסור לו לפסוק מן המצווה
שהתחיל בה.

אך הלכה זו נאמרה דווקא במקום שאין עוד מי שיכול
לשמור על החלל חוץ ממנו, ואז הוא פטור לגמרי מקריאת
שמע. ואילו במקום שיש עוד חיילים היכולים להחליף אותו
בשמירת החלל ההלכה היא: – 'היו שנים, זה משמר וזה
קורא'¹⁷.

ובמקרה שלפנינו, החיילים המתעסקים בחללים צריכים
לעשות תורנות ביניהם כדי שיוכלו להפסיק לקריאת שמע
ולתפילה. ורק במקום שישנו עומס רב על החיילים והם אינם
יכולים להתפנות כלל לתפילה ניתן לפטור אותם ממצווה זו.
ומכל מקום, גם במציאות זו ראוי לעשות מאמץ לאפשר
לחיילים להתפנות לפחות לקריאת פסוק ראשון של שמע

15. יח, א.

16. סוכה כה, א.

17. שו"ע יו"ד שמא, ו.

ו'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', משום שבקריאה זו הוא יוצא ידי חובתו מדאורייתא וההפסקה היא לזמן קצר בלבד¹⁸.

פ.ז. פינוי חללים בעמידה

שאלה: כאשר אין מקום ברכב פינוי החללים, האם עדיף לפנות את החללים בעמידה, או שעדיף להמתין לרכב נוסף, אף שבכך תדחה הקבורה?

תשובה: הגמרא אומרת: 'המוליך עצמות ממקום למקום – הרי זה לא יתנם בדסקיא (= שק) ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים – מותר'¹⁹. וכן פסק השולחן ערוך²⁰.

היינו, אין איסור בפינוי עצמות בדרך ביזיון, אם עושה כן לצורך הפינוי או מפני הסכנה.

על כן, אם דחיית הפינוי תדחה את קבורת החלל, או שעלולה לגרום סכנה לחיילים שיפנוהו, מותר לפנות חללים גם בדרך זו.

18. כך פסק המשנ"ב ע, יט לגבי העוסק בצרכי רבים.

19. ברכות יח, א.

20. יורה דעה תג, י.

פח. פינוי חללים במשאית בעלת ריח לא נעים

שאלה: במשאית קירור לפינוי חללים יש ריח לא נעים של

בשר פיגולים. האם מותר לפנות בה חללים?

תשובה: אין לפנות חללים דרך ביזיון, אך מותר אם עושה

כן מחמת הכרח ביטחוני (ראה בתשובה הקודמת). ספק אם

בנסיבות שתוארו בשאלה יש ביזיון לחללים; אך גם אם בזמן

רגיל יש בכך ביזיון, כאשר זוהי משאית הקירור הנגישה בזמן

מלחמה, יש להשתמש בה לפינוי החללים.

פט. פינוי חללים בארון על גבי ארון

שאלה: עקב עומס של חללים, אין מקום במשאיות

הקירור. האפשרות היחידה להכניס את כל החללים למשאית

– ובכך להגן על הגופות מפני החום – היא לשים ארון על גבי

ארון. האם הדבר מותר?

תשובה: ראשית, כפי שצוין בתשובות הקודמות, יש מקום

להקל בפינוי חללים דרך ביזיון, כאשר יש בכך הכרח.

שנית, הש"ך²¹ כתב שבמקום שאי אפשר לקבור את

המתים אלא זה על גבי זה – מותר, כיוון שאין ברירה אחרת.

ואפשר ללמוד מכך על ענייננו, שיש לשים במשאית ארון על

גבי ארון, כאשר אי אפשר לפנות את החללים באופן אחר.

21. יורה דעה שסב, ד.

צ. כניסת כהן למקום שספק האם יש בו גופות

שאלה: פגזים נפלו סמוך למחסן תחמושת, ובמקום ישנם נפגעים רבים המצריך לבצע סריקה יסודית למציאת חלקים מן החללים. סריקה זו עשויה להמשך כמה שעות, ובינתיים ישנו צורך דחוף ומיידי לנפק תחמושת מן המחסן. האם מותר לכהן שהוא מורשה הכניסה היחידי למחסן להיכנס לשם, כשיש חשש גדול לטומאה בשל איברי המת הפזורים בשטח?

תשובה: כפי שהנסיבות תוארו בשאלה, מדובר במקרה מובהק של פיקוח נפש, כיוון שמדובר בשעת מלחמה וישנו צורך מיידי בניפוק תחמושת לכוחות הלוחמים. ואם אמנם נוכחותו של הכהן חיונית לצורך אספקת התחמושת, הריהו מצווה להיטמא לשם כך אפילו כשהטומאה ודאית, וכל שכן כשהמעבר יוצר רק ספק טומאה.

ואם יש מקום לדון במעבר של כהן לצרכים נחוצים דרך שטח שמתבצעת בו סריקה לאיתור איברים מן המת, זה רק בתנאים של שיגרה ולא בתנאי חירום כפי שתוארו בשאלה. ראשית, עלינו להגדיר מה מעמדו ההלכתי של שטח הסריקה שפזורים בו איברים מן המת.

במשנה²² מצאנו מושג הלכתי הקרוב לענייננו והוא 'בית הפרס', דהיינו מקום שאיברי המת התפזרו שם, ואסור לכהן

22. אהלות יז, א.

ללכת שם מחשש שמא יטמא. הדוגמא שהובאה במשנה היא של קבר שנחרש בטעות, ויש חשש שעצמות המת פזורות בשדה והעובר שם נטמא. אלא שחשש זה לטומאה הנמצאת בבית הפרס אינה מדאורייתא אלא מדרבנן בלבד²³, ומצאנו שחכמים הקלו בה לכמה עניינים²⁴. ואילו במציאות שלפנינו ידוע לנו בוודאות על איברי המת הפזורים בשטח, וכהן העובר שם נכנס לספק גמור שמא יטמא, ויש להחמיר בספיקות אלו²⁵.

אולם לאמתו של דבר נראה שהמקרה שלפנינו דומה יותר למקרה אחר שנזכר במשנה²⁶ והוא 'הסככות', וכפי שפירש רש"י²⁷: 'אילן המיסך על הארץ ויש טומאה תחת נוף אחד מהן (-אחד הענפים), ואינו ידוע כנגד מי'. ולא מצאנו שהקלו על הכהן בטומאה מסופקת מסוג זה לצורך מצווה, כפי שהקלו בבית הפרס. וכעין זה כתב בשו"ת פנים מאירות²⁸, שבספק גמור אסור לכהן להיטמא בכל מקרה כי ספק דאורייתא לחומרא. וגם בתשובת

23. רמב"ם, טמא מת ב, טז.

24. ברכות יט, ב. עבודה זרה יג, א.

25. עיין ש"ד, יורה דעה שסט, א.

26. נזיר נד, א.

27. שם ד"ה 'אבל הסככות'.

28. ב, יד.

נודע ביהודה²⁹ כתב, שאסור לכהן להיכנס לכתחילה למקום שיש בו ספק טומאה אפילו ברה"ר. אמנם, ייתכן להשוות את המעבר למחסן התחמושת לשדה בית הפרס, אם האזור נראה נקי באופן כללי והחשש שמא איברי המת הגיעו עד לשם נראה כחשש רחוק. ורק במקרה זה יש מקום להתיר לכהן לעבור דרך שם כדי לנפק תחמושת, משום שהוא עוסק בפיקוח נפש, ולדעת השאלות איסור טומאה בבית הפרס נדחה מפני כל המצוות, וכך משמע מפסיקת השו"ע³⁰.

צא. כהן מלווה חללים

שאלה: האם מותר לכהן ללוות חללים בתוך משאית הפינוי ('ריו'), כאשר גג המשאית פתוח?
תשובה: אמנם יש צד להקל במקרה זה משום שהמת והכהן אינם נמצאים תחת קורת גג אחת, ואם כן אין כאן איסור טומאה משום אוהל. אך למרות זאת עלינו לחשוש לבעיה אחרת המתעוררת בליווי המת, והוא האיסור להיכנס לתוך ארבע אמותיו של המת, משום ש'מת תופס ארבע אמות

29. מהדורא קמא, ד, שכתב שאין לסמוך על ההלכה שספק טומאה ברה"ר – טהור במקום שניתן לברר.

30. יורה דעה ס"ל שעב, א. ועיין בשו"ת תשורת שי ס"ל תקנט שהחמיר בדבר.

לטומאה³¹. ורק במקום שיש מחיצה בגובה עשרה טפחים בין המת לכהן מותר לו להתקרב אליו, משום שבאופן זה לא גזרו חכמים, כמו שכתב הרא"ש³² בשם רבנו יונתן.

וכך פסק השולחן ערוך³³: 'אסור לקרב בתוך ארבע אמות של מת או של קבר. במה דברים אמורים, שאין הקבר מסוים במחיצות גבוהות י' טפחים, אבל אם הוא מסוים במחיצות גבוהות עשרה טפחים, או בחריץ עמוק י' טפחים, אין צריך להרחיק ממנו אלא ד' טפחים'.

ולכן, אסור לכהן להיכנס למשאית עם גופות החללים, אלא אם כן הוא יושב בתא הנהג, ומופרד מן החללים.

צב. מת מצווה

שאלה: האם מותר לכהן לטפל בחללים בעיצומו של קרב,

מתוך הנחה שמדובר במת מצווה?

תשובה: באופן עקרוני, עצם הטיפול בחללים אינו מוגדר כפיקוח נפש המצדיק לעבור על איסור טומאה לכהן, למעט מקרים יוצאי דופן שיש הכרח לפנות את החלל במהירות מחשש לפגיעה קשה ברוח הלחימה. ופשוט, שבמקרים אלו

31. סוטה מד, א.

32. הלכות קטנות, טומאה ח.

33. יורה דעה ס' שעא, ה.

אין אנו רשאים לברור מי יעסוק בפיקוח נפש, וכל העוסק בהצלה זכה במצווה.

ואמנם, מצאנו שהתירו לכהן להיטמא למת מצווה גם שלא במקום פיקוח נפש, ואינו צריך לחשוש לאיסור טומאה³⁴. אדרבה, התורה מצווה אותו להיטמא למת ולטפל בו עד קבורתו, ולא חששה לביטולן של מצוות אחרות.

הגמרא ביבמות³⁵ מגדירה מהו מת מצווה: 'אי זהו מת מצווה? כל שאין לו קוברין. קורא ואחרים עונין אותו – אין זה מת מצווה'. ופירש הרמב"ן³⁶, שהכוונה היא: '...שמצאוהו בדרך או בעיר של ארמים ואין לו קוברין, שאסור לזה שמצאו להניח את המת, אפילו לילך לעיר להביא קוברין, אלא ייטמא בעצמו ויקברנו, אפילו כהן גדול... אבל אם היו ישראל קרובין למקום המת, שהמוצא את המת קורא אותם והם עונין לו ובאין לקברו, אין זה מת מצווה שיטמא עליו כהן', וכן פסק השולחן ערוך³⁷.

ולפי זה אין לכהן לטפל בחללים, גם בעיצומו של קרב, אלא אם כן קיימת מניעה אמיתית להטיל את הטיפול על אחרים, או כשהכהן יעשה זאת בצורה טובה הרבה יותר³⁸.

34. המקור לדין זה הוא בנזיר מח, ב.

35. פט, ב.

36. תורת האדם, מהדורת שעוועל, עמ' קכט.

37. יורה דעה ס"ל שעד, ג.

38. שו"ת קשרי מלחמה חלק ה ס"י יט. דרכי חסד עמ' קעד.

צג. אנינות בצוללת

שאלה: חייל הנמצא בעיצומה של הפלגה ארוכה בצוללת, קיבל הודעה על מות אמו. כיצד עליו לנהוג?

תשובה: אדם שמת אחד משבעה הקרובים שהוא חייב להתאבל עליהם הריהו מוגדר 'אונן', ופטור מכל מצוות עשה, כמובא במשנה³⁹: 'מי שמתו מוטל לפניו (= היינו, אונן, בזמן שבין מיתת קרובו לקבורתו) – פטור מקריאת שמע, ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצוות האמורות בתורה'. ובדרך כלל, ה'אונן' ממשיך לנהוג **בדיני אנינות** עד רגע הקבורה, ורק לאחר הקבורה חלים עליו **דיני אבילות** והוא מתחיל לשבת 'שבעה'. ולא מצאנו שהאנינות מסתיימת והאבלות מתחילה קודם הקבורה אלא במקרים חריגים, כמו מסירת המת לקבורה על ידי אחרים⁴⁰ או שהקרובים התייאשו מלקבורו⁴¹. וכל עוד שבני המשפחה עתידים להיות נוכחים בטקס הקבורה דין אנינות חל על כולם, ודין אבלות חל עליהם רק לאחר מכן⁴².

ומשום כך, אם ההלוויה של האם עתידה להתעכב עד שובו של בנה החייל מן ההפלגה, דיני אנינות חלים עליו עד רגע הקבורה. וגם אם במשך זמן זה החייל אינו יכול לסייע בארגון

39. ברכות יז, ב.

40. שו"ע, יורה דעה שמא, ג.

41. שו"ע שם, ד.

42. שו"ע שם, א בשם הרא"ש ועיין ש"ך שם, ה.

הלוויה והקבורה באופן מעשי משום שאין לו דרך ליצור קשר עם בני משפחתו, הריהו 'אונן' כשאר קרוביו ופטור ממצוות עשה כמו קריאת שמע, הנחת תפילין וברכת המזון.

מלבד זאת, חלים על האונן בשעת אנינות מקצת דיני אבלות, כמו רחיצה ותספורת ועשיית מלאכה⁴³ אכילת בשר ושתיית יין⁴⁴. ולא הקלו לגביו אלא בשלושה דברים: שאינו צריך לחלוץ נעליו, ואינו חייב בכפיית המיטה ובעטיפת הראש. ומשום כך, יש לפטור את החייל משגרת הפעילות בצוללת, אם הדבר אפשרי. כמו כן, עליו להימנע משיבה על כיסא גבוה יותר משלושה טפחים, והוא אינו רשאי להשתתף באירועים חברתיים הנערכים בצוללת אם יש בהם שחוק וקלות ראש, משום שהם סותרים את אנינותו.

לעומת זאת, אם ברור לחייל שהוא לא יוכל להשתתף בהלווייתה של אמו אלא יצטרף לקרוביו רק במהלך ה'שבעה', יש לדון אם עליו לנהוג בדיני אנינות או שעליו לנהוג בדיני אבלות אפילו קודם הקבורה. ומצאנו מקרה דומה בתשובת 'אגרות משה'⁴⁵, שאפשרו לקרובי המשפחה הגרים בארצות הברית להתחיל את שבעת ימי האבלות עוד קודם הקבורה, לאחר שהתברר שהם אינם מתכוונים להשתתף

43. רמ"א שם, ה בשם הרמב"ן בניגוד לדעת הרמב"ם (אבל א, ב) הסובר שאין עליו דיני אבלות כלל.

44. שו"ע שם, א.

45. יורה דעה א, רנג.

בעצמם בהלוויה, אע"פ ששאר הקרובים שהשתתפו בהלוויה היו באותה שעה אוננים ולא יכלו להתחיל במניין שבעת ימי האבלות.

ובכל מקרה, החייל חייב לקרוע את בגדיו לאחר קבלת הבשורה המרה בשעה שמברך 'ברוך דיין אמת', והלכה זו אינה תלויה בקבורה⁴⁶.

קריעת מדי צה"ל – המדים הינם מושאלים לחייל לכל תקופת שירותו, ועל כן מן הדין מותר לקרוע מדים⁴⁷, אלא שיש לשלם מחירם לאחר מכן לצה"ל⁴⁸.

צד. מעמדה ההלכתי של אשת חלל צה"ל

שאלה: אחד החללים היה נשוי בלי ילדים – מה דינה של אשתו?

תשובה: לאחר השלמת תהליך הזיהוי של החלל והכרזתו כחלל צה"ל אשתו מוגדרת כאלמנה.

על פי תקנת חכמים כל אלמנה אינה יכולה להינשא לגבר אחר באופן מיידי אלא עליה להמתין שלושה חודשים, וזאת

46. שו"ע יורה דעה שלט, ג. ואע"פ שכבר נהגו לקרוע בשעת ההלוויה, מי שאינו נוכח שם ודאי חייב לקרוע בשעת שמועה וחוזר דינו לעיקר הדין.

47. משיב מלחמה ב, קמב.

48. שו"ע יו"ד שמ, כט. כאשר עומד סמוך למת (שאינו קרובו) בשעת יציאת נשמה, נראה שאינו צריך לקרוע, משום שאם נחייבו לשלם, יתכן ולא ירצה לעמוד סמוך למת בשעת יציאת נשמתו, ואם לא ישלם, אין בקריעה ביטוי של צער (קשרי מלחמה ח"ה עמ' 252 בשם הגר"א נבנצל).

בכדי לברר אם היא הרה לבעלה הראשון או לא⁴⁹. ולכן, גם במקרה שלפנינו עלינו להמתין שלושה חודשים כדי לברר אם אלמנת החלל זכתה להרות ממנו או לא, ויש לכך חשיבות הלכתית גם מטעם נוסף כמו שיתבאר⁵⁰.

בתום תשעים יום, אם התברר שהאלמנה אינה הרה והחלל לא זכה להשאיר אחריו אף לא צאצא אחד, האלמנה אסורה להינשא לשום אדם עד שתקיים את מצוות החליצה. מצווה זו התקיימה בעבר בדרך אחרת, עם נישואיה של האלמנה לאחד מאחיו של בעלה המת, כדי להביא לעולם צאצאים ממשפחתו של בעלה. מצווה זו נקראת בלשון התורה מצוות ייבום.

כיום אין אנו נוהגים לקיים את מצוות הייבום אלא את מצוות החליצה⁵¹, ורק בדרך זו ניתן לפטור את האלמנה מן הקשר למשפחת בעלה ולהתיר לה להינשא לאחרים. מעשה החליצה מתבצע בפני בית דין, כאשר האישה חולצת את נעלו של אחיה של בעלה מעל רגלו, ומנתקת את הקשר המחייב עם משפחתו.

למעשה, מושיבים בית דין מיוחד (בראשות הרב הראשי לצה"ל), שיברר את העובדות ויוודא מות הבעל, ואז, לאחר תשעים יום, תחלוץ האלמנה ותהיה מותרת להינשא לאחר.

49. משנה, יבמות ד, י.

50. שו"ע, אבן העזר קסד, א.

51. שם קסה, א.

צה. מניעת עיגון

שאלה: מתי אפשר להתיר אשתו של חייל נעדר מעגינותה? מה יכולים הכוחות בשטח לעשות כדי להקל על פתרון בעיה זו?

תשובה: פסק הדין⁵²: 'מי שטבע במים שאין להם סוף אין אשתו ניתרת עד שיבוא מי שיאמר אני ראיתיו בשעה שהשליכו הים ליבשה והכרתי בו. ואם אמר ראיתיו שנפל לים או שנתברר לי שמת אבל לא ראיתיו מת – אין אשתו ניתרת'. מכאן יש ללמוד, שאם החייל נעדר וחבריו משוכנעים שהוא נהרג אשתו נחשבת כעגונה. ורק אם יש בידינו ידיעה ודאית שהנעדר נהרג ניתן להכריז עליו כחלל. ודיני העדות הנדרשת להתרת עגונה רבים הם וסבוכים הם⁵³.

כדי להקל על פתרון בעיית העגינות, על הכוחות בשטח לאסוף במהירות רבה ככל האפשר כל נתון אפשרי על נסיבות האירוע, ומצבו הבריאותי של החייל בעקבותיו.

צו. זיהוי חלל על ידי אישה ונוכרי

שאלה: האם חיילת נאמנת לזהות חלל? האם חייל דרוזי נאמן לומר שחייל נהרג, ומקום קבורתו לא נודע?

תשובה: יש להבחין בין המקרים:

⁵². שו"ת הרי"ף סימן נד.

⁵³. ראה שו"ע ואוצר הפוסקים, אבן העזר יז.

אישה נאמנת לזהות את החלל, ואנו סומכים לגמרי על עדותה לצורך התרת עגונה, וכפי ששנינו⁵⁴: 'משיאין את האישה על פי עד אחד... והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, מפי עבד, מפי אישה, מפי שפחה'.

לעומת זאת, נכרי אינו נאמן להעיד על המת אלא במקרה שהוא מסיח לפי תומו⁵⁵. דהיינו, שדבריו אינם נאמרים בתורת עדות אלא אגב סיפור דברים שניכר מהם שהוא אינו משקר. וכן פסק בשו"ע⁵⁶ – 'וכן עובד כוכבים או ישראל מומר לעבודת כוכבים ולכל התורה כלה, אם הוא מסיח לפי תומו, נאמן'.

בכל מקרה, הכוחות בשטח צריכים לאסוף את כל הפרטים האפשריים, לגבות עדויות מכל המעורבים, ולהעביר את הפרטים לבית דין, אשר ידון בנושא.

צז. שמע על מות קרובו

שאלה: במהלך הקרבות, הגיעה לאחד החיילים שמועה שאחיו נהרג בתאונה מבצעית. במידה והחייל אינו מצליח לברר את אמיתות השמועה. האם עליו לנהוג מנהגי אבלות?

54. יבמות קכב, א.

55. שו"ע, אבן העזר יז, ג.

56. אבן העזר יז, ג.

תשובה: הרמב"ן⁵⁷ קבע עיקרון הלכתי שעל פיו קובעים על איזו שמועה מתאבלים ועל איזו שמועה לא מתאבלים – 'זה הכלל כל עדות שמשיאין האישה על פיה הקרובים מתאבלים'. ומעתה, עלינו לדון אם השמועה במקרה שלפנינו מועילה לדיני התרת עגונה או לא.

בנוגע לעדות שמשיאין את האישה על פיה כתב הרמ"א⁵⁸:
'לא בא עד בדרכים הנזכרים, רק יצא קול הברה בעיר שמת, אין משיאין את אשתו'. ומכאן יש ללמוד שגם דיני אבלות אינם נוהגים על סמך שמועה בלבד, אלא אם כן יש עד אחד ש'עומד' מאחוריה. ובשעת מלחמה החמירו יותר ולא הסתמכו על דברי העד האחד כשאומר 'מת' עד שיאמר 'מת וקברתי', ורק עדות זו נחשבת לעדות אמינה⁵⁹. ואם כן, ודאי שהחייל אינו יכול לסמוך על שמועה כללית ואינו צריך לנהוג בדיני אבלות עד שהשמועה תתברר בעדות מהימנה.

צח. טעות בקבורה

שאלה: חייל שנקבר בטעות בכיוון הפוך – עם הראש לכיוון ירושלים ולא להיפך – האם חייבים להוציאו מקברו ולקברו מחדש בכיוון הנכון?

57. תורת האדם, שער האבל – עניין שמועה וליקוט עצמות.

58. אבן העזר יז, ג.

59. אבן העזר יז, נג.

תשובה: מנהג זה לקבור את המת כשרגליו לכיוון ירושלים אינו מעיקר הדין, כפי שכתב החתם סופר⁶⁰. ולכן, בדיעבד אינו מעכב.

צט. קבורת יהודי עם חללים נכרים

שאלה: האם ניתן לקבור בקבורה זמנית חיילים יהודים עם חיילים שאינם יהודים?

תשובה: גם קבורה זמנית של יהודים עם שאינם יהודים אסורה; שהרי הלכה זו אנו למדים מדין הגמרא⁶¹ שאין קוברים צדיק עם רשע; וזהו טעם המשנה⁶² ששני בתי קברות היו מתוקנים לבית דין, אחד לנהרגין ולנחנקין ואחד לנסקלין ולנשרפין, ושם היתה קבורה זמנית כמפורש בהמשך המשנה.

60. יורה דעה, שלב.

61. סנהדרין מז, א.

62. שם ו, ה.

אישות וצניעות

ק. שבע ברכות על מזונות

שאלה: חייל מילואים גויס בעיצומם של שבעת ימי המשתה שלאחר חתונתו. האם חבריו ליחידה יכולים לברך שבע ברכות בסעודה בנוכחותו, אך לא בנוכחות אשתו, כאשר אין להם לחם, אלא רק מזונות?

תשובה: התוספות¹ כותבים כמסיחים לפי תומם שמברכים שבע ברכות בשעת ברכת המזון. והרמב"ם כתב במפורש שמברכים שבע ברכות אחרי ברכת המזון.² וכן פסק השולחן ערוך³. בשו"ת יביע אומר⁴ פסק שדווקא ברכת המזון, אך אין לברך שבע ברכות על פת הבאה בכיסנין, שברכתה מזונות. לכן צריך שיהיו בסעודה לפחות עשרה בני אדם, ששבעה מהם יאכלו בסעודה כזית לחם או יותר, משום שלדעת הרמב"ם והשו"ע, אמירת שבע ברכות היא חיוב על האוכלים כזית לחם או יותר שצריכים לברך ברכת המזון. שאר הנוכחים נכון שיאכלו כזית מזונות או פירות, או ישתו רביעית יין או שאר משקים חוץ ממים. לאור זה, אין לברך שבע

1. פסחים קב, ב.

2. הלכות ברכות ב, ט.

3. אבן העזר סב, ה.

4. אבן העזר ג, יא.

ברכות בסעודה זו. נוסף לכך, כיוון שאין הכלה נוכחת בסעודה אין לברך שבע ברכות בסעודה זו, ע"פ פסק הריטב"א⁵. וגם לשיטת הר"ן⁶ ולשיטת המהרש"ל⁷ שמברכים שבע ברכות גם אם רק החתן נוכח, במציאות שלפנינו אין לברך, כי אין החתן שרוי בשמחה לאור פרידתו מכלתו על רקע יציאתו למלחמה.

קא. ייחוד (1)

שאלה: בצוות תחנת ממסר נמצאים שלושה חיילים ושתי חיילות. האם צריך לעמוד על כך שהחיילות יוחלפו בחיילים, משום איסור ייחוד?

תשובה: באופן תיאורטי היה מקום להתיר לשלושה גברים לשהות עם שתי נשים במקום אחד, ואין בזה איסור משום ייחוד. ורק במקום שגבר אחד שוהה בחברתן של כמה נשים או אישה אחת המצויה בין כמה גברים הדבר אסור משום ייחוד⁸. ויש מקילים אפילו באישה אחת ושני גברים בתנאים מסויימים⁹. מלבד זאת, היה מקום לטעון שעצם השהות המשותפת בתחנת הממסר אין בה משום ייחוד, כיון שהמקום

5. כתובות ח, א – ראה שו"ת יביע אומר, אבן העזר ו, ט אותיות א – ב.

6. כתובות ד, א בדפי הרי"ף.

7. ים של שלמה כתובות א, כ.

8. שו"ע אבן העזר כב, ה.

9. רמ"א שם בתנאי שמדובר באישה ובגברים כשרים, ודווקא בעיר וביום ולא בשדה או בלילה.

אינו נעול¹⁰, ובעלי תפקידים כאלה ואחרים עשויים להכנס לשם בכל שעה, ואימתם על החיילים¹¹. ונחלקו האחרונים בהבנת פסיקת הרמב"ם והשו"ע¹²: 'נשים הרבה עם אנשים הרבה – אין חוששין לייחוד'. לדעת הט"ז די בשני גברים ושתי נשים כדי לצאת מגזירת ייחוד, אך בשו"ת אגרות משה¹³ הכריע כדעת הפרישה שרק מספר גדול יותר של שלושה גברים ושלוש נשים מוציא את הנוכחים מן החשש לייחוד. אך עדיין, אם נצרף את סברת הט"ז לפסק הרמ"א (שגם פוסקים ספרדיים רבים סומכים עליו) נוכל להקל במקרה שלפנינו, שאין חשש לייחוד בשלושה חיילים ושתי חיילות.

אך למעשה, המציאות מעידה שאין לסמוך על סברות אלו, והחשש לאיסור ייחוד ולאיסורים אחרים הוא גדול מאוד, כפי שנפרט.

מצד הלכות ייחוד, יש לחשוש שמא אחד החיילים או אחת החיילות יירדמו במהלך המשמרת. במקרה זה, אין להחשיב את החיילים הישנים במניין הגברים והנשים הרלוונטי לאיסור ייחוד, ויתכן מאוד שבין החיילים הערים יימצאו רק שני חיילים וחיילת אחת, ויעברו על איסור ייחוד. כמו כן,

10. עיין הל' צבא עמ' 35.

11. אולי יש לדמות זאת ל"אימת בעלה עליה", עיין שו"ע אבן העזר כב, ח. וכידוע, החוק הצבאי אוסר יחסים אסורים בין חיילים לחיילות, והנתפסים בשעת משמרת נענשים על כך.

12. אבן העזר כב, ו.

13. אבן העזר ד, סה (אות יג).

מצוי מאוד שאחד החיילים יוצא לזמן קצר ממקום משמרתו במהלך המשמרת לשירותים וכדומה, ומספר החיילים הרלוונטי להלכות ייחוד קטן בהתאמה. ומי ערב לידי החיילים המשובצים למשימה זו, שלא יפטרו את אחד מהם מן המשימה בשל אילוצים מאילוצים שונים, ובמשמרת יישארו חיילים במספר קטן יותר שיש בו חשש לייחוד, והדבר מצוי. מלבד זאת, כבר הגמרא¹⁴ סייגה את ההיתר של האישה להתייחד עם שני גברים בכך שהם אינם פרוצים בעריות, ומי ערב לידינו שכל חייל וחייל אינו נכלל בגדר זה של 'הפרוצים לעריות'¹⁵ שאסור להתייחד עימם גם במספרים גדולים יותר ממה שהזכרנו.

מלבד הלכות ייחוד יש לחשוש לבעיות צניעות נוספות שלצערנו מצויות מאוד בכל משימה צבאית של צוות מצומצם המעורב מגברים ונשים, כמו נגיעות אסורות ומראות אסורות, שחוק וקלות ראש עם הערווה, והרהורי עבירה שקשים מעבירה. ומסתבר, שגם הפוסקים שהתירו מצבים דומים של תערובת בין המינים בחיי האזרחות כמו שהות במקום עבודה משותף וכדומה, לא יתירו זאת בתנאים של חיי צבא. המסגרת הצבאית – מעצם טיבעה – לחוצה

14. קידושין פ, ב.

15. עיין נושאי כליו של הרמב"ם, איסורי ביאה כב, שמדרגת 'כשרים' לענין ייחוד היא מדרגה גבוהה מאוד.

יותר, צעירה יותר, כפייתית יותר, ובתנאים של קושי נפשי ומרחק מן הבית ממילא היא מגבשת יותר. השהות הממושכת של חיילים וחיילות השותפים לצוות משימה אחד יוצרת בהכרח קירבת דעת גדולה ביניהם, ואין לך פגיעה גדולה בצניעות יותר מזו. ובפרט בצבא, שבו הצטווינו בקדושת המחנה.

למעשה, על החייל הדתי לדרוש בכל תוקף להיות מצוות למשימה שאין בה תערובת בין המינים, כפי שהוראות 'השילוב הראוי' קובעות.

קב. ייחוד (2)

שאלה: חייל הופקד לשמור על בית, שיש בו אישה פלשתינאית – האם יש בזה חשש ייחוד?

תשובה: ייחוד עם נכרית נאסר מגזרתם של תלמידי הלל ושמאי¹⁶. עם זאת מותר הדבר במקום פיקוח נפש, אע"פ שייחוד הוא מאביזרייהו דגילוי עריות, ואיסור גילוי עריות אינו נדחה מפני פיקוח נפש¹⁷, מכל מקום ייחוד עם נכרית שהוא מדברי סופרים נדחה¹⁸.

16. עבודה זרה לו, ב.

17. גם אם אין בו כרת, אלא לאו בעלמא (רמ"א, יורה דעה קנז, א).

18. שו"ת ציץ אליעזר ו, מ – קונטרס איסורי יחוד פרק א.

זאת ועוד: בדרך כלל החייל אינו נותר לבדו, אלא כוחות אחרים חוברים אליו גם באופן לא צפוי, ולכן אין הדבר נחשב לייחוד.

קג. טיפול חובשת בחייל במהלך תרגיל

שאלה: במהלך תרגיל, מודל לקראת מבצע, משתתפים גם כוחות רפואה, המתרגלים טיפול בפצועים. האם מותר לחייל להיבדק על ידי חובשת במהלך התרגיל (כאשר הבדיקה עצמה אינה מוסיפה למיומנויות החובשת, אלא רק למידת הריאליזם של התרגיל)?

תשובה: אע"פ שאסור להסתכל בבגדי צבעונים של אישה, שמא יבוא לידי הרהור, מכל מקום מתירה הגמרא לתת בגדים אלו לכובס, ואין לחשוש שיסתכל בהם ויבוא לידי הרהור, משום שטרוד בעבודתו.

לכאורה יש מקום להתיר את הנגיעה של החובשת בחייל משום שהיא נעשית במסגרת העבודה השגרתית של החובשת, ואין בה שום כוונה זרה, ובלשון הגמרא: 'אומן באומנותיה טריד'¹⁹.

¹⁹. ע"ז כ, ב.

בטעמו של היתר זה כתב הש"ך²⁰ שאיסור 'לא תקרבו לגלות ערווה' העוסק בחיבוק ונישוק ונגיעה של חיבה בערווה לא נאמר אלא 'דרך חיבת ביאה' אך לא בנגיעה סתמית. ואמנם, האחרונים נחלקו לגבי נגיעה בערווה כשאינו עושה כן דרך חיבה אם היא אסורה מדרבנן או שהיא אינה אסורה כלל מן הדין, ובמצבים מסויימים היא מותרת לגמרי. דעת האגרות משה²¹ היא, שנגיעה סתמית אינה אסורה מדינא, ולכן התיר לנסוע ברכבת התחתית למרות הצפיפות הרבה השוררת שם, והדבר מצוי שגברים נדחפים על ידי נשים למורת רוחם, או להיפך.

אך היתר זה אינו גורף, ואין להשתמש בו שלא לצורך מובהק כפי שכתב האגרות משה²² עצמו. ויש שאסרו זאת אפילו במקום שהדבר נחוץ כמו בשעת תרומת דם, וטעמם שהמציאות מוכיחה שלא בכל מקום ניתן לסמוך על הסברא ש'אומן באומנותיה טריד'²³, בפרט בתנאי צבא, שיש חשש גדול יותר לקלות ראש ולקירוב הדעת אגב האימון בטיפול רפואי, ואנו מחויבים יותר בשמירה על קדושת המחנה. ולכן, על החייל הדתי לעמוד על כך, שלא יטופל ע"י חובשת או

20. יורה דעה קנז, י.

21. אבן העזר ב, יד והשווה לתשובה אחרת של האג"מ יורה דעה ג, נד.

22. יורה דעה ג, נד והביא ראייה חזקה לכך מן הגמרא בתענית לגבי אבא אומנא, שהיה מקפיד על צניעות יתרה בשעה שהקיז דם לנשים, ולא רק ממידת חסידות אלא מעיקר הדין.

23. עיין הלכות צבא ו, ח ובהע' 7, וכמדומה לי שהפליג מעט בדבריו.

רופאה במהלך תרגיל - גם אם זהו תרגיל מודל לקראת מבצע.

בין אדם לחברו

קד. קדימה בסבב חופשות

שאלה: ביחידתנו מתקיים סבב יציאות לחופשה. בגלל לחץ הפעילות מוגבל מספר החופשות, כך שלא כולם יזכו לחופשה – האם יש חובה להעדיף חיילים נשואים על חיילים רווקים או להיפך?

תשובה: עקרונית, זכות היציאה לחופשה עומדת לכל החיילים במידה שווה. זאת, משום שהחייל משועבד לצבא רק לזמן שהצבא זקוק לו ולא מעבר לכך¹, ואין אפוא הצדקה לשלול מן החייל חופשות ללא כל צורך מבצעי, מנהלתי או משמעותי.

מכאן, שקביעת סבב החופשות בין החיילים אינה בבחינת 'מתנה' שהצבא מעניק לחיילים, אלא היא הסדרת תור לקבלת זכות המגיעה להם על פי דין.

במסגרת זו של קביעת הסדר הפנימי של החיילים בתוך התור יש מקום לשיקולים נוספים להקדמת חייל זה או אחר. כך גם כאשר לא ניתן לחלק את ימי החופשה לכולם.

1. קביעה החלטית זו לקוחה מתשובתו של הרב יעקב אריאל שטרם הודפסה.

המשנה² מפרטת דיני קדימה לעניינים שונים: 'האיש קודם לאישה להחיות ולהשב אבדה והאישה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים בקלקלה האיש קודם לאישה'.

המאירי³ פסק שעיקרון זה יפה גם ביחס לשיקולים נוספים, וכך כתב: 'וכן כל כיוצא בזה כל שאנו רואים שיכול לסבול העיכוב ביותר יידחה בפני חברו'. דהיינו, שיש לתת עדיפות למי שההקדמה בתור נחוצה לו יותר מחברו⁴.

אך בערוך השולחן⁵ קבע מסמרות שדיני קדימה אלו נוהגים רק כאשר המקרים הנידונים באו לפניו בשווה, אך אם אחד מהם קדם לחברו מקומו הקודם בתור דוחה את כל השיקולים האחרים.

ולכן, במקרה זה, שאין אפשרות להוציא לחופשה את כולם, יש להתחשב באלו הזקוקים במיוחד לחופשה זו, ובראשם בעלי המשפחות.

2. הוריות ג, ז.
3. בית הבחירה, סנהדרין לב, ב.
4. שאלה זו של סדרי הקדימה בתור נידונה בהרחבה במאמריהם של הרב ישראל שחור בתחומין ז, עמ' 397 ושל הרב איתמר ורהפטיג, תחומין יב, עמ' 124.
5. חושן משפט טו, ב.

קה. העלמת נשק לחייל

שאלה: האם מותר למפקד להעלים את נשקו של חייל שהתרשל בשמירה על הנשק, כדי לחנכו להקפיד יותר בשמירתו?

תשובה: מותר, כיוון שהנשק אינו שייך לחייל אלא לצבא, והצבא העניק למפקד את הסמכות להכשיר את החייל, כולל בדרך המתוארת בשאלה.

קו. תשלום על מים שנלקחו מאזרחי אויב

שאלה: בנסיבות מסוימות נקלעו חיילים לשטח האויב בלא כמות מספקת של מים. הם פרצו לחנות ולקחו ממנה מים. האם הם צריכים להשאיר תשלום כנגד המים ששתו?

תשובה: בגמרא⁶ נאמר שגזל הגוי אסור. ופסק הרמב"ם⁷: 'כל הגונב ממון משווה פרוטה ומעלה עובר על לא תעשה... ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובד עבודה זרה'. וכן פסק השולחן ערוך⁸ שאסור לגנוב מגוי, והגונב חייב להחזיר: 'כל הגונב אפילו שווה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו, וחייב לשלם; אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של גויים'.

6. בבא קמא קיג, ב.

7. גניבה א, א.

8. חושן משפט שמח, ב.

דייק מדבריו הש"ך⁹ שאיסור גניבה מגוי הוא מדאורייתא. ובנתיבות המשפט¹⁰ כתב שאיסור הגניבה הוא מדאורייתא, אך לאחר שגנב חובת ההשבה אינה מדאורייתא, אלא מדרבנן, משום קידוש השם¹¹.

בענייננו, ברור שהיה מותר לחיילים לפרוץ לחנות ולשתות מים, שהרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. אך כתבו הפוסקים שאף שמותר לאדם להציל עצמו בממון חברו, חייב אחר כך לשלם כשיהיה לו¹².

ונראה, שאף שבדרך כלל חייבים להשיב אף לגוי, וגם אם אין בידם כרגע מעות, הרי זה חוב המוטל עליהם, אין זה שייד בשעת כיבוש ואינם חייבים לשלם מאוחר יותר על מה שנהנו¹³.

קז. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (1)

שאלה: חייל לקח שמיכה מבית אזרחי האויב, והעביר אותה ל'אכזרית'. האם מותר להתכסות בה?

תשובה: גזל הגוי אסור (ראה בתשובה הקודמת). על כן מותר לקחת שמיכה רק אם היא דרושה לצורך חיוני הקשור

9. שם, ב.

10. שם, א.

11. קצת צ"ע מדברי התוספות, פסחים כט, א ד"ה 'בדין' – הגר"א נבנצל.

12. ראה: תוספות, בבא קמא ס, ב ד"ה 'מהו'; שו"ת אגרות משה, יורה דעה ב, ס.

13. ראה מאמרו של הרב יעקב אריאל, תחומין כג, עמ' 11 ואילך.

בלחימה או בהכנת החיילים לקראתה. ואע"פ שאם השמיכה נלקחה רק לצורך נוחות אישית, דינה כגזל, ואסור ליהנות ממנה, בשעת כיבוש מותר¹⁴.

קח. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (2)

שאלה: האם מותר לחיילים לקטוף ולאכול תפוחים מתוך מטע של אזרחי האויב?

תשובה: גזל הגוי אסור (ראה בתשובות הקודמות). ועל כן, אם יש לחיילים אפשרות להשיג מזון בדרך היתר, אסור להם לקחת תפוחים מן המטע, אם לא בשעת כיבוש שמותר¹⁵.

קט. שימוש בשלל שנלקח מאזרחי האויב (3)

שאלה: האם מותר לפרוץ מנעולים של חנויות ותחנות דלק השייכות לאזרחי האויב, על מנת להצטייד במזון ובדלק, החיוניים להמשך הלחימה?

תשובה: גזל הגוי אסור (ראה בתשובות הקודמות). אך אם יש צורך חיוני בדבר להמשך הלחימה, מותר לקחת אספקה מאזרחי האויב.

¹⁴. ראה מאמרו של הרב יעקב אריאל, תחומין כג, עמ' 11 ואילך.

¹⁵. ראה מאמרו של הרב יעקב אריאל, תחומין כג, עמ' 11 ואילך.

קי. רעיית לָמוֹת בַּשְּׂדֵה חֻקְלָאִי

שאלה: עקב שריפה בבסיס תחמושת, הושמדה רוב הצמחייה בבסיס. הצבא משתמש בבעלי חיים הנקראים לָמוֹת לצרכים מבצעיים. עד לשימוש בבעלי חיים אלו בשטח האוייב, נדרש להוציא למרעה בשטחנו. האם מותר להוציא את הלָמוֹת למרעה בשדות החקלאיים הסמוכים?

תשובה: כך כתב הרמב"ם¹⁶: 'ולוקח(=המלך) השדות והזיתים והכרמים לעבדיו, כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו, אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן, שנאמר¹⁷: 'וְאֵת-שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֵת-כַּרְמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם, הַטּוֹבִים-- יִקַּח; וְנָתַן, לְעַבְדָּיו'.

בימינו מקובל על הפוסקים כי לצה"ל יש סמכות של מלך, לענייני המלחמה¹⁸. לאור זאת, מותר לרעות את הלָמוֹת, הנחוצות לפעילות הצבאית, בשדות הסמוכים לבסיס. ברם, לאור הדגשתו של הרמב"ם את חובת הפיצוי, יש לתעד את החלקות שבהן רועים, כדי שיהיה אפשר לפצות את בעליהן.

16. מלכים ומלחמות ד, ו.

17. שמואל א' ח, יד.

18. ראה: שו"ת משפט כהן הלכות מלכים עמ' שלז; הצבא כהלכה ד, הע' 2.

קיא. תשלום ריבית על הלוואה

שאלה: עקב המלחמה, קצין אינו יכול לפרוע הלוואה שנטל בזמן שנקבע. בשטר ההלוואה נקבעה ריבית פיגורים. האם עליו לשלם את הריבית?

תשובה: על פי התורה, אסור לקבל או לשלם ריבית. חכמים תיקנו היתר עסקה, המאפשר בנסיבות מסוימות תשלום ריבית. בהנחה שבמקרה זה אין היתר עסקה, אסור לשלם את הריבית, בלי קשר לעילת הפיגור בתשלום.

קיב. שכר דירה שפונתה במלחמה

שאלה: בעקבות הפגזת יישובי הצפון נאלץ נגד בקבע לפנות את דירתו השכורה – האם עליו לשלם שכר דירה על התקופה בה נבצר ממנו להתגורר בביתו?

תשובה: במקרה שלפנינו לא ניתן להשתמש בנכס השכור בשל מצב המכונה 'מכת מדינה' – כלומר גורם חיצוני הפוגע ביישוב כולו.

לשאלה זהה נדרש מהר"ם מרוטנבורג¹⁹: 'על ראובן ששכר בית משמעון לשני שנים, והקדים ונתן לו השכר של שני שנים; ובתוך אותן שתי שנים ברחו היהודים מן העיר מפני פיקוח נפש, וברח גם הוא והניח הבית ריקם...ורוצה שישלם לו שמעון

19. תשובות, דפוס פראג, סימן שפח.

מה שהיה חוץ לביתו (כלומר שיחזיר לו השכירות), ושמעון משיב: ביתי היה לפניך ואתה ברכת ואיני משלם לך' – ממש כמו בשאלתנו.

והשיב מהר"ם: 'נראה בעיניי טענת ראובן טענה ברורה לפי שמכת מדינה הוא, אעפ"כ יחלוקו בהפסד שמעון ינכה לראובן חצי מה ששהה מחוץ לביתו, ושאר החצי ישלם לו, לפי ששמא יהודי אחר שלא נגזר עליו היה שוכר הבית, שהרי מיעוט הקהילה נשאר, ולא היה נפסד כלום וכיוון דאיכא לספוקי – יחלוקו'.

בספר קצות החושן²⁰ העיר עליו – הרי בכל מקרה של ספק אנו מניחים את הכסף ביד המוחזק, ואף כאן הרי היינו צריכים להניח את הכסף ביד המשכיר, שהוא המוחזק?

והסביר, שהמהר"ם סובר כרבנו חננאל²¹ שאם נפל ספק בדין ואין הדיין יודעו מאחר ועלתה ההלכה ב'תיקו', יחלוקו התובע והנתבע בסכום התביעה, אבל להלכה נפסק שגם כאן המוציא מחברו עליו הראיה.

ולכן אם טרם שילם השוכר את שכר הדירה – פטור מלשלם, אבל אם כבר שילם – אינו יכול לתובעו.

20. שכב, א.

21. הובא בהגהות אשרי, בבא מציעא ב, ח.

שונות

קיג. נטילת ידיים בשטח הלחימה

שאלה: האם חובה ליטול ידיים לסעודה שאוכלים בה לחם כשנמצאים בשטח הלחימה?

תשובה: התוספות²² למדו מן המשנה²³, הפוטרת אנשי מחנה מנטילת ידיים, שגם מי שנמצא במקום סכנה פטור, ומכאן פסק בספר אורחות חיים²⁴ שההולך במדבר או במקום סכנה אוכל ושותה בלי רחיצה²⁵.

אלא שגם הפטור מנטילת ידיים שולחן ערוך²⁶ מנטילת ידיים גם את מי שנמצא במדבר או במקום סכנה.

המגן אברהם²⁷ מביא בשם רבנו יהונתן, שאף אם מצויים מים בתוך ארבעה מיל – גם אז אינו מחויב לחזור אחריהם וכן היא דעת הרמב"ם²⁸. אמנם, הבאר היטב²⁹ הביא מחלוקת

22. עירובין כא, ב שם ד"ה 'מוטב'.

23. עירובין א, י.

24. הלכות נטילת ידיים יג.

25. וכך נפסק בטור ובשו"ע, אורח חיים קנח, ח. ראה ביאור הגר"א שם, שברור הדבר שההולך במדבר אינו בכלל 'מחנה', שפטרו בו חכמים מד' דברים, ומכל מקום מאחר והוא מצוי במקום סכנה, אינו שונה לעניין זה מאנשי מחנה.

26. אורח חיים סימן קסג, א.קנח, ח.

27. שם, יד.

28. פירוש המשניות, עירובין שם.

29. קנח, טו.

אחרונים, אם הנמצא במדבר או במקום סכנה צריך לכרוך ידיו במפה כאשר פטור הוא מנטילת ידיים, אך יש לומר שנחלקו רק בנוגע להולכי מדבריות שהושוו לאנשי מחנה שמפה לא הותרה להם לכתחילה.

אבל לחיילים שעיקר תקנת חכמים הייתה עבורם, אין לחייבם לכרוך ידם במפה ובפרט שיש ראשונים המתירים במפה לכתחילה לכל אדם³⁰. לכן חיילי יחידה הנמצאת בשטח הלחימה, שחל עליהם 'דין מחנה' כמפורש במשנ³¹, אם מצויים להם מים לנטילת ידיים – ייטלו ידיהם. ואם אין מצויים להם מים – פטורים, וכל שכל שאסור להם להסתכן לצורך השגת מים³², ואף אין צריכים לכרוך ידיהם במפה.

קיד. כניסה לכנסייה לצורך תפיסת מבוקשים

שאלה: כאשר עשרות מבוקשים מתבצרים בכנסייה. האם מותר להיכנס לשם ולהוציאם?

תשובה: הרמב"ם³³ והתוספות אסרו³⁴ להיכנס לבית עבודה זרה. והביא הש"ך³⁵ את דבריהם להלכה. ופסקו חכמי

30. ראה ערוך השולחן שם, יד.

31. עירובין א, י.

32. עיין באוהלה של תורה ב, יד, שזה גופא הטעם לפטור מנטילת ידיים במחנה, שחששו לסכנה אפילו אם היא רחוקה. ולכן, במקרה שיש צד סכנה אפילו אם הוא רחוק לא ייטול ידיו, וגם המחמיר על עצמו ונוטל ידיו לא יברך.

33. פירוש המשניות, עבודה זרה א, ד.

34. עבודה זרה יז, ב.

ישראל³⁶ כדבר פשוט שדין כנסייה נוצרית כדין בית עבודה זרה, וכן מנהג ישראל מימים ימימה.

אך הרא"ש בתשובותיו³⁷ פסק שמותר ליהודי להימלט לכנסייה כדי להציל את נפשו, כיוון שאין בזה איסור עבודה זרה שחל עליו דין ייהרג ואל יעבור, וכן פסק השולחן ערוך³⁸. לפיכך, מותר להיכנס לכנסייה כדי לתפוס מבוקשים, משום שזהו צורך חיוני של פיקוח נפש.

קטו. 'העוסק במצווה פטור מן המצווה'

שאלה: האם יש בשעת מלחמה דין של 'העוסק במצווה

פטור מן המצווה'? אם כן, מהם גדריו?

תשובה: בגמרא³⁹ מפורש שלעניין מלחמת מצווה 'העוסק

במצווה פטור מן המצווה'.

התוספות⁴⁰ תהו: מדוע אדם העוסק במצווה פטור מן

המצווה? האם אדם שיש לו ציצית בבגדו נפטר באותה שעה

מכל המצוות? והשיבו, שהיינו דווקא כשאינו יכול לקיים את

שתיהן, אבל הלוּבש ציצית – הרי יכול לקיים באותה עת כל

מצווה אחרת.

35. יורה דעה קמט, א.

36. ראה שו"ת ציץ אליעזר יד, צא. ושו"ת יביע אומר יו"ד ז, יב.

37. כלל יט.

38. יורה דעה קנז, ג.

39. סוטה מד, ב.

40. סוכה כה, א.

הר"ן⁴¹ חלק עליהם וטען שפטור מן המצווה גם אם יכול לקיים את שתיהן, אך אף הוא מודה שאם אין הדבר כרוך בטורח מיוחד – חייב לקיים שתיהן.

ויש עוד להאריך בפסיקת ההלכה בזה⁴², ולמעשה אם ניתן מראש להתארגן לקיום שתי המצוות – חייבים לעשות כד; וכן אם מדובר במצווה שתוך כדי עשייתה מפסיקים לצרכים נוספים – גם אז יש לקיים את שתי המצוות.

קטז. הפרת נדרים בטלפון

שאלה: כאשר אישה מטלפנת לבעלה החייל הנמצא בחזית הלחימה, ומודיעה לו כי היא נדרה נדר לאסור על עצמה דבר מסוים – האם יכול הבעל להפר את הנדר בטלפון?

תשובה: הבעל מפר לאשתו שלא בפניה⁴³, ולכן אינה צריכה להיות אצלו בזמן ההפרה.

האישה צריכה לשמוע את ההפרה בטלפון, וכך לדעת שהדבר שאסרה על עצמה – אינו אסור לה יותר⁴⁴:

41. סוכה יא, א בדפי הרי"ף.

42. ועיין בשו"ע אורח חיים לח, ובנושאי כליו שם.

43. שו"ע, יורה דעה רלד, כח.

44. זאת עפ"י הגמרא נזיר כג, א: 'ת"ר אישה הפרם וה' יסלח לה באישה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה'. כלומר אם האישה אוכלת דבר שאסרה על עצמה, והתירה לה בעלה את נדרה שלא מידיעתה, וממילא אינה יודעת שהדבר מותר – צריכה כפרה, שהרי היא עצמה התכוונה לאיסור.

ק"ז. שעטנז

שאלה: חיילים השוהים בלבנון קיבלו לצורך לינת הלילה שמיכות שנקנו מתושבי האזור – האם מותר לישון בהן או שיש לחשוש לשעטנז?

תשובה: במשנה⁴⁵ נאמר: 'הברסין והברדסין והדלמטיקין ומנעלות הפינון, לא ילבש בהן עד שיבדוק'.
וכן פסק השולחן ערוך⁴⁶: 'הלוקח כלי צמר מהעובדי כוכבים, צריך לבדקן יפה יפה, שמא הם תפורים בפשתן'.
ומכאן עולה שיש לחשוש לשעטנז דווקא בשמיכות צמר, אך לא בשמיכות העשויות מחומר אחר.

אך אפשר שיש לבדוק בתווית אם יש בבגד צמר כי אז יהיה אסור להשתמש בו, כל עוד יש לחיילים במה להתכסות ואין בדבר משום פגיעה בערנותם ובכושר לחימתם ביום המחרת.

ק"ח. גילוח זקן בתער

שאלה: לצורך לבישת מסכת אב"כ יש לגלח את הזקן. במקום שאמצעי הגילוח המצוי היחיד הוא תער, האם יש היתר לגלח בתער את הזקן בזמן הלחימה, עוד לפני שניתנה התראה ברורה על אב"כ?

45. כלאיים ט, ז.

46. יורה דעה שב, ב.

תשובה: התורה⁴⁷ ציוותה: 'ולא תשחית את פאת זקנד',
 וכנ⁴⁸: 'ופאת זקנם לא יגלחו'. מצירוף שני הפסוקים הללו
 למדה הגמרא⁴⁹ שנאסר 'גילוח שיש בו השחתה', היינו –
 גילוח בתער.

על כן, כאשר צריך לגלח את זקנו כדי ללבוש מסכת אב"כ,
 ישתדל ככל יכולתו לגלח באופן המותר, היינו במכונת גילוח
 שיש לה היתר או במשחה. ואם אלו אינם בנמצא, יכול לגלח
 זקנו בתער כאשר יש מידע על התקפת חל"כ (חומרי לחימה
 כימיים) אפשרית.

קיט. עקירת עצי מאכל

שאלה: יחידה המתאמנת לקראת הלחימה בשטחי אש
 ברמת הגולן, איתרה מקום מתאים להקמת חניון לכלי
 הרק"ם. בתוך מתחם זה ישנם כמה עצי מאכל השייכים
 לדרוזים המתגוררים במקום – האם מותר לעקור את העצים?
תשובה: על עקירת עצי מאכל ציוותה התורה⁵⁰: 'כי-תצור
 אֶל-עִיר יָמִים רַבִּים לְהַלְחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ, לֹא-תִשְׁחִית אֶת-
 עֵצָה לְנֹדַח עָלֶיהָ גֵרְזֵן--כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכְלוּ, וְאֵתוּ לֹא תִכְרֹת:'.

47. ויקרא יט, כז.

48. שם כא, ה.

49. נזיר מ, ב.

50. דברים כ, יט.

אך כבר סייג הרמב"ם⁵¹ איסור זה, וכתב: 'לא אסרה תורה אלא דרך השחתה', כלומר האיסור אמור רק כשהכוונה היא להשחתה ללא כל תועלת. מכאן שאם כורת את העצים לצורך מקומם – מותר, וכך כתב גם רבינו אשר⁵² 'וכן אם היה צריך למקומו נראה דמותר'.

בעיה נוספת מתעוררת בשנת השמיטה, כאשר העקירה נעשית מן השורש ומאפשרת לזרוע במקומם של העצים. עם זאת אין לאסור כריתה של העצים מטעם זה כשאין כל כוונה לזרוע במקום, ובמיוחד כשאין עוקרים את השורשים.

יובהר, כי כל עוד נותרה אפשרות לשכן את היחידה במתחם אחר ולקיים את האימון המתוכנן – אסור לכרות את העצים לא רק מפני 'בל תשחית', אלא גם בגלל האיסור לפגוע ברכושו של הזולת⁵³.

51. מלכים ומלחמות ו, ח.

52. בבא קמא ח, טו.

53. ראה שו"ע, חושן משפט שמח, א ושנט, א.